विवेक त्रिपाठी

श्रीः

श्रीमदमरसिंहप्रणीतः ।

अमरकोशः ।

शब्दानां वर्णानुक्रमेण संयुक्तः

अयं

पणशीकरोपाह्ववासुदेवशास्त्रिणा संस्कृतः

स च

प्रकाशक

भारतीय विद्या प्रकाशन

प्रकाशक :
भारतीय विद्या प्रकाशन
(१) १, यू. बी., जवाहरनगर, बंग्लो रोड, दिल्ली-११०००७
फोन : (०११) ३९७१५७०
E-mail : bvpbooks@hotmail.com
(२) पो. बा. नं. ११०८, कचौड़ी गली, वाराणसी-२२१००१
फोन : (०५४२) ३९२३७६

संस्करण : 2003

मूल्य : ५०.००

मुद्रक :
जैन अमर प्रिंटिंग एजेन्सी
जवाहरनगर, बंग्लो रोड, दिल्ली-११०००७

PREFACE.

Amarasinha the author of the Amarkosha is highly esteemed among learned men as an authority on the Science of words as Panini is on grammar. Amarkosha is well known to the student of Sanskrit and its worth is acknowledged on all hands. Such a useful and authoritative book is indispensably necessary for Sanskrit students. Among the several editions of Amarkosha brought out up to this time none meets all the requirements as either being too costly or too inconvenient for ready reference. We have printed this cheap small pocket edition with a view to make the book accessible to all and to make it a ready reference book. This can be seen from the consecutive numbers given before each Shloka for all the Kandas.

Great pains have been taken in arranging the alphabetical index of all the Shlokas occurring in the book. The book is neatly printed at the well known Nirnaya-Sagar Press and we make bold to say that every one will be pleased with the general get up of the book.

The special quality of the book is that it car be kept in pocket for ready reference.

विद्वदभ्यर्थना ।

कोशस्येव महीपानां कोशस्य विदुषामपि ।
उपयोगो महान् यस्मात् क्लेशस्तेन विना भवेत् १

यथा राज्ञां प्रतिपदं कोशस्य (धनस्य) महान् उपयोगः तद्वत् विदुषामपि प्रतिपदं अर्थज्ञाने कोशस्य अमरादेः महती अपेक्षा कोशमन्तरा पदार्थज्ञानासंभवात् । पदार्थज्ञाने विदुषामपि कोशेन विना महान् क्लेशः स्यात् । यथा श्रीमद्भिः राजादिभिः अङ्गुलीयकाद्यलंकारादिमिषेण सर्वदा हिरण्यं स्वशरीरे धार्यते तथा विद्वद्भिः अमरादिकोशोऽपि सर्वदा स्वसन्निधौ स्थापनोचित इतिकृत्वा स्थापयितव्यः।

मेदिन्यादीनां सर्वेषां कोशानां मध्ये अमरसिंहप्रणीतस्य "अमरकोशस्य" योग्यतां सर्वे विद्वांसो जानन्त्येव । अपिच—

"पाणिन्यमरजैनेन्द्राः शब्दशास्त्रप्रवर्तकाः"

इत्यभियुक्तोक्त्या शब्दशास्त्रप्रवर्तकानां भगवत्पाणिन्यादीनां मध्ये अमरसिंहस्यापि गणना कृता। एवंच शब्दशास्त्रविषये यथा भगवतः पाणिनेः प्रामाण्यं तद्वत् अमरस्यापि पदार्थज्ञाने प्रामाण्यं सर्वत्रास्तीति प्रसिद्धम् ।

अस्य अमरकोशस्य काण्डत्रयवर्तिनां श्लोकानां प्रतिश्लोकं आदौ (१।२) एकः द्वौ इत्यादिक्रमेण प्रथमकाण्डस्थाद्यश्लोकमारभ्य तृतीयकाण्डीयचरमश्लोकपर्यन्तं अनुक्रमाङ्कान् विन्यस्य तत्तदनुक्रमाङ्कोत्तरं तेते श्लोका विन्यस्ताः, तत्तत्स्थाः क्षेपकश्लोकाश्च " "एतादृक्चिह्नमध्ये निक्षिप्ताः । प्रतिवर्गान्ते च तत्तद्वर्गस्थितमूलश्लोकानां क्षेपकाणां च संख्या प्रदर्शिता अन्ते **"अमरस्य मातृकावर्णक्रमः"** एतदधोभागे अमरकोशस्थसर्वशब्दानां अकारादिसर्ववर्णानुक्रमेण अनुक्रमणिका बह्वायासेन निष्पाद्य संनिवेशिता वर्तते ।

एतत्पुस्तकमतीव मनोहरं अतिस्पष्टैर्मनोहरैरायसाक्षरैर्मुद्रितमिति दृष्ट्वा जिज्ञासूनां निश्चितं मनस्तुष्येतेति शमिति विज्ञप्तिः ।

अभ्यासकांस विज्ञप्ति.

महिपां विदुषां अवश्य कोश
उपयोगी, जणुं खड्ग तो विकोश।
नृप पंगु जरी असे विकोश
विदुषांचीं नयनेंच शब्दकोश १

राजाला जसा कोशाचा (धनाचा) पदोपदीं मोठा उपयोग असतो; तशी विद्वानांला अर्थज्ञानासाठीं अमरादिकोशांची पदोपदीं मोठी अपेक्षा असते.

मेदिन्यादि सर्व कोशांत, श्रीमत् **अमरसिंहप्रणीत "अमरकोश"** ह्याचा खरा उपयोग आणि योग्यता सर्व विद्वानांस विदितच आहे,

"पाणिन्यमरजैनेन्द्रा शब्दशास्त्रप्रवर्तकाः"
भगवान् पाणिन्यादिशब्दशास्त्रप्रवर्तकांमध्यें अमरसिंहाची गणना आहे; ह्मणजे शब्दशास्त्रांत, जसें भगवान् पाणिनीचें प्रामाण्य, तसें पदार्थज्ञानांत अमरसिंहाचें प्रामाण्य प्रसिद्धच आहे. ह्यांत–

श्लोकांच्या आरंभीं एक दोन अशा क्रमानें तीन्ही कांडांचा

अनुक्रमांक शेवटपर्यंत लिहून त्याच्या अंकापुढें तेते श्लोक लिहिले आहेत. क्षेपकश्लोक " " अशा चिह्नांत आहेत. प्रत्येक वर्गाच्या शेवटीं मूल व क्षेपक श्लोकसंख्या दिली आहे.

शेवटीं, "अमरस्य मातृकावर्णक्रमः" ह्या नांवाखालीं अकारादि सर्व वर्णांची व्यवस्थेशीर अनुक्रमणिका फार परिश्रमानें तयार करून जोडली आहे.

हा अमरकोश सुंदर, सुरेख व अतिस्पष्ट अशा अक्षरांनीं सुबक व काळजीनें छापला आहे. हें पाहून जिज्ञासूंस हा खचित मनोहर वाटेल.

हा खिशांत राहून पाहिजे तेव्हां उपयोगीं पडणारा आहे.

अमरकोशस्थवर्गानुक्रमः

प्रथमं काण्डम् १

एवं मूलश्लोकाः २८१ क्षेपकाः १८ एवं २९९.

द्वितीयं काण्डम् २

श्रीः ।

अमरकोशः ।

प्रथमं काण्डम् ।

परिभाषाश्लोकाः ।

१ यस्य ज्ञानदयासिन्धोरगाधस्यानघा गुणाः ।
सेव्यतामक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च ॥
२ समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिसंस्कृतैः ।
संपूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम् ॥
३ प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित् ।
स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित् ॥
४ भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः ।
कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते ॥
५ त्रिलिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयोरिति ।
निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं त्वन्ताथादि न पूर्वभाक् ॥

अथ स्वर्गवर्गः १

६ स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः ।

सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम् ॥
७ अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः ।
सुपर्वाणः सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौकसः ॥
८ आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनन्दनाः ।
आदित्या ऋभवोऽस्वप्ना अमर्त्या अमृतान्धसः ॥
९ बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः ।
वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवताः स्त्रियाम् ॥
१० आदित्यविश्ववसवस्तुषिताऽऽभास्वरानिलाः ।
महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः ॥
११ विद्याधराप्सरोयक्षरक्षोगन्धर्वकिंनराः ।
पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ॥
१२ असुरा दैत्यदैतेयदनुजेन्द्रारिदानवाः ।
शुक्रशिष्या दितिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः ॥
१३ सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ।
समन्तभद्रो भगवान्मारजिल्लोकजिज्जिनः ॥
१४ षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः ।
मुनीन्द्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः शाक्यमुनिस्तु यः ॥
१५ स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः ।
गौतमश्चार्कबन्धुश्च मायादेवीसुतश्च सः ॥

१६ ब्रह्माऽऽत्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः ।
हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयंभूश्चतुराननः ॥
१७ धाताऽब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिञ्चिः कमलासनः ।
स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृड्विधिः ॥
१८ "नाभिजन्माण्डजः पूर्वो निधनः कमलोद्भवः ।
सदानन्दो रजोमूर्तिः सत्यको हंसवाहनः" ॥
१९ विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्रवाः ।
दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ॥
२० दैत्यारिः पुण्डरीकाक्षो गोविन्दो गरुडध्वजः ।
पीताम्बरोऽच्युतः शार्ङ्गी विष्वक्सेनो जनार्दनः ॥
२१ उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ।
पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥
२२ देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ।
वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ॥
२३ विश्वंभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः ।
पुराणपुरुषो यज्ञपुरुषो नरकान्तकः ।
२४ जलशायी विश्वरूपो मुकुन्दो मुरमर्दनः ।
वसुदेवोऽस्य जनकः स एवानकदुन्दुभिः ॥
२५ बलभद्रः प्रलम्बघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः ।

रेवतीरमणो रामः कामपालो हलायुधः ॥
२६ नीलाम्बरो रौहिणेयस्तालाङ्को मुसली हली ।
सङ्कर्षणः सीरपाणिः कालिन्दीभेदनो बलः ॥
२७ मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः ।
कन्दर्पो दर्पकोऽनङ्गः कामः पञ्चशरः स्मरः ॥
२८ शम्बरारिर्मनसिजः कुसुमेषुरनन्यजः ।
पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूः ॥
२९ ब्रह्मसूर्विश्वकेतुः स्यादनिरुद्ध उषापतिः ।
लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया ॥
३० इन्दिरा लोकमाता मा क्षीरोदतनया रमा ।
"भार्गवी लोकजननी क्षीरसागरकन्यका" ॥
३१ शङ्खो लक्ष्मीपतेः पाञ्चजन्यश्चक्रं सुदर्शनम् ।
कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः ॥
३२ चापः शार्ङ्गं मुरारेस्तु श्रीवत्सो लाञ्छनं स्मृतम् ।
"अश्वाश्च शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥
३३ सारथिर्दारुको मन्त्री ह्युद्धवश्चानुजो गदः" ।
गरुत्मान्गरुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः खगेश्वरः ॥
३४ नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः ।
शंभुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ॥

३५ ईश्वरः शर्व ईशानः शङ्करश्चन्द्रशेखरः ।
भूतेशः खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृडः ॥
३६ मृत्युंजयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ।
उग्रः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् ॥
३७ वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ।
कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः ॥
३८ हरः स्मरहरो भर्गस्त्र्यम्बकस्त्रिपुरान्तकः ।
गङ्गाधरोऽन्धकरिपुः क्रतुध्वंसी वृषध्वजः ॥
३९ व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणू रुद्र उमापतिः ।
"अहिर्बुध्न्योऽष्टमूर्तिश्च गजारिश्च महानटः" ॥
४० कपर्दोऽस्य जटाजूटः पिनाकोऽजगवं धनुः ।
प्रमथाः स्युः पारिषदा ब्राह्मीत्याद्यास्तु मातरः ॥
४१ विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा ।
उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरी ॥
४२ शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमङ्गला ।
अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चण्डिकाऽम्बिका ॥
४३ आर्या दाक्षायणी चैव गिरिजा मेनकात्मजा ।
विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः ॥
४४ अप्येकदन्तहेरम्बलम्बोदरगजाननाः ।

कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः ॥
४५ पार्वतीनन्दनः स्कन्दः सेनानीरग्निभूर्गुहः ।
बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः ॥
४६ षाण्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौञ्चदारणः ।
शृङ्गी भृङ्गी रिटिस्तुण्डी नन्दिको नन्दिकेश्वरः ॥
४७ "कर्ममोटी तु चामुण्डा चर्ममुण्डा तु चर्चिका" ।
इन्द्रो मरुत्वान्मघवा बिडौजाः पाकशासनः ॥
४८ वृद्धश्रवाः शुनासीरः पुरुहूतः पुरन्दरः ।
जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः ॥
४९ सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा ।
वास्तोष्पतिः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः ॥
५० जम्भभेदी हरिहयः स्वाराण्नमुचिसूदनः ।
संक्रन्दनो दुश्च्यवनस्तुराषाण्मेघवाहनः ॥
५१ आखण्डलः सहस्राक्ष ऋभुक्षास्तस्य तु प्रिया ।
पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती ॥
५२ हय उच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ।
स्यात्प्रासादो वैजयन्तो जयन्तः पाकशासनिः ॥
५३ ऐरावतोऽभ्रमातङ्गैरावणाभ्रमुवल्लभाः ।
ह्रादिनी वज्रमस्त्री स्यात्कुलिशं भिदुरं पविः ॥

५४ शतकोटिः स्वरुः शम्बो दम्भोलिरशनिर्द्वयोः ।
व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
५५ स्यात्सुधर्मा देवसभा पीयूषममृतं सुधा ।
मन्दाकिनी वियद्गङ्गा स्वर्णदी सुरदीर्घिका ॥
५६ मेरुः सुमेरुर्हेमाद्री रत्नसानुः सुरालयः ।
पञ्चैते देवतरवो मन्दारः पारिजातकः ॥
५७ संतानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचन्दनम् ।
सनत्कुमारो वैधात्रः स्वर्वैद्यावश्विनीसुतौ ॥
५८ नासत्यावश्विनौ दस्रावाश्विनेयौ च तावुभौ ।
स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशीमुखाः ॥
५९ हाहा हूहूश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम् ।
अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनंजयः ॥
६० कृपीटयोनिर्ज्वलनो जातवेदास्तनूनपात् ।
बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्बुधः ॥
६१ आश्रयाशो बृहद्भानुः कृशानुः पावकोऽनलः ।
रोहिताश्वो वायुसखः शिखावानाशुशुक्षणिः ॥
६२ हिरण्यरेता हुतभुग्दहनो हव्यवाहनः ।
सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः ॥
६३ शुचिरप्पित्तमौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ।

वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीलावर्चिर्हेतिः शिखा स्त्रियाम् ॥
६४ त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः संतापः संज्वरः समौ ।
"उल्का स्यान्निर्गतज्वाला भूतिर्भसितभस्मनी ॥
६५ क्षारो रक्षा च दावस्तु दवो वनहुताशनः" ।
धर्मराजः पितृपतिः समवर्ती परेतराट् ॥
६६ कृतान्तो यमुनाभ्राता शमनो यमराड्यमः ।
कालो दण्डधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतोऽन्तकः ॥
६७ राक्षसः कौणपः क्रव्यात्क्रव्यादोऽस्रप आशरः ।
रात्रिंचरो रात्रिचरः कर्बुरो निकषात्मजः ॥
६८ यातुधानः पुण्यजनो नैर्ऋतो यातुरक्षसी ।
प्रचेता वरुणः पाशी यादसांपतिरप्पतिः ॥
६९ श्वसनः स्पर्शनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ।
पृषदश्वो गन्धवहो गन्धवाहानिलाशुगाः ॥
७० समीरमारुतमरुज्जगत्प्राणसमीरणाः ।
नभस्वद्वातपवनपवमानप्रभञ्जनाः ॥
७१ प्रकम्पनो महावातो झंझावतः सवृष्टिकः ।
प्राणोऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः ॥
७२ शरीरस्था इमे रंहस्तरसी तु रयः स्यदः ।
जवोऽथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ॥

७३ सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च ।
सततेऽनारताश्रान्तसन्तताविरतानिशम् ॥
७४ नित्यानवरताजस्रमप्यथातिशयो भरः ।
अतिवेलभृशात्यर्थातिमात्रोद्गाढनिर्भरम् ॥
७५ तीव्रैकान्तनितान्तानि गाढबाढदृढानि च ।
क्लीबे शीघ्राद्यसत्त्वे स्यात्त्रिष्वेषां सत्त्वगामि यत् ॥
७६ कुबेरस्त्र्यम्बकसखो यक्षराड् गुह्यकेश्वरः ।
मनुष्यधर्मा धनदो राजराजो धनाधिपः ॥
७७ किन्नरेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः ।
यक्षैकपिङ्गैलविलश्रीदपुण्यजनेश्वराः ॥
७८ अस्योद्यानं चैत्ररथं पुत्रस्तु नलकूबरः ।
कैलासः स्थानमलका पूर्विमानं तु पुष्पकम् ॥
७९ स्यात्किन्नरः किम्पुरुषस्तुरङ्गवदनो मयुः ।
निधिर्ना शेवधिर्भेदाः पद्मशङ्खादयो निधेः ॥

इति स्वर्गवर्गः १, मूलश्लोकाः ६९॥. क्षेपकाः ४॥.

अथ व्योमवर्गः २

८० द्योदिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् ।
नभोऽन्तरिक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ॥

८१ वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ।
विहायसोऽपि नाकोऽपि द्युरपि स्यात्तदव्ययम् ॥
८२ "तारापथोऽन्तरिक्षं च मेघाध्वा च महाबिलम्" ।
इति व्योमवर्गः २, मूलश्लोकौ २. क्षेपकः ०॥०

अथ दिग्वर्गः ३

दिशस्तु ककुभः काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः ॥
८३ प्राच्यवाचीप्रतीच्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमाः ।
उत्तरा दिगुदीची स्याद्दिश्यं तु त्रिषु दिग्भवे ॥
८४ "अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम् ।
प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु" ॥
८५ इन्द्रो वह्निः पितृपतिर्नैर्ऋतो वरुणो मरुत् ।
कुबेर ईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात् ॥
८६ "रविः शुक्रो महीसूनुः स्वर्भानुर्भानुजो विधुः ।
बुधो बृहस्पतिश्चेति दिशां चैव तथा ग्रहाः" ॥
८७ ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुमुदोऽञ्जनः ।
पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥
८८ करिण्योऽभ्रमुकपिलापिङ्गलानुपमाः क्रमात् ।
ताम्रकर्णी शुभ्रदन्ती चाङ्गना चाञ्जनावती ॥

८९ क्लीबाव्ययं त्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम् ।
अभ्यन्तरं त्वन्तरालं चक्रवालं तु मण्डलम् ॥
९० अभ्रं मेघो वारिवाहः स्तनयित्नुर्बलाहकः ।
धाराधरो जलधरस्तडित्वान्वारिदोऽम्बुभृत् ॥
९१ घनजीमूतमुदिरजलमुग्धूमयोनयः ।
कादम्बिनी मेघमाला त्रिषु मेघभवेऽभ्रियम् ॥
९२ स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च ।
शम्पाशतह्रदाह्रादिन्यैरावत्यः क्षणप्रभा ॥
९३ तडित्सौदामिनी विद्युच्चञ्चला चपला अपि ।
स्फूर्जथुर्वज्रनिर्घोषो मेघज्योतिरिरंमदः ॥
९४ इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजुरोहितम् ।
वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहावग्रहौ समौ ॥
९५ धारासंपात आसारः शीकरोऽम्बुकणाः स्मृताः ।
वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेऽह्नि दुर्दिनम् ॥
९६ अन्तर्धा व्यवधा पुंसि त्वन्तर्धिरपवारणम् ।
अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च ॥
९७ हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्र इन्दुः कुमुदबान्धवः ।
विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः ॥
९८ अब्जो जैवातृकः सोमो ग्लौर्मृगाङ्कः कलानिधिः ।

द्विजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः ॥
९९ कला तु षोडशो भागो बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिपु ।
भित्तं शकलखण्डे वा पुंस्यर्धोऽर्धं समेंऽशके ॥
१०० चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना प्रसादस्तु प्रसन्नता ।
कलङ्काङ्कौ लाञ्छनं च चिह्नं लक्ष्म च लक्षणम् ॥
१०१ सुषमा परमा शोभा शोभा कान्तिर्द्युतिश्छविः ॥
अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमम् ॥
१०२ प्रालेयं मिहिका चाथ हिमानी हिमसंहतिः ।
शीतं गुणे तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः ॥
१०३ तुषारः शीतलः शीतो हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः ।
ध्रुव औत्तानपादिः स्यादगस्त्यः कुम्भसंभवः ॥
१०४ मैत्रावरुणिरस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी ।
नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाऽप्युडु वा स्त्रियाम् ॥
१०५ दाक्षायण्योऽश्विनीत्यादितारा अश्वयुगश्विनी ।
राधा विशाखा पुष्ये तु सिद्ध्यतिष्यौ श्रविष्ठया ॥
१०६ समा धनिष्ठाः स्युः प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियः ।
मृगशीर्षं मृगशिरस्तस्मिन्नेवाग्रहायणी ॥
१०७ इल्वलास्तच्छिरोदेशे तारका निवसन्ति याः ।
बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः ॥

१०८ जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः ।
शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः ॥
१०९ अङ्गारकः कुजो भौमो लोहिताङ्गो महीसुतः ।
रौहिणेयो बुधः सौम्यः समौ सौरिशनैश्चरौ ॥
११० तमस्तु राहुः स्वर्भानुः सैंहिकेयो विधुंतुदः ।
सप्तर्षयो मरीच्यत्रिमुखाश्चित्रशिखण्डिनः ॥
१११ राशीनामुदयो लग्नं ते तु मेषवृषादयः ।
सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकराः ॥
११२ भास्कराहस्करब्रध्नप्रभाकरविभाकराः ।
भास्वद्विवस्वत्सप्ताश्वहरिदश्वोष्णरश्मयः ॥
११३ विकर्तनार्कमार्तण्डमिहिरारुणपूषणः ।
द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्रभानुर्विरोचनः ॥
११४ विभावसुर्ग्रहपतिस्त्विषांपतिरहर्पतिः ।
भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ॥
११५ "पद्माक्षस्तेजसां राशिश्छायानाथस्तमिस्रहा ।
कर्मसाक्षी जगच्चक्षुर्लोकबन्धुस्त्रयीतनुः ॥
११६ प्रद्योतनो दिनमणिः खद्योतो लोकबान्धवः ।
इनो भागो धामनिधिश्चांशुमाल्यब्जिनीपतिः" ॥
११७ माठरः पिङ्गलो दण्डश्चण्डांशोः पारिपार्श्वकाः ।

सूरसूतोऽरुणोऽनूरुः काश्यपिर्गरुडाग्रजः ॥
११८ परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यकमण्डले ।
किरणोऽस्रमयूखांशुगभस्तिघृणिरश्मयः ॥
११९ भानुः करो मरीचिः स्त्रीपुंसयोर्दीधितिः स्त्रियाम् ।
स्युः प्रभारुग्रुचिस्त्विड्भाभाश्छविद्युतिदीप्तयः ॥
१२० रोचिः शोचिरुभे क्लीबे प्रकाशो द्योत आतपः ।
कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति ॥
१२१ तिग्मं तीक्ष्णं खरं तद्वन्मृगतृष्णा मरीचिका ।
इति दिग्वर्गः ३, मूलश्लोकाः ३५. क्षेपकाः ४.

अथ कालवर्गः ४

कालो दिष्टोऽप्यनेहापि समयोऽप्यथ पक्षतिः ॥
१२२ प्रतिपद्वे इमे स्त्रीत्वे तदाद्यास्तिथयो द्वयोः ।
घस्रो दिनाहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ ॥
१२३ प्रत्यूषोऽहर्मुखं कल्यमुषःप्रत्युषसी अपि ।
"व्युष्टं विभातं द्वे क्लीबे पुंसि गोसर्ग इष्यते"
१२४ प्रभातं च दिनान्ते तु सायं संध्या पितृप्रसूः ।
प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथ शर्वरी ॥
१२५ निशा निशीथिनी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा ।

विभावरीतमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी ॥
१२६ तमिस्रा तामसी रात्रिर्ज्योत्स्नी चन्द्रिकयाऽन्विता ।
आगामिवर्तमानाहर्युक्तायां निशि पक्षिणी ॥
१२७ गणरात्रं निशा बह्व्यः प्रदोषो रजनीमुखम् ।
अर्धरात्रनिशीथौ द्वौ द्वौ यामप्रहरौ समौ ॥
१२८ स पर्वसंधिः प्रतिपत्पञ्चदश्योर्यदन्तरम् ।
पक्षान्तौ पञ्चदश्यौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥
१२९ कलाहीने सानुमतिः पूर्णे राका निशाकरे ।
अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः ॥
१३० सा दृष्टेन्दुः सिनीवाली सा नष्टेन्दुकला कुहूः ।
उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्विन्दौ च पूष्णि च ॥
१३१ सोपप्लवोपरक्तौ द्वावग्न्युत्पात उपाहितः ।
एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकरनिशाकरौ ॥
१३२ अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला ।
तास्तु त्रिंशत्क्षणस्ते तु मुहूर्तो द्वादशास्त्रियाम् ॥
१३३ ते तु त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्ते दश पञ्च च ।
पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु तावुभौ ॥
१३४ द्वौ द्वौ मार्गादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः ।
अयने द्वे गतिरुदग्दक्षिणार्कस्य वत्सरः ॥

१३५ समरात्रिंदिवे काले विषुवद्विषुवं च तत् ।
"पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासे तु यत्र सा ॥
१३६ नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे" ।
मार्गशीर्षे सहा मार्ग आग्रहायणिकश्च सः ॥
१३७ पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तपा माघेऽथ फाल्गुने ।
स्यात्तपस्यः फाल्गुनिकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः ॥
१३८ वैशाखे माधवो राधो ज्येष्ठे शुक्रः शुचिस्त्वयम् ।
आषाढे श्रावणे तु स्यान्नभाः श्रावणिकश्च सः ॥
१३९ स्युर्नभस्यप्रौष्ठपदभाद्रभाद्रपदाः समाः ।
स्यादाश्विन इषोऽप्याश्वयुजोऽपि स्यात्तु कार्तिके ॥
१४० बाहुलोर्जौ कार्तिकिको हेमन्तः शिशिरोऽस्त्रियाम् ।
वसन्ते पुष्पसमयः सुरभिर्ग्रीष्म ऊष्मकः ॥
१४१ निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तपः ।
स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत्स्त्रियाम् ॥
१४२ षडमी ऋतवः पुंसि मार्गादीनां युगैः क्रमात् ।
संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समाः ॥
१४३ मासेन स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः ।
दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पौ तु तौ नृणाम् ॥
१४४ मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ।

संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त इत्यपि ॥
१४५ अस्त्री पङ्कं पुमान्पाप्मा पापं किल्बिषकल्मषम् ।
कलुषं वृजिनैनोऽघमंहो दुरितदुष्कृतम् ॥
१४६ स्याद्धर्ममस्त्रियां पुण्यश्रेयसी सुकृतं वृषः ।
मुत्प्रीतिः प्रमदो हर्षः प्रमोदामोदसंमदाः ॥
१४७ स्यादानन्दथुरानन्दः शर्मशातसुखानि च ।
श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम् ॥
१४८ भावुकं भविकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम् ।
शस्तं चाथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखादि च ॥
१४९ मतल्लिका मचर्चिका प्रकाण्डमुद्धतल्लजौ ।
प्रशस्तवाचकान्यमून्ययः शुभावहो विधिः ॥
१५० दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः ।
हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणम् ॥
१५१ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् ।
विशेषः कालिकोऽवस्था गुणाः सत्त्वं रजस्तमः ॥
१५२ जनुर्जननजन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः ।
प्राणी तु चेतनो जन्मी जन्तुजन्युशरीरिणः ॥
१५३ जातिर्जातं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मता ।
चित्तं तु चेतो हृदयं स्वान्तं हृन्मानसं मनः ॥

इति कालवर्गः ४, मूलश्लोकाः ३१, क्षेपकः १॥.

अथ धीवर्गः ५

१५४ बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः ।
प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः ॥
१५५ धीर्धारणावती मेधा संकल्पः कर्म मानसम् ।
"अवधानं समाधानं प्रणिधानं तथैव च"
१५६ चित्ताभोगो मनस्कारश्चर्चा संख्या विचारणा ।
"विमर्शो भावना चैव वासना च निगद्यते" ॥
१५७ अध्याहारस्तर्क ऊहो विचिकित्सा तु संशयः ।
संदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णयनिश्चयौ ॥
१५८ मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकता व्यापादो द्रोहचिन्तनम् ।
समौ सिद्धान्तराद्धान्तौ भ्रान्तिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ॥
१५९ संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः ।
अङ्गीकाराभ्युपगमप्रतिश्रवसमाधयः ॥
१६० मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः ।
मुक्तिः कैवल्यनिर्वाणश्रेयोनिःश्रेयसामृतम् ॥
१६१ मोक्षोऽपवर्गोऽथाज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियाम् ।
रूपं शब्दो गन्धरसस्पर्शाश्च विषया अमी ॥
१६२ गोचरा इन्द्रियार्थाश्च हृषीकं विषयीन्द्रियम् ॥
कर्मेन्द्रियं तु पाय्वादि मनोनेत्रादि धीन्द्रियम् ॥

१६३ तुवरस्तु कषायोऽस्त्री मधुरो लवणः कटुः ।
तिक्तोऽम्लश्च रसाः पुंसि तद्वत्सु षडमी त्रिषु ॥
१६४ विमर्दोत्थे परिमलो गन्धे जनमनोहरे ।
आमोदः सोऽतिनिर्हारी वाच्यलिङ्गत्वमागुणात् ॥
१६५ समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः ।
इष्टगन्धः सुगन्धिः स्यादामोदी मुखवासनः ॥
१६६ पूतिगन्धिस्तु दुर्गन्धो विस्रं स्यादामगन्धि यत् ।
शुक्लशुभ्रशुचिश्वेतविशदश्येतपाण्डराः ॥
१६७ अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ।
हरिणः पाण्डुरः पाण्डुरीषत्पाण्डुस्तु धूसरः ॥
१६८ कृष्णे नीलासितश्यामकालश्यामलमेचकाः॥
पीतो गौरो हरिद्राभः पालाशो हरितो हरित् ॥
१६९ लोहितो रोहितो रक्तः शोणः कोकनदच्छविः ।
अव्यक्तरागस्त्वरुणः श्वेतरक्तस्तु पाटलः ॥
१७० श्यावः स्यात्कपिशो धूम्रधूमलौ कृष्णलोहिते ।
कडारः कपिलः पिङ्गपिशङ्गौ कद्रुपिङ्गलौ ॥
१७१ चित्रं किर्मीरकल्माषशबलैताश्च कर्बुरे ।
गुणे शुक्लादयः पुंसि गुणिलिङ्गास्तु तद्वति ॥

इति धीवर्गः ५, मूलश्लोकाः १७. क्षेपकः १.

अथ शब्दादिवर्गः ६

१७२ ब्राह्मी तु भारती भाषा गीर्वाग्वाणी सरस्वती ।
व्याहार उक्तिर्लपितं भाषितं वचनं वचः ॥
१७३ अपभ्रंशोऽपशब्दः स्याच्छास्त्रे शब्दस्तु वाचकः ।
तिङ्सुबन्तचयो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता ॥
१७४ श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायस्त्रयी धर्मस्तु तद्विधिः ।
स्त्रियामृक्सामयजुषी इति वेदास्त्रयस्त्रयी ॥
१७५ शिक्षेत्यादि श्रुतेरङ्गमोङ्कारप्रणवौ समौ ।
इतिहासः पुरावृत्तमुदात्ताद्यास्त्रयः स्वराः ॥
१७६ आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः ।
आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥
१७७ प्रबन्धकल्पना कथा प्रवह्लिका प्रहेलिका ।
स्मृतिस्तु धर्मसंहिता समाहृतिस्तु संग्रहः ॥
१७८ समस्या तु समासार्था किंवदन्ती जनश्रुतिः ।
वार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तः स्यादथाह्वयः ॥
१७९ आख्याह्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम च ।
हूतिराकारणाह्वानं संहूतिर्बहुभिः कृता ॥
१८० विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस्तु वाङ्मुखम् ।
उपोद्घात उदाहारः शपनं शपथः पुमान् ॥

१८१ ...ओऽनुयोगः पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे ।
मिथ्याभियोगोऽभ्याख्यानमथ मिथ्याभिशंसनम् ॥
१८२ अभिशापः प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः ।
यशः कीर्तिः समज्ञा च स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्नुतिः ॥
१८३ आम्रेडितं द्विस्त्रिरुक्तमुच्चैर्घुष्टं तु घोषणा ।
काकुः स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः ॥
१८४ अवर्णाक्षेपनिर्वादपरीवादापवादवत् ।
उपक्रोशो जुगुप्सा च कुत्सा निन्दा च गर्हणे ॥
१८५ पारुष्यमतिवादः स्याद्भर्त्सनं त्वपकारगीः ।
यः सनिन्द उपालम्भस्तत्र स्यात्परिभाषणम् ॥
१८६ तत्र त्वाक्षारणा यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति ।
स्यादाभाषणमालापः प्रलापोऽनर्थकं वचः ॥
१८७ अनुलापो मुहुर्भाषा विलापः परिदेवनम् ।
विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो भाषणं मिथः ॥
१८८ सुप्रलापः सुवचनमपलापस्तु निह्नवः ।
"चोद्यमाक्षेपाभियोगौ शापाक्रोशौ दुरेषणा ॥
१८९ अस्त्री चाटु चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकत्थनम्" ।
संदेशवाग्वाचिकं स्याद्वाग्भेदास्तु त्रिषूत्तरे ॥
१९० रुशती वागकल्याणी स्यात्कल्या तु शुभात्मिका ।

अत्यर्थमधुरं सान्त्वं संगतं हृदयंगमम् ॥
१९१ निष्ठुरं परुषं ग्राम्यमश्लीलं सूनृतं प्रिये ।
सत्येऽथ संकुलक्लिष्टे परस्परपराहते ॥
१९२ लुप्तवर्णपदं ग्रस्तं निरस्तं त्वरितोदितम् ।
अम्बूकृतं सनिष्ठीवमबद्धं स्यादनर्थकम् ॥
१९३ अनक्षरमवाच्यं स्यादाहतं तु मृषार्थकम् ।
"सोल्लुण्ठनं तु सोत्प्रासं भणितं रतिकूजितम् ॥
१९४ श्राव्यं हृद्यं मनोहारि विस्पष्टं प्रकटोदितम्" ।
अथ म्लिष्टमविस्पष्टं वितथं त्वनृतं वचः ॥
१९५ सत्यं तथ्यमृतं सम्यगमूनि त्रिषु तद्वति ।
शब्दे निनादनिनदध्वनिध्वानरवस्वनाः ॥
१९६ स्वाननिर्घोषनिर्ह्रादनादनिस्वाननिःस्वनाः ।
आरवारावसंरावविरावा अथ मर्मरः ॥
१९७ स्वनिते वस्त्रपर्णानां भूषणानां तु शिञ्जितम् ।
निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वणनमित्यपि ॥
१९८ वीणायाः क्वणिते प्रादेः प्रक्वाणप्रक्वणादयः ।
कोलाहलः कलकलस्तिरश्चां वाशितं रुतम् ॥
१९९ स्त्री प्रतिश्रुत्प्रतिध्वाने गीतं गानमिमे समे ।

इति शब्दादिवर्गः ६, मूलश्लोकाः २५॥. क्षेपकौ २.

अथ नाट्यवर्गः ७

निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः ॥
२०० पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः ।
काकली तु कले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरास्फुटे ॥
२०१ कलो मन्द्रस्तु गम्भीरे तारोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु ।
"नृणामुरसि मध्यस्थो द्वाविंशतिविधो ध्वनिः ॥
२०२ स मन्द्रः कण्ठमध्यस्थस्तारः शिरसि गीयते" ।
समन्वितलयस्त्वेकतालो वीणा तु वल्लकी ॥
२०३ विपञ्ची सा तु तन्त्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी ।
ततं वीणादिकं वाद्यमानद्धं मुरजादिकम् ॥
२०४ वंशादिकं तु सुषिरं कांस्यतालादिकं घनम् ।
चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनामकम् ॥
२०५ मृदङ्गा मुरजा भेदास्त्वङ्क्यालिङ्ग्योर्ध्वकास्त्रयः ।
स्याद्यशः पटहो ढक्का भेरी स्त्री दुन्दुभिः पुमान् ॥
२०६ आनकः पटहोऽस्त्री स्यात्कोणो वीणादिवादनम् ।
वीणादण्डः प्रवालः स्यात्ककुभस्तु प्रसेवकः ॥
२०७ कोलम्बकस्तु कायोऽस्या उपनाहो निबन्धनम् ।
वाद्यप्रभेदा डमरुमड्डुडिण्डिमझर्झराः ॥
२०८ मर्दलः पणवोऽन्ये च नर्तकीलासिके समे ।

विलम्बितं द्रुतं मध्यं तत्त्वमोघो घनं क्रमात् ॥
२०९ तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमथास्त्रियाम् ।
ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने ॥
२१० तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यं नाट्यमिदं त्रयम् ।
भ्रकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रूकुंसश्चेति नर्तकः ॥
२११ स्त्रीवेषधारी पुरुषो नाट्योक्तौ गणिकाज्जुका ।
भगिनीपतिरावुत्तो भावो विद्वानथावुकः ॥
२१२ जनको युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारकः ॥
राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका ॥
२१३ देवी कृताभिषेकायामितरासु तु भट्टिनी ।
अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ राजशालस्तु राष्ट्रियः ॥
२१४ अम्बा माताऽथ बाला स्याद्वासूरार्यस्तु मारिषः ।
अत्तिका भगिनी ज्येष्ठा निष्ठानिर्वहणे समे ॥
२१५ हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति ।
अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो व्यञ्जकाभिनयौ समौ ॥
२१६ निर्वृत्ते त्वङ्गसत्त्वाभ्यां द्वे त्रिष्वाङ्गिकसात्त्विके ।
शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः ॥
२१७ बीभत्सरौद्रौ च रसाः शृङ्गारः शुचिरुज्ज्वलः ।
उत्साहवर्धनो वीरः कारुण्यं करुणा घृणा ॥

२१८ कृपा दयाऽनुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ।
हासो हास्यं च वीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयम् ॥
२१९ विस्मयोऽद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवम् ।
दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् ॥
२२० भयंकरं प्रतिभयं रौद्रं तूग्रममी त्रिषु ।
चतुर्दश दरत्रासो भीतिर्भीः साध्वसं भयम् ॥
२२१ विकारो मानसो भावोऽनुभावो भावबोधकः ।
गर्वोऽभिमानोऽहङ्कारो मानश्चित्तसमुन्नतिः ॥
२२२ "दर्पोऽवलेपोऽवष्टम्भश्चित्तोद्रेकः स्मयो मदः" ।
अनादरः परिभवः परीभावस्तिरस्क्रिया ॥
२२३ रीढावमाननावज्ञावहेलनमसूर्क्षणम् ।
मन्दाक्षं ह्रीस्त्रपा व्रीडा लज्जा साऽपत्रपाऽन्यतः ॥
२२४ क्षान्तिस्तितिक्षाऽभिध्या तु परस्य विषये स्पृहा ।
अक्षान्तिरीर्ष्याऽसूया तु दोषारोपो गुणेष्वपि ॥
२२५ वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक् स्त्रियाम् ।
पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसार इत्यपि ॥
२२६ कोपक्रोधामर्षरोषप्रतिघा रुट्क्रुधौ स्त्रियौ ।
शुचौ तु चरिते शीलमुन्मादश्चित्तविभ्रमः ॥
२२७ प्रेमा ना प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहोऽथ दोहदम् ।

इच्छा काङ्क्षा स्पृहेहा तृड्वाञ्छा लिप्सा मनोरथः ॥
२२८ कामोऽभिलापस्तर्षश्च सोऽत्यर्थं लालसा द्वयोः ।
उपाधिर्ना धर्मचिन्ता पुंस्याधिर्मानसी व्यथा ॥
२२९ स्याच्चिन्ता स्मृतिराध्यानमुत्कण्ठोत्कलिके समे ।
उत्साहोऽध्यवसायः स्यात्सवीर्यमतिशक्तिभाक् ॥
२३० कपटोऽस्त्री व्याजदम्भोपधयश्छद्मकैतवे ।
कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यं प्रमादोऽनवधानता ॥
२३१ कौतूहलं कौतुकं च कुतुकं च कुतूहलम् ।
स्त्रीणां विलासविव्वोकविभ्रमा ललितं तथा ॥
२३२ हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः ।
द्रवकेलिपरीहासाः क्रीडा लीला च नर्म च ॥
२३३ व्याजोऽपदेशो लक्ष्यं च क्रीडा खेला च कूर्दनम् ।
घर्मो निदाघः स्वेदः स्यात्प्रलयो नष्टचेष्टता ॥
२३४ अवहित्थाकारगुप्तिः समौ संवेगसंभ्रमौ ।
स्यादाच्छुरितकं हासः सोत्प्रासः समनाक्स्मितम् ॥
२३५ मध्यमः स्याद्विहसितं रोमाञ्चो रोमहर्षणम् ।
क्रन्दितं रुदितं क्रुष्टं जृम्भस्तु त्रिषु जृम्भणम् ॥
२३६ विप्रलम्भो विसंवादो रिङ्गणं स्खलनं समे ।
स्यान्निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि ॥

२३७ तन्द्री प्रमीला भ्रकुटिर्भ्रुकुटिर्भ्रूकुटिः स्त्रियाम् ।
अदृष्टिः स्यादसौम्येऽक्ष्णि संसिद्धिप्रकृती त्विमे ॥
२३८ स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गश्चाथ वेपथुः ।
कम्पोऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ॥
इति नाट्यवर्गः ७, मूलश्लोकाः ३८. क्षेपकः १॥.

अथ पातालभोगिवर्गः ८

२३९ अधोभुवनपातालं बलिसद्म रसातलम् ।
नागलोकोऽथ कुहरं सुषिरं विवरं बिलम् ॥
२४० छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा सुषिः ।
गर्तावटौ भुवि श्वभ्रे सरन्ध्रे सुषिरं त्रिषु ॥
२४१ अन्धकारोऽस्त्रियां ध्वान्तं तमिस्रं तिमिरं तमः ।
ध्वान्ते गाढेऽन्धतमसं क्षीणेऽवतमसं तमः ॥
२४२ विष्वक् संतमसं नागाः काद्रवेयास्तदीश्वरः ।
शेषोऽनन्तो वासुकिस्तु सर्पराजोऽथ गोनसे ॥
२४३ तिलित्सः स्यादजगरे शयुर्वाहस इत्युभौ ।
अलगर्दो जलव्यालः समौ राजिलडुण्डुभौ ॥
२४४ मालुधानो मातुलाहिर्निर्मुक्तो मुक्तकञ्चुकः ।
सर्पः पृदाकुर्भुजगो भुजङ्गोऽहिर्भुजङ्गमः ॥

२४५ आशीविषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृपः ।
कुण्डली गूढपाच्चक्षुःश्रवाः काकोदरः फणी ॥
२४६ दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दन्दशूको बिलेशयः ।
उरगः पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ॥
२४७ "लेलिहानो द्विरसनो गोकर्णः कञ्चुकी तथा ।
कुम्भीनसः फणधरो हरिर्भोगधरस्तथा ॥
२४८ अहेः शरीरं भोगः स्यादाशीरप्यहिदंष्ट्रिका" ।
त्रिष्वाहेयं विषास्थ्यादि स्फटायां तु फणा द्वयोः ॥
२४९ समौ कञ्चुकनिर्मोकौ क्ष्वेडस्तु गरलं विषम् ।
पुंसि क्लीबे च काकोलकालकूटहलाहलाः ।
२५० सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः ।
दारदो वत्सनाभश्च विषभेदा अमी नव ॥
२५१ विषवैद्यो जाङ्गलिको व्यालग्राह्यहितुण्डिकः ।
इति पातालभोगिवर्गः ८, मूलश्लोकाः ११. क्षेपकः १॥.

अथ नरकवर्गः ९

स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम् ॥
२५२ तद्भेदास्तपनावीचिमहारौरवरौरवाः ।
संघातः कालसूत्रं चेत्याद्याः सत्त्वास्तु नारकाः ॥

२५३ प्रेता वैतरणी सिन्धुः स्यादलक्ष्मीस्तु निर्ऋतिः ।
विष्टिराजूः कारणा तु यातना तीव्रवेदना ॥
२५४ पीडा बाधा व्यथा दुःखमामनस्यं प्रसूतिजम् ।
स्यात्कष्टं कृच्छ्रमाभीलं त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत् ॥

इति नरकवर्गः ९, मूलश्लोकाः ३॥. क्षेपकः ०.

अथ वारिवर्गः १०

२५५ समुद्रोऽब्धिरकूपारः पारावारः सरित्पतिः ।
उदन्वानुदधिः सिन्धुः सरस्वान्सागरोऽर्णवः ॥
२५६ रत्नाकरो जलनिधिर्यादःपतिरपांपतिः ।
तस्य प्रभेदाः क्षीरोदो लवणोदस्तथाऽपरे ॥
२५७ आपः स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं कमलं जलम् ।
पयः कीलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ॥
२५८ कबन्धमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखम् ।
अम्भोऽर्णस्तोयपानीयनीरक्षीराम्बुशम्बरम् ॥
२५९ मेघपुष्पं घनरसस्त्रिषु द्वे आप्यमम्मयम् ।
भङ्गस्तरङ्ग ऊर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ॥
२६० महत्सूल्लोलकल्लोलौ स्यादावर्तोऽम्भसां भ्रमः ।
पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियाम् ॥

२६१ चक्राणे पुटभेदाः स्युर्भ्रमाश्च जलनिर्गमाः ।
कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु ॥
२६२ पारावारे परार्वाची तीरे पात्रं तदन्तरम् ।
द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपं यदन्तर्वारिणस्तटम् ॥
२६३ तोयोत्थितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयम् ।
निषद्वरस्तु जम्बालः पङ्कोऽस्त्री शादकर्दमौ ॥
२६४ जलोच्छ्वासाः परीवाहाः कूपकास्तु विदारकाः ।
नाव्यं त्रिलिङ्गं नौतार्ये स्त्रियां नौस्तरणिस्तरिः ॥
२६५ उडुपं तु प्लवः कोलः स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः ।
आतरस्तरपण्यं स्याद्द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी ॥
२६६ सांयात्रिकः पोतवणिक्कर्णधारस्तु नाविकः ।
नियामकाः पोतवाहाः कूपको गुणवृक्षकः ॥
२६७ नौकादण्डः क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः ।
अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दालः सेकपात्रं तु सेचनम् ॥
२६८ क्लीबेऽर्धनावं नावोऽर्धेऽतीतनौकेऽतिनु त्रिषु ।
त्रिष्वागाधात्प्रसन्नोऽच्छः कलुषोऽनच्छ आविलः॥
२६९ निम्नं गभीरं गम्भीरमुत्तानं तद्विपर्यये ।
अगाधमतलस्पर्शं कैवर्ते दाशधीवरौ ॥
२७० आनायः पुंसि जालं स्याच्छणसूत्रं पवित्रकम् ।

मत्स्याधानी कुवेणी स्याद्बडिशं मत्स्यवेधनम् ॥
२७१ पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः ।
विसारः शकुली चाथ गडकः शकुलार्भकः ॥
२७२ सहस्रदंष्ट्रः पाठीन उलूपी शिशुकः समौ ।
नलमीनश्चिलिचिमः प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः ॥
२७३ क्षुद्राण्डमत्स्यसंघातः पोताधानमथो झषाः ।
रोहितो मद्गुरः शालो राजीवः शकुलस्तिमिः ॥
२७४ तिमिङ्गिलादयश्चाथ यादांसि जलजन्तवः ।
तद्भेदाः शिशुमारोद्रशङ्कवो मकरादयः ॥
२७५ स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मे कमठकच्छपौ ।
ग्राहोऽवहारो नक्रस्तु कुम्भीरोऽथ महीलता ॥
२७६ गण्डूपदः किञ्चुलको निहाका गोधिका समे ।
रक्तपा तु जलौकायां स्त्रियां भूम्नि जलौकसः ॥
२७७ मुक्तास्फोटः स्त्रियां शुक्तिः शङ्खः स्यात्कम्बुरस्त्रियौ ।
क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः शम्बूका जलशुक्तयः ॥
२७८ भेके मण्डूकवर्षाभूशालूरप्लवदर्दुराः ।
शिली गण्डूपदी भेकी वर्षाभ्वी कमठी डुलिः ॥
२७९ मद्गुरस्य प्रिया शृङ्गी दुर्नामा दीर्घकोशिका ।
जलाशया जलाधारास्तत्रागाधजलो ह्रदः ॥

२८० आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये ।
पुंस्येवाऽन्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ॥
२८१ नेमिस्त्रिकाऽस्य वीनाहो मुखबन्धनमस्य यत् ।
पुष्करिण्यां तु खातं स्यादखातं देवखातकम् ॥
२८२ पद्माकरस्तडागोऽस्त्री कासारः सरसी सरः ।
वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका ॥
२८३ खेयं तु परिखाधारस्त्वम्भसां यत्र धारणम् ।
स्यादालवालमावालमावापोऽथ नदी सरित् ॥
२८४ तरङ्गिणी शैवलिनी तटिनी ह्रादिनी धुनी ।
स्रोतस्वती द्वीपवती स्रवन्ती निम्नगापगा ॥
२८५ "कूलंकषा निर्झरिणी रोधोवक्रा सरस्वती" ।
गङ्गा विष्णुपदी जह्नुतनया सुरनिम्नगा ॥
२८६ भागीरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीष्मसूरपि ।
कालिन्दी सूर्यतनया यमुना शमनस्वसा ॥
२८७ रेवा तु नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्यका ।
करतोया सदानीरा बाहुदा सैतवाहिनी ॥
२८८ शतद्रुस्तु शुतुद्रिः स्याद्विपाशा तु विपाट् स्त्रियाम् ॥
शोणो हिरण्यवाहः स्यात्कुल्याऽल्पा कृत्रिमा सरित् ।
२८९ शरावती वेत्रवती चन्द्रभागा सरस्वती ॥

काचेरी सरितो ऽन्याश्च संभेदः सिन्धुसंगमः ॥
२९० द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां त्रिषु तूत्तरौ ।
देविकायां सरय्वां च भवे दाविकसारवौ ॥
२९१ सौगन्धिकं तु कह्लारं हल्लकं रक्तसंध्यकम् ।
स्यादुत्पलं कुवलयमथ नीलाम्बुजन्म च ॥
२९२ इन्दीवरं च नीले ऽस्मिन्सिते कुमुदकैरवे ।
शालूकमेषां कन्दः स्याद्वारिपर्णी तु कुम्भिका ॥
२९३ जलनीली तु शेवालं शैवलो ऽथ कुमुद्वती ।
कुमुदिन्यां नलिन्यां तु बिसिनी पद्मिनीमुखाः ॥
२९४ वा पुंसि पद्मं नलिनमरविन्दं महोत्पलम् ।
सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयम् ॥
२९५ पङ्केरुहं तामरसं सारसं सरसीरुहम् ।
बिसप्रसूनराजीवपुष्कराम्भोरुहाणि च ॥
२९६ पुण्डरीकं सिताम्भोजमथ रक्तसरोरुहे ।
रक्तोत्पलं कोकनदं नालो नालमथास्त्रियाम् ॥
२९७ मृणालं बिसमब्जादिकदम्बे खण्डमस्त्रियाम् ।
करहाटः शिफाकन्दः किंजल्कः केसरोऽस्त्रियाम् ।
संवर्तिका नवदलं बीजकोशो वराटकः ॥

इति वारिवर्गः १०. मूलश्लोकाः ४३॥. क्षेपकः ॥.

वर्गानुक्रमश्लोकौ ।

२९८ उक्तं स्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादि सनाट्यकम् ।
पातालभोगि नरकं वारि चैषां च संगतम् ॥

२९९ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
स्वरादिकाण्डः प्रथमः साङ्ग एव समर्थितः ॥

इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने प्रथमकाण्डं समाप्तम्
एवं मूलश्लोकाः २८१. क्षेपकाः १८.

अमरकोशे

द्वितीयं काण्डम् ।

अथ भूमिवर्गः १

३०० वर्गाः पृथ्वीपुरक्ष्माभृद्वनौषधिमृगादिभिः ।
नृब्रह्मक्षत्रविट्शूद्रैः साङ्गोपाङ्गैरिहोदिताः ॥

३०१ भूर्भूमिरचला ऽनन्ता रसा विश्वंभरा स्थिरा ।
धरा धरित्री धरणिः क्षोणिर्ज्या काश्यपी क्षितिः॥

३०२ सर्वंसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुंधरा ।
गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्ष्मा ऽवनिर्मेदिनी मही॥

३०३ "विपुला गह्वरी धात्री गौरिला कुम्भिनी क्षमा ।
भूतधात्री रत्नगर्भा जगती सागराम्बरा" ॥

३०४ मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्तिका ।
उर्वरा सर्वसस्याढ्या स्यादूषः क्षारमृत्तिका ॥

३०५ ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ स्थलं स्थली ।
समानौ मरुधन्वानौ द्वे खिलाप्रहते समे ॥

३०६ त्रिष्वथो जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ।
लोकोऽयं भारतं वर्षं शरावत्यास्तु योऽवधेः ॥

३०७ देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्य उदीच्यः पश्चिमोत्तरः ।
प्रत्यन्तो म्लेच्छदेशः स्यान्मध्यदेशस्तु मध्यमः ॥
३०८ आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमालयोः ।
नीवृज्जनपदो देशविषयौ तूपवर्तनम् ॥
३०९ त्रिष्वागोष्ठान्नडप्राये नड्वान्नड्वल इत्यपि ।
कुमुद्वान्कुमुदप्राये वेतस्वान्बहुवेतसे ॥
३१० शाद्वलः शादहरिते सजम्बाले तु पङ्किलः ।
जलप्रायमनूपं स्यात्पुंसि कच्छस्तथाविधः ॥
३११ स्त्री शर्करा शर्करिलः शार्करः शर्करावति ॥
देश एवादिमावेवमुन्नेयाः सिकतावति ॥
३१२ देशो नद्यम्बुवृष्ट्यम्बुसंपन्नव्रीहिपालितः ।
स्यान्नदीमातृको देवमातृकश्च यथाक्रमम् ॥
३१३ सुराज्ञि देशे राजन्वान् स्यात्ततोऽन्यत्र राजवान् ।
गोष्ठं गोस्थानकं तत्तु गौष्ठीनं भूतपूर्वकम् ॥
३१४ पर्यन्तभूः परिसरः सेतुरालौ स्त्रियां पुमान् ।
वामलूरश्च नाकुश्च वल्मीकं पुंनपुंसकम् ॥
३१५ अयनं वर्त्म मार्गाध्वपन्थानः पदवी सृतिः ।
सरणिः पद्धतिः पद्या वर्त्मन्येकपदीति च ॥
३१६ अतिपन्थाः सुपन्थाश्च सत्पथश्चार्चितेऽध्वनि ।

व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः समाः ॥

३१७ अपन्थास्त्वपथं तुल्ये शृङ्गाटकचतुष्पथे ।
प्रान्तरं दूरशून्यो ऽध्वा कान्तारं वर्त्म दुर्गमम् ॥

३१८ गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगं नल्वः किष्कुचतुःशतम् ।
घण्टापथः संसरणं तत्पुरस्योपनिष्करम् ॥

३१९ "द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ द्यावाभूमी च रोदसी ।
दिवस्पृथिव्यौ गञ्जा तु रुमा स्याल्लवणाकरः" ॥

इति भूमिवर्गः १. मूलश्लोकाः १८. क्षेपकः २.

अथ पुरवर्गः २

३२० पूः स्त्री पुरी नगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनम् ।
स्थानीयं निगमो ऽन्यत्तु यन्मूलनगरात्पुरम् ॥

३२१ तच्छाखानगरं वेशो वेश्याजनसमाश्रयः ।
आपणस्तु निषद्यायां विपणिः पण्यवीथिका ॥

३२२ रथ्या प्रतोली विशिखा स्याच्चयो वप्रमस्त्रियाम् ।
प्राकारो वरणः सालः प्राचीनं प्रान्ततो वृतिः ॥

३२३ भित्तिः स्त्री कुड्यमेडूकं यदन्तर्न्यस्तकीकसम् ।
गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्म निकेतनम् ॥

३२४ निशान्तपस्त्यसदनं भवनागारमन्दिरम् ।

गृहाः पुंसि च भूम्न्येव निकाय्यनिलयालयाः ॥
३२५ वासः कुटी द्वयोः शाला सभा संजवनं त्विदम् ।
चतुःशालं मुनीनां तु पर्णशालोटजो ऽस्त्रियाम् ॥
३२६ चैत्यमायतनं तुल्ये वाजिशाला तु मन्दुरा ।
आवेशनं शिल्पिशाला प्रपा पानीयशालिका ॥
३२७ मठश्छात्रादिनिलयो गञ्जा तु मदिरागृहम् ।
गर्भागारं वासगृहमरिष्टं सूतिकागृहम् ॥
३२८ "कुट्टिमो ऽस्त्री निबद्धा भूश्चन्द्रशाला शिरोगृहम्"।
वातायनं गवाक्षो ऽथ मण्डपो ऽस्त्री जनाश्रयः ॥
३२९ हर्म्यादि धनिनां वासः प्रासादो देवभूभुजाम् ।
सौधो ऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका ॥
३३० स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नन्द्यावर्तादयो ऽपि च ।
विच्छन्दकः प्रभेदा हि भवन्तीश्वरसद्मनाम् ॥
३३१ स्त्र्यगारं भूभुजामन्तःपुरं स्यादवरोधनम् ।
शुद्धान्तश्चावरोधश्च स्यादट्टः क्षौममस्त्रियाम् ॥
३३२ प्रघाणप्रघणालिन्दा बहिर्द्वारप्रकोष्ठके ।
गृहावग्रहणी देहल्यङ्गणं चत्वराजिरे ॥
३३३ अधस्ताद्दारुणि शिला नासा दारूपरि स्थितम् ।
प्रच्छन्नमन्तर्द्वारं स्यात्पक्षद्वारं तु पक्षकम् ॥

३३४ वलीकनीध्रे पटलप्रान्ते ऽथ पटलं छदिः ।
गोपानसी तु वलभी छादने वक्रदारुणि ॥
३३५ कपोतपालिकायां तु विटङ्कं पुंनपुंसकम् ।
स्त्री द्वार्द्वारं प्रतीहारः स्याद्वितर्दिस्तु वेदिका ॥
३३६ तोरणो ऽस्त्री बहिर्द्वारं पुरद्वारं तु गोपुरम् ।
कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्नथ त्रिषु ॥
३३७ कपाटमररं तुल्ये तद्विष्कम्भो ऽर्गलं न ना ।
आरोहणं स्यात्सोपानं निःश्रेणिस्त्वधिरोहिणी ॥
३३८ संमार्जनी शोधनी स्यात्संकरो ऽवकरस्तथा ।
क्षिप्ते मुखं निःसरणं संनिवेशो निकर्षणम् ॥
३३९ समौ संवसथग्रामौ वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियाम् ।
ग्रामान्त उपशल्यं स्यात्सीमसीमे स्त्रियामुभे ॥
३४० घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्कणः शबरालयः ।
इति पुरवर्गः २. मूलश्लोकाः २०. क्षेपकः ॥.

अथ शैलवर्गः ३

महीध्रे शिखरिक्ष्माभृदहार्यधरपर्वताः ॥
३४१ अद्रिगोत्रगिरिग्रावाचलशैलशिलोच्चयाः ।
लोकालोकश्चक्रवालस्त्रिकूटस्त्रिककुत्समौ ॥

३४२ अस्तस्तु चरमः क्ष्माभृदुदयः पूर्वपर्वतः ।
हिमवान्निषधो विन्ध्यो माल्यवान्पारियात्रकः ॥
३४३ गन्धमादनमन्ये च हेमकूटादयो नगाः ।
पाषाणप्रस्तरग्रावोपलाश्मानः शिला दृषत् ॥
३४४ कूटोऽस्त्री शिखरं शृङ्गं प्रपातस्त्वतटो भृगुः ।
कटकोऽस्त्री नितम्बोऽद्रेः स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियाम्
३४५ उत्सः प्रस्रवणं वारिप्रवाहो निर्झरो झरः ।
दरी तु कन्दरो वा स्त्री देवखातबिले गुहा ॥
३४६ गह्वरं गण्डशैलास्तु च्युताः स्थूलोपला गिरेः ।
"दन्तकास्तु वहिस्तिर्यक्प्रदेशान्निर्गता गिरेः" ॥
३४७ खनिः स्त्रियामाकरः स्यात्पादाः प्रत्यन्तपर्वताः ।
उपत्यकाद्रेरासन्ना भूमिरूर्ध्वमधित्यका ॥
३४८ धातुर्मनःशिलाद्यद्रेर्गैरिकं तु विशेषतः ।
निकुञ्जकुञ्जौ वा क्लीबे लतादिपिहितोदरे ॥
इति शैलवर्गः ३. मूलश्लोकाः ८. क्षेपकः ॥.

अथ वनौषधिवर्गः ४

३४९ अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् ।
महारण्यमरण्यानी गृहारामास्तु निष्कुटाः ॥

३५० आरामः स्यादुपवनं कृत्रिमं वनमेव यत् ।
अमात्यगणिकागेहोपवने वृक्षवाटिका ॥
३५१ पुमानाक्रीड उद्यानं राज्ञः साधारणं वनम् ।
स्यादेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितम् ॥
३५२ वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी लेखास्तु राजयः ।
वन्या वनसमूहे स्यादङ्कुरोऽभिनवोद्भिदि ॥
३५३ वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस्तरुः ।
अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ॥
३५४ वानस्पत्यः फलैः पुष्पात्तैरपुष्पाद्वनस्पतिः ।
ओषध्यः फलपाकान्ताः स्युरवन्ध्यः फलेग्रहिः ॥
३५५ वन्ध्यो ऽफलो ऽवकेशी च फलवान्फलिनः फली ।
प्रफुल्लोत्फुल्लसंफुल्लव्याकोशविकचस्फुटाः ॥
३५६ फुल्लश्चैते विकसिते स्युरवन्ध्यादयस्त्रिषु ।
स्थाणुर्वा ना ध्रुवः शङ्कुर्ह्रस्वशाखाशिफः क्षुपः ॥
३५७ अप्रकाण्डे स्तम्बगुल्मौ वल्ली तु व्रततिर्लता ।
लता प्रतानिनी वीरुद्गुल्मिन्युलप इत्यपि ॥
३५८ नगाद्यारोह उच्छ्राय उत्सेधश्चोच्छ्रयश्च सः ।
अस्त्री प्रकाण्डः स्कन्धः स्यान्मूलाच्छाखावधिस्तरोः
३५९ समे शाखालते स्कन्धशाखाशाले शिफाजटे ।

शाखाशिफा ऽवरोहः स्यान्मूलाच्चाग्रं गता लता ॥
३६० शिरोऽग्रं शिखरं वा ना मूलं बुध्नो ऽङ्घ्रिनामकः ।
सारो मज्जा नरि त्वक् स्त्री वल्कं वल्कलमस्त्रियाम्॥
३६१ काष्ठं दार्विन्धनं त्वेध इध्ममेधः समिस्त्रियाम् ।
निष्कुहः कोटरं वा ना वल्लरिर्मञ्जरिः स्त्रियौ ॥
३६२ पत्रं पलाशं छदनं दलं पर्णं छदः पुमान् ।
पल्लवो ऽस्त्री किसलयं विस्तारो विटपो ऽस्त्रियाम् ॥
३६३ वृक्षादीनां फलं सस्यं वृन्तं प्रसवबन्धनम् ।
आमे फले शलाटुः स्याच्छुष्के वानमुभे त्रिषु ॥
३६४ क्षारको जालकं क्लीबे कलिका कोरकः पुमान् ।
स्याद्गुच्छकस्तु स्तवकः कुड्मलो मुकुलो ऽस्त्रियाम् ॥
३६५ स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं सुमम् ।
मकरन्दः पुष्परसः परागः सुमनोरजः ॥
३६६ द्विहीनं प्रसवे सर्वं हरीतक्यादयः स्त्रियाम् ।
आश्वत्थवैणवप्लाक्षनैयग्रोधैङ्गुदं फले ॥
३६७ बार्हतं च फले जम्ब्वा जम्बूः स्त्री जम्बु जाम्बवम्
पुष्पे जातीप्रभृतयः स्वलिङ्गा व्रीहयः फले ॥
३६८ विदार्याद्यास्तु मूले ऽपि पुष्पे क्लीबे ऽपि पाटला ।
बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः ॥

३६९ अश्वत्थे ऽथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः ।
तस्मिन्दधिफलः पुष्पफलदन्तशठावपि ॥
३७० उदुम्बरो जन्तुफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः ।
कोविदारे चमरिकः कुद्दालो युगपत्रकः ॥
३७१ सप्तपर्णो विशालत्वक् शारदो विषमच्छदः ।
आरग्वधे राजवृक्षशम्याकचतुरङ्गुलाः ॥
३७२ आरेवतव्याधिघातकृतमालसुवर्णकाः ।
स्युर्जम्बीरे दन्तशठजम्भजम्भीरजम्भलाः ॥
३७३ वरुणो वरणः सेतुस्तिक्तशाकः कुमारकः ।
पुंनागे पुरुषस्तुङ्गः केसरो देववल्लभः ॥
३७४ पारिभद्रे निम्बतरुर्मन्दारः पारिजातकः ।
तिनिशे स्यन्दनो नेमी रथद्रुरतिमुक्तकः ॥
३७५ वञ्जुलश्चित्रकृच्चाथ द्वौ पीतनकपीतनौ ।
आम्रातके मधूके तु गुडपुष्पमधुद्रुमौ ॥
३७६ वानप्रस्थमधुष्ठीलौ जलजे ऽत्र मधूलकः ।
पीलौ गुडफलः स्रंसी तस्मिंस्तु गिरिसंभवे ॥
३७७ अक्षोटकन्दरालौ द्वावङ्कोटे तु निकोचकः ।
पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथो ऽथ वेतसे ॥
३७८ रथाभ्रपुष्पविदुरशीतवानीरवञ्जुलाः ।

द्वौ परिव्याधविदुलौ नादेयी चाम्बुवेतसे ॥
३७९ सौभाञ्जने शिग्रुतीक्ष्णगन्धकाक्षीवमोचकाः ।
रक्तो ऽसौ मधुशिग्रुः स्यादरिष्टः फेनिलः समौ ॥
३८० बिल्वे शाण्डिल्यशैलूषौ मालूरश्रीफलावपि ।
प्लक्षो जटी पर्कटी स्यान्न्यग्रोधो बहुपाद्वटः ॥
३८१ गालवः शाबरो लोध्रस्तिरीटस्तिल्वमार्जनौ ।
आम्रश्चूतो रसालो ऽसौ सहकारो ऽतिसौरभः ॥
३८२ कुम्भोलूखलकं क्लीबे कौशिको गुग्गुलुः पुरः ।
शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः ॥
३८३ राजादनं प्रियालः स्यात्सन्नकद्रुर्धनुः पटः ।
गम्भारी सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिका ॥
३८४ श्रीपर्णी भद्रपर्णी च काश्मर्यश्चाप्यथ द्वयोः ।
कर्कन्धूर्बदरी कोलिः कोलं कुवलफेनिले ॥
३८५ सौवीरं बदरं घोण्टा ऽप्यथ स्यात्स्वादुकण्टकः ।
विकङ्कतः स्रुवावृक्षो ग्रन्थिलो व्याघ्रपादपि ॥
३८६ ऐरावतो नागरङ्गो नादेयी भूमिजम्बुका ।
तिन्दुकः स्फूर्जकः कालस्कन्धश्च शितिसारके ॥
३८७ काकेन्दुः कुलकः काकतिन्दुकः काकपीलुके ।
गोलीढो झाटलो घण्टापाटलिर्मोक्षमुष्ककौ ॥

३८८ तिलकः क्षुरकः श्रीमान्समौ पिचुलझावुकौ ।
श्रीपर्णिका कुमुदिका कुम्भी कैडर्यकट्फलौ ॥
३८९ क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात्पट्टी लाक्षाप्रसादनः ।
तूदस्तु यूपः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु च ॥
३९० तूलं च नीपप्रियककदम्बास्तु हरिप्रियः ।
वीरवृक्षो ऽरुष्करो ऽग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु ॥
३९१ गर्दभाण्डे कन्दरालकपीतनसुपार्श्वकाः ।
प्लक्षश्च तिन्तिडी चिञ्चा ऽम्लिका ऽथो पीतसारके ॥
३९२ सर्जकासनबन्धूकपुष्पप्रियकजीवकाः ।
साले तु सर्जकार्श्याश्वकर्णकाः सस्यसंवरः ॥
३९३ नदीसर्जो वीरतरुरिन्द्रद्रुः ककुभो ऽर्जुनः ।
राजादनः फलाध्यक्षः क्षीरिकायामथ द्वयोः ॥
३९४ इङ्गुदी तापसतरुर्भूर्जे चर्मिमृदुत्वचौ ।
पिच्छिला पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलिर्द्वयोः ॥
३९५ पिच्छा तु शाल्मलीवेष्टे रोचनः कूटशाल्मलिः ।
चिरबिल्वो नक्तमालः करजश्च करञ्जके ॥
३९६ प्रकीर्यः पूतिकरजः पूतिकः कलिमारकः ।
करञ्जभेदाः षड्ग्रन्थो मर्कट्यङ्गारवल्लरी ॥
३९७ रोही रोहितकः प्लीहशत्रुर्दाडिमपुष्पकः ।

गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः ॥
३९८ अरिमेदो विट्खदिरे कदरः खदिरे सिते ।
सोमवल्को ऽप्यथ व्याघ्रपुच्छगन्धर्वहस्तकौ ॥
३९९ एरण्ड उरुबूकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः ।
चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्डवर्धमानव्यडम्बकाः ॥
४०० अल्पाशमी शमीरः स्याच्छमी सक्तुफला शिवा ।
पिण्डीतको मरुबकः श्वसनः करहाटकः ॥
४०१ शल्यश्च मदने शक्रपादपः पारिभद्रकः ।
भद्रदारु द्रुकिलिमं पीतदारु च दारु च ॥
४०२ पूतिकाष्ठं च सप्त स्युर्देवदारुण्यथ द्वयोः ।
पाटलिः पाटला ऽमोघा काचस्थाली फलेरुहा ॥
४०३ कृष्णवृन्ता कुबेराक्षी श्यामा तु महिलाह्वया ।
लता गोवन्दिनी गुन्द्रा प्रियङ्गुः फलिनी फली ॥
४०४ विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियकश्च सा ।
मण्डूकपर्णपत्रोर्णनटकट्वङ्गटुण्टुकाः ॥
४०५ स्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटाः ।
शोणकश्चारलौ तिष्यफला त्वामलकी त्रिषु ॥
४०६ अमृता च वयस्था च त्रिलिङ्गस्तु विभीतकः ।
नाक्षस्तुषः कर्षफलो भूतावासः कलिद्रुमः ॥

४०७ अभया त्वव्यथा पथ्या कायस्था पूतनाऽमृता ।
हरीतकी हैमवती चेतकी श्रेयसी शिवा ॥
४०८ पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं चाथ द्रुमोत्पलः ।
कर्णिकारः परिव्याधो लकुचो लिकुचो डहुः ॥
४०९ पनसः कण्टकिफलो निचुलो हिज्जलोऽम्बुजः ।
काकोदुम्बरिका फल्गुर्मलयूर्जघनेफला ॥
४१० अरिष्टः सर्वतोभद्रहिङ्गुनिर्यासमालकाः ॥
पिचुमन्दश्च निम्बेऽथ पिच्छिला ऽगुरुशिंशपा ॥
४११ कपिला भस्मगर्भा सा शिरीषस्तु कपीतनः ।
भण्डिलो ऽप्यथ चाम्पेयश्चम्पको हेमपुष्पकः ॥
४१२ एतस्य कलिका गन्धफली स्यादथ केसरे ।
बकुलो वञ्जुलो ऽशोके समौ करकदाडिमौ ॥
४१३ चाम्पेयः केसरो नागकेसरः काञ्चनाह्वयः ।
जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका ॥
४१४ श्रीपर्णमग्निमन्थः स्यात्कणिका गणिकारिका ।
जयो ऽथ कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिका ॥
४१५ एतस्यैव कलिङ्गेन्द्रयवभद्रयवं फले ।
कृष्णपाकफलाविग्नसुषेणाः करमर्दके ॥
४१६ कालस्कन्धस्तमालः स्यात्तापिच्छोऽप्यथ सिन्दुके ।

सिन्दुवारेन्द्रसुरसौ निर्गुण्डीन्द्राणिकेत्यपि ॥
४१७ वेणी गरा गरी देवताडो जीमूत इत्यपि ।
श्रीहस्तिनी तु भूरुण्डी तृणशून्यं तु मल्लिका ॥
४१८ भूपदी शीतभीरुश्च सैवास्फोटा वनोद्भवा ।
शेफालिका तु सुवहा निर्गुण्डी नीलिका च सा ॥
४१९ सिता ऽसौ श्वेतसुरसा भूतवेश्यथ मागधी ।
गणिका यूथिका ऽम्बष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका ॥
४२० अतिमुक्तः पुण्ड्रकः स्याद्वासन्ती माधवी लता ।
सुमना मालती जातिः सप्तला नवमालिका ॥
४२१ माध्यं कुन्दं रक्तवस्तु बन्धूको बन्धुजीवकः ।
सहा कुमारी तरणिरम्लानस्तु महासहा ॥
४२२ तत्र शोणे कुरवकस्तत्र पीते कुरण्टकः ।
नीली झिण्टी द्वयोर्बाणा दासी चार्तगलश्च सा ॥
४२३ सैरेयकस्तु झिण्टी स्यात्तस्मिन्कुरवको ऽरुणे ।
पीता कुरण्टको झिण्टी तस्मिन्सहचरी द्वयोः ॥
४२४ ओण्ड्रपुष्पं जपापुष्पं वज्रपुष्पं तिलस्य यत् ।
प्रतिहासशतप्रासचण्डातहयमारकाः ॥
४२५ करवीरे करीरे तु क्रकरग्रन्थिलावुभौ ।
उन्मत्तः कितवो धूर्तो धत्तूरः कनकाह्वयः ॥

४२६ मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः ।
फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलुङ्गके ॥
४२७ समीरणो मरुवकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः ।
जम्बीरो ऽप्यथ पर्णासे कठिञ्जरकुठेरकौ ॥
४२८ सितेऽर्जको ऽत्र पाठी तु चित्रको वह्निसंज्ञकः ।
अर्काह्ववसुकाऽऽस्फोटगणरूपविकीरणाः ॥
४२९ मन्दारश्चार्कपर्णोऽत्र शुक्ले ऽलर्कप्रतापसौ ।
शिवमल्ली पाशुपत एकाष्ठीलो बुको वसुः ॥
४३० वन्दा वृक्षादनी वृक्षरुहा जीवन्तिकेत्यपि ।
वत्सादनी छिन्नरुहा गुडूची तन्त्रिका ऽमृता ॥
४३१ जीवन्तिका सोमवल्ली विशल्या मधुपर्ण्यपि ।
मूर्वा देवी मधुरसा मोरटा तेजनी स्रुवा ॥
४३२ मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्यपि ।
पाठाऽम्बष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा ॥
४३३ एकाष्ठीला पापचेली प्राचीना वनतिक्तिका ।
कटुः कटम्भरा ऽशोकरोहिणी कटुरोहिणी ॥
४३४ मत्स्यपित्ता कृष्णभेदी चक्राङ्गी शकुलादनी ।
आत्मगुप्ता ऽजहा ऽव्यण्डा कण्डूरा प्रावृषायणी ॥
४३५ ऋष्यप्रोक्ता शूकशिम्बिः कपिकच्छुश्च मर्कटी ।

चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी द्रवन्ती शम्बरी वृषा ॥
४३६ प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्यपि ।
अपामार्गः शैखरिको धामार्गवमयूरकौ ॥
४३७ प्रत्यक्पर्णी केशपर्णी किणिही खरमञ्जरी ।
हञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका ॥
४३८ अङ्गारवल्ली बालेयशाकबर्बरवर्धकाः ।
मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेषिका ॥
४३९ मण्डूकपर्णी भण्डीरी भण्डी योजनवल्ल्यपि ।
यासो यवासो दुःस्पर्शो धन्वयासः कुनाशकः ॥
४४० रोदनी कच्छुरा ऽनन्ता समुद्रान्ता दुरालभा ।
पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यङ्घ्रिवल्लिका ॥
४४१ क्रोष्टुविन्ना सिंहपुच्छी कलशी धावनी गुहा ।
निदिग्धिका स्पृशी व्याघ्री बृहती कण्टकारिका ॥
४४२ प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा राष्ट्रिकेत्यपि ।
नीली काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका ॥
४४३ रञ्जनी श्रीफली तुत्था द्रोणी दोला च नीलिनी ।
अवल्गुजः सोमराजी सुवल्लिः सोमवल्लिका ॥
४४४ कालमेषी कृष्णफला वाकुची पूतिफल्यपि ।
कृष्णोपकुल्या वैदेही मागधी चपला कणा ॥

४४५ उषणा पिप्पली शौण्डी कोला ऽथ करिपिप्पली ।
कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वशिरः पुमान् ॥
४४६ चव्यं तु चविका काकचिञ्चागुञ्जे तु कृष्णला ।
पलंकषा त्विक्षुगन्धा श्वदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः ॥
४४७ गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि ।
विश्वा विषा प्रतिविषा ऽतिविषोपविषा ऽरुणा ।
४४८ शृङ्गी महौषधं चाथ क्षीरावी दुग्धिका समे ।
शतमूली वहुसुता ऽभीरुरिन्दीवरी वरी ॥
४४९ ऋष्यप्रोक्ताऽभीरुपत्रीनारायण्यः शतावरी ।
अहेरुरथ पीतद्रुकालीयकहरिद्रवः ॥
४५० दार्वी पचंपचा दारुहरिद्रा पर्जनीत्यपि ।
वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था गोलोमी शतपर्विका ॥
४५१ शुक्ला हैमवती वैद्यमातृसिंह्यौ तु वाशिका ।
वृषो ऽटरूषः सिंहास्यो वासको वाजिदन्तकः ॥
४५२ आस्फोता गिरिकर्णी स्याद्विष्णुक्रान्ता ऽपराजिता।
इक्षुगन्धा तु काण्डेक्षुकोकिलाक्षेक्षुरक्षुराः ॥
४५३ शालेयः स्याच्छीतशिवश्छत्रा मधुरिका मिसिः ।
मिश्रेयाऽप्यथ सीहुण्डो वज्रः स्नुक् स्त्री स्नुही गुडा ॥
४५४ समन्तदुग्धा ऽथो वेल्लममोघा चित्रतण्डुला ।

तण्डुलश्च कृमिघ्नश्च विडङ्गं पुंनपुंसकम् ॥
४५५ बला वाट्यालका घण्टारवा तु शणपुष्पिका ।
मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वाद्वी मधुरसेति च ॥
४५६ सर्वानुभूतिः सरला त्रिपुटा त्रिवृता त्रिवृत् ।
त्रिभण्डी रोचनी श्यामापालिन्द्यौ तु सुषेणिका ॥
४५७ काला मसूरविदला ऽर्धचन्द्रा कालमेषिका ।
मधुकं क्लीतकं यष्टिमधुकं मधुयष्टिका ॥
४५८ विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री तु या सिता ।
अन्या क्षीरविदारी स्यान्महाश्वेतर्क्षगन्धिका ॥
४५९ लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली शकुलादनी ।
खराश्वा कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः ॥
४६० गोपी श्यामा शारिवा स्यादनन्तोत्पलशारिवा ।
योग्यमृद्धिः सिद्धिलक्ष्म्यौ वृद्धेरप्याह्वया इमे ॥
४६१ कदली वारणबुसा रम्भा मोचांशुमत्फला ।
काष्ठीला मुद्गपर्णी तु काकमुद्गा सहेत्यपि ॥
४६२ वार्ताकी हिङ्गुली सिंही भण्टाकी दुष्प्रधर्षिणी ।
नाकुली सुरसा रास्ना सुगन्धा गन्धनाकुली ॥
४६३ नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी छत्राकी सुवहा च सा ।
विदारिगन्धांऽशुमती सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा ॥

४६४ तुण्डिकेरी समुद्रान्ता कार्पासी बदरेति च ।
भारद्वाजी तु सा वन्या शृङ्गी तु ऋषभो वृषः ॥
४६५ गाङ्गेरुकी नागबला झषा ह्रस्वगवेधुका ।
धामार्गवो घोषकः स्यान्महाजाली स पीतकः ॥
४६६ जोत्स्नी पटोलिका जाली नादेयी भूमिजम्बुका ।
स्याल्लाङ्गलिक्यग्निशिखा काकाङ्गी काकनासिका ॥
४६७ गोधापदी तु सुवहा मुसली तालमूलिका ।
अजशृङ्गी विषाणी स्याद्गोजिह्वादार्विके समे ॥
४६८ ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागवल्ल्यप्यथ द्विजा ।
हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी ॥
४६९ एलावालुकमैलेयं सुगन्धि हरिवालुकम् ।
वालुकं चाथ पालङ्क्यां मुकुन्दः कुन्दकुन्दुरू ॥
४७० बालं ह्रीवेरबर्हिष्ठोदीच्यं केशाम्बुनाम च ।
कालानुसार्यवृद्धाश्मपुष्पशीतशिवानि तु ॥
४७१ शैलेयं तालपर्णी तु दैत्या गन्धकुटी मुरा ।
गन्धिनी गजभक्ष्या तु सुवहा सुरभी रसा ।
४७२ महेरुणा कुन्दुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च ।
अग्निज्वालासुभिक्षे तु धातकी धातुपुष्पिका ॥
४७३ पृथ्वीका चन्द्रवालैला निष्कुटिर्बहुला ऽथ सा ।

सूक्ष्मोपकुञ्चिका तुत्था कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः ॥
४७४ व्याधिः कुष्ठं पारिभाव्यं व्याप्यं पाकलमुत्पलम् ।
शङ्खिनी चोरपुष्पी स्यात्केशिन्यथ वितुन्नकः ॥
४७५ झटामला ऽज्झटा ताली शिवा तामलकीति च ।
प्रपौण्डरीकं पौण्डर्यमथ तुन्नः कुवेरकः ॥
४७६ कुणिः कच्छः कान्तलको नन्दिवृक्षो ऽथ राक्षसी ।
चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः ॥
४७७ व्याडायुध व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकम् ।
सुषिरा विद्रुमलता कपोताङ्घ्रिर्नटी नली ॥
४७८ धमन्यञ्जनकेशी च हनुर्हट्टविलासिनी ।
शुक्तिः शङ्खः खुरः कोलदलं नखमथाढकी ॥
४७९ काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृत्तालकसुराष्ट्रजे ।
कुटन्नटं दाशपुरं वानेयं परिपेलवम् ॥
४८० प्लवगोपुरगोनर्दकैवर्तीमुस्तकानि च ।
ग्रन्थिपर्णं शुकं बर्हपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे ॥
४८१ मरुन्माला तु पिशुना स्पृक्का देवी लता लघुः ।
समुद्रान्ता वधूः कोटिवर्षा लङ्कोपिकेत्यपि ॥
४८२ तपस्विनी जटामांसी जटिला लोमशा मिसी ।
त्वक्पत्रमुत्कटं भृङ्गं त्वचं चोचं वराङ्गकम् ॥

४८३ कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः ।
ओषध्यो जातिमात्रे स्युरजातौ सर्वमौषधम् ॥
४८४ शाकाख्यं पत्रपुष्पादि तण्डुलीयो ऽल्पमारिषः ।
विशल्या ऽग्निशिखा ऽनन्ता फलिनी शक्रपुष्पिका ॥
४८५ स्यादृक्षगन्धा-छगलान्त्र्यावेगी वृद्धदारकः ।
जुङ्गो ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयस्था सोमवल्लरी ॥
४८६ पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती ।
हयपुच्छी तु काम्बोजी माषपर्णी महासहा ॥
४८७ तुण्डिकेरी रक्तफला बिम्बिका पीलुपर्ण्यपि ।
वर्वरा कबरी तुङ्गी खरपुष्पा ऽजगन्धिका ॥
४८८ एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा ।
चाङ्गेरी चुक्रिका दन्तशठा ऽम्बष्ठा ऽम्ललोणिका ॥
४८९ सहस्रवेधी चुक्रो ऽम्लवेतसः शतवेध्यपि ।
नमस्कारी गण्डकारी समङ्गा खदिरेत्यपि ॥
४९० जीवन्ती जीवनी जीवा जीवनीया मधुस्रवा ।
कूर्चशीर्षो मधुरकः शृङ्गह्रस्वाङ्गजीवकाः ॥
४९१ किराततिक्तो भूनिम्बो ऽनार्यतिक्तो ऽथ सप्तला ।
विमला शातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि ॥
४९२ वायसोली स्वादुरसा वयस्था ऽथ मकूलकः ।

निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्युदुम्बरपर्ण्यपि ॥
४९३ अजमोदा तूग्रगन्धा ब्रह्मदर्भा यवानिका ।
मूले पुष्करकाश्मीरपद्मपत्राणि पौष्करे ॥
४९४ अव्यथा ऽतिचरा पद्मा चारटी पद्मचारिणी ।
काम्पिल्यः कर्कशश्चन्द्रो रक्ताङ्गो रोचनीत्यपि ॥
४९५ प्रपुन्नाडस्त्वेडगजो दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः ।
पद्माट उरणाख्यश्च पलाण्डुस्तु सुकन्दकः ॥
४९६ लतार्कदुद्रुमौ तत्र हरिते ऽथ महौषधम् ।
लशुनं गृञ्जनारिष्टमहाकन्दरसोनकाः ॥
४९७ पुनर्नवा तु शोथघ्नी वितुन्नं सुनिषण्णकम् ।
स्याद्वातकः शीतलो ऽपराजिता शणपर्ण्यपि ॥
४९८ पारावताङ्घ्रिः कटभी पण्या ज्योतिष्मती लता ।
वार्षिकं त्रायमाणा स्यात्त्रायन्ती बलभद्रिका ॥
४९९ विष्वक्सेनप्रिया गृष्टिर्वाराही बदरेत्यपि ।
मार्कवो भृङ्गराजः स्यात्काकमाची तु वायसी ॥
५०० शतपुष्पा सितच्छत्रा ऽतिच्छत्रा मधुरा मिसिः ।
अवाक्पुष्पी कारवी च सरणा तु प्रसारिणी ॥
५०१ तस्यां कटम्भरा राजबला भद्रबलेत्यपि ।
जनी जतुका रजनी जतुकृच्चक्रवर्तिनी ॥

५०२ संस्पर्शा ऽथ शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिकेत्यपि ।
कर्चूरो ऽपि पलाशो ऽथ कारवेल्लः कठिल्लकः ॥
५०३ सुषवी चाथ कुलकं पटोलस्तिक्तकः पटुः ।
कूष्माण्डकस्तु कर्कारुरुर्वारुः कर्कटी स्त्रियौ ॥
५०४ इक्ष्वाकुः कटुतुम्बी स्यात्तुम्ब्यलाबूरुभे समे ।
चित्रा गवाक्षी गोडुम्बा विशाला त्विन्द्रवारुणी ॥
५०५ अर्शोघ्नः सूरणः कन्दो गण्डीरस्तु समष्ठिला ।
कलम्ब्युपोदिका स्त्री तु मूलकं हिलमोचिका ॥
५०६ वास्तुकं शाकभेदाः स्युर्दूर्वा तु शतपर्विका ।
सहस्रवीर्याभार्गव्यौ रुहा ऽनन्ता ऽथ सा सिता ॥
५०७ गोलोमी शतवीर्या च गण्डाली शकुलाक्षका ।
कुरुविन्दो मेघनामा मुस्ता मुस्तकमस्त्रियाम् ॥
५०८ स्याद्भद्रमुस्तको गुन्द्रा चूडाला चक्रलोचटा ।
वंशे त्वक्सारकर्मारत्वचिसारतृणध्वजाः ॥
५०९ शतपर्वा यवफलो वेणुमस्करतेजनाः ।
वेणवः कीचकास्ते स्युर्ये स्वनन्त्यनिलोद्धताः ॥
५१० ग्रन्थिर्ना पर्वपरुषी गुन्द्रस्तेजनकः शरः ।
नडस्तु धमनः पोटगलो ऽथो काशमस्त्रियाम् ॥
५११ इक्षुगन्धा पोटगलः पुंसि भूम्नि तु बल्वजाः ।

रसाल इक्षुस्तद्भेदाः पुण्ड्रकान्तारकादयः ॥
५१२ स्याद्वीरणं वीरतरं मूले ऽस्योशीरमस्त्रियाम् ।
अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम् ॥
५१३ लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे ।
नडादयस्तृणं गर्मुच्छ्यामाकप्रमुखा अपि ॥
५१४ अस्त्री कुशं कुथो दर्भः पवित्रमथ कत्तृणम् ।
पौरसौगन्धिकध्यामदेवजग्धकरौहिषम् ॥
५१५ छत्रा ऽतिच्छत्रपालघ्नौ मालातृणकभूस्तृणे ।
शष्पं बालतृणं घासो यवसं तृणमर्जुनम् ॥
५१६ तृणानां संहतिस्तृण्या नड्या तु नडसंहतिः ।
तृणराजाह्वयस्तालो नालिकेरस्तु लाङ्गली ॥
५१७ घोण्टा तु पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरो ऽस्य तु ।
फलमुद्वेगमेते च हिन्तालसहितास्त्रयः ॥
५१८ खर्जूरः केतकी ताली खर्जूरी च तृणद्रुमाः ।
इति वनौषधिवर्गः ४. मूलश्लोकाः १६९॥. क्षेपकाः०

अथ सिंहादिवर्गः ५

सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ॥
५१९ "कण्ठीरवो मृगरिपुर्मृगदृष्टिर्मृगाशनः ।

पुण्डरीकः पञ्चनखचित्रकायमृगद्विषः" ॥
५२० शार्दूलद्वीपिनौ व्याघ्रे तरक्षुस्तु मृगादनः ।
वराहः सूकरो घृष्टिः कोलः पोत्री किरिः किटिः ॥
५२१ दंष्ट्री घोणी स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार इत्यपि ।
कपिप्लवङ्गप्लवगशाखामृगवलीमुखाः ॥
५२२ मर्कटो वानरः कीशो वनौका अथ भल्लुके ।
ऋक्षाच्छभल्लभल्लूका गण्डके खड्गखड्गिनौ ॥
५२३ लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः ।
स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृगधूर्तकाः ॥
५२४ शृगालवञ्चुकक्रोष्टुफेरुफेरवजम्बुकाः ।
ओतुर्बिडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् ॥
५२५ त्रयो गौधेरगौधारगौधेया गोधिकात्मजे ।
श्वावित्तु शल्यस्तल्लोम्नि शलली शललं शलम् ॥
५२६ वातप्रमीर्वातमृगः कोकस्त्वीहामृगो वृकः ।
मृगे कुरङ्गवातायुहरिणाजिनयोनयः ।
५२७ ऐणेयमेण्याश्चर्माद्यमेणस्यैणमुभे त्रिषु ।
कदली कन्दली चीनश्चमूरुप्रियकावपि ॥
५२८ संमूरुश्चेति हरिणा अमी अजिनयोनयः ।
कृष्णसाररुरुन्यङ्कुरङ्कुशम्बररौहिषाः ॥

५२९ गोकर्णपृषतैणर्श्यरोहिताश्चमरो मृगाः ।
गन्धर्वः शरभो रामः सृमरो गवयः शशः ॥
५३० इत्यादयो मृगेन्द्राद्या गवाद्याः पशुजातयः ।
"अधोगन्ता तु खनको वृकः पुंध्वज उन्दुरः" ॥
५३१ उन्दुरुर्मूषको ऽप्याखुर्गिरिका बालमूषिका ।
सरटः कृकलासः स्यान्मुसली गृहगोधिका ॥
५३२ लूता स्त्री तन्तुवायोर्णनाभमर्कटकाः समाः ।
नीलङ्गुस्तु कृमिः कर्णजलौकाः शतपद्युभे ॥
५३३ वृश्चिकः शूककीटः स्यादलिद्रुणौ तु वृश्चिके ।
पारावतः कलरवः कपोतो ऽथ शशादनः ॥
५३४ पत्री श्येन उलूकस्तु वायसारातिपेचकौ ।
"दिवान्धः कौशिको घूको दिवाभीतो निशाटनः" ॥
५३५ व्याघ्राटः स्याद्भरद्वाजः खञ्जरीटस्तु खञ्जनः ।
लोहपृष्ठस्तु कङ्कः स्यादथ चाषः किकीदिविः ॥
५३६ कलिङ्गभृङ्गधूम्याटा अथ स्याच्छतपत्रकः ।
दार्वाघाटो ऽथ सारङ्गस्तोककश्चातकः समाः ॥
५३७ कृकवाकुस्ताम्रचूडः कुक्कुटश्चरणायुधः ।
चटकः कलविङ्कः स्यात्तस्य स्त्री चटका तयोः ॥
५३८ पुमपत्ये चाटकैरस्त्र्यपत्ये चटकैव सा ।

कर्करेटुः करेटुः स्यात्कृकणक्रकरौ समौ ॥
५३९ वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिक इत्यपि ।
काके तु करटारिष्टबलिपुष्टसकृत्प्रजाः ॥
५४० ध्वाङ्क्षात्मघोषपरभृद्बलिभुग्वायसा अपि ।
"स एव च चिरंजीवी चैकदृष्टिश्च मौकुलिः" ॥
५४१ द्रोणकाकस्तु काकोलो दात्यूहः कालकण्ठकः ।
आतापिचिल्लौ दाक्षाय्यगृध्रौ कीरशुकौ समौ ॥
५४२ क्रुङ् क्रौञ्चो ऽथ बकः कङ्कः पुष्कराह्वस्तु सारसः ।
कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथाङ्गाह्वयनामकः ॥
५४३ कादम्बः कलहंसः स्यादुत्क्रोशकुररौ समौ ।
हंसास्तु श्वेतगरुतश्चक्राङ्गा मानसौकसः ॥
५४४ राजहंसास्तु ते चञ्चुचरणैर्लोहितैः सिताः ।
मलिनैर्मल्लिकाक्षास्ते धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥
५४५ शरारिराटिराडिश्च बलाका बिसकण्ठिका ।
हंसस्य योषिद्वरटा सारसस्य तु लक्ष्मणा ॥
५४६ जतुका ऽजिनपत्रा स्यात्परोष्णी तैलपायिका ।
वर्वणा मक्षिका नीला सरघा मधुमक्षिका ॥
५४७ पतङ्गिका पुत्तिका स्याद्दंशस्तु वनमक्षिका ।
दंशी तज्जातिरल्पा स्याद्गन्धोली वरटा द्वयोः ॥

५४८ भृङ्गारी झीरुका चीरी झिल्लिका च समा इमाः ।
समौ पतङ्गशलभौ खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः ॥
५४९ मधुव्रतो मधुकरो मधुलिण्मधुपालिनः ।
द्विरेफपुष्पलिड्भृङ्गषट्पदभ्रमरालयः ॥
५५० मयूरो बर्हिणो बर्हो नीलकण्ठो भुजङ्गभुक् ।
शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥
५५१ केका वाणी मयूरस्य समौ चन्द्रकमेचकौ ।
शिखा चूडा शिखण्डस्तु पिच्छबर्हे नपुंसके ॥
५५२ खगे विहङ्गविहगविहङ्गमविहायसः ।
शकुन्तिपक्षिशकुनिशकुन्तशकुनद्विजाः ।
५५३ पतत्रिपत्रिपतगपतत्पत्ररथाण्डजाः ।
नगौकोवाजिविकिरविविष्किरपतत्रयः ॥
५५४ नीडोद्भवा गरुत्मन्तः पित्सन्तो नभसङ्गमाः ।
तेषां विशेषा हारीतो मद्गुः कारण्डवः प्लवः ॥
५५५ तित्तिरिः कुक्कुभो लावो जीवंजीवश्चकोरकः ।
कोयष्टिकष्टिट्टिभको वर्तको वर्तिकादयः ॥
५५६ गरुत्पक्षच्छदाः पत्रं पतत्रं च तनूरुहम् ।
स्त्री पक्षतिः पक्षमूलं चञ्चुस्त्रोटिरुभे स्त्रियौ ॥
५५७ प्रडीनोड्डीनसण्डीनान्येताः खगगतिक्रियाः ।

पेशी कोशो द्विहीने ऽण्डं कुलायो नीडमस्त्रियाम् ॥
५५८ पोतः पाको ऽर्भको डिम्भः पृथुकः शावकः शिशुः ।
स्त्रीपुंसौ मिथुनं द्वन्द्वं युग्मं तु युगलं युगम् ॥
५५९ समूहो निवहव्यूहसंदोहविसरव्रजाः ।
स्तोमौघनिकरव्रातवारसंघातसंचयाः ॥
५६० समुदायः समुदयः समवायश्चयो गणः ।
स्त्रियां तु संहतिर्वृन्दं निकुरम्बं कदम्बकम् ॥
५६१ वृन्दभेदाः समैर्वर्गः सङ्घसार्थौ तु जन्तुभिः ।
सजातीयैः कुलं यूथं तिरश्चां पुंनपुंसकम् ॥
५६२ पशूनां समजो ऽन्येषां समाजो ऽथ सधर्मिणाम् ।
स्यान्निकायः पुञ्जराशी तूत्करः कूटमस्त्रियाम् ॥
५६३ कापोतशौकमायूरतैत्तिरादीनि तद्गणे ।
गृहासक्ताः पक्षिमृगाश्छेकास्ते गृह्यकाश्च ते ॥
इति सिंहादिवर्गः ५. मूलश्लोकाः ४३. क्षेपकाः २॥.

अथ मनुष्यवर्गः ६

५६४ मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः ।
स्युः पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नरः ॥
५६५ स्त्री योषिदबला योषा नारी सीमन्तिनी वधूः ।

प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला तथा ॥
५६६ विशेषास्त्वङ्गना भीरुः कामिनी वामलोचना ।
प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी ॥
५६७ सुन्दरी रमणी रामा कोपना सैव भामिनी ।
वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी ॥
५६८ कृताभिषेका महिषी भोगिन्यो ऽन्या नृपस्त्रियः ।
पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी ॥
५६९ भार्या जाया ऽथ पुंभूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुम्बिनी ।
पुरन्ध्री सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता ॥
५७० कृतसापत्निका ऽध्यूढा ऽधिविन्ना ऽथ स्वयंवरा ।
पतिंवरा च वर्याऽथ कुलस्त्री कुलपालिका ॥
५७१ कन्या कुमारी गौरी तु नग्निकाऽनागतार्तवा ।
स्यान्मध्यमा दृष्टरजास्तरुणी युवतिः समे ॥
५७२ समाः स्नुषाजनीवध्वश्चिरिण्टी तु सुवासिनी ।
इच्छावती कामुका स्याद्वृषस्यन्ती तु कामुका ॥
५७३ कान्तार्थिनी तु या याति सङ्केतं सा ऽभिसारिका ।
पुंश्चली धर्षिणी बन्धक्यसती कुलटेत्वरी ॥
५७४ स्वैरिणी पांसुला च स्यादशिश्वी शिशुना विना ।
अवीरा निष्पतिसुता विश्वस्ताविधवे समे ॥

५७५ आलिः सखी वयस्या ऽथ पतिवत्नी सभर्तृका ।
वृद्धा पलिक्नी प्राज्ञी तु प्रज्ञा प्राज्ञा तु धीमती ॥
५७६ शूद्री शूद्रस्य भार्या स्याच्छूद्रा तज्जातिरेव च ।
आभीरी तु महाशूद्री जातिपुंयोगयोः समा ॥
५७७ अर्याणी स्त्वयमर्या स्यात्क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि ।
उपाध्याया ऽप्युपाध्यायी स्यादाचार्या ऽपि च स्वतः॥
५७८ आचार्यानी तु पुंयोगे स्यादर्यी क्षत्रियी तथा ।
उपाध्यायान्युपाध्यायी पोटा स्त्रीपुंसलक्षणा ॥
५७९ वीरपत्नी वीरभार्या वीरमाता तु वीरसूः ।
जातापत्या प्रजाता च प्रसूता च प्रसूतिका ॥
५८० स्त्री नग्निका कोटवी स्याद्दूतीसंचारिके समे ।
कात्यायन्यर्धवृद्धा या काषायवसना ऽधवा ॥
५८१ सैरन्ध्री परवेश्मस्था स्ववशा शिल्पकारिका ।
असिक्नी स्यादवृद्धा या प्रेष्या ऽन्तः पुरचारिणी ॥
५८२ वारस्त्री गणिका वेश्या रूपाजीवा ऽथ सा जनैः ।
सत्कृता वारमुख्या स्यात्कुट्टनी शम्भली समे ॥
५८३ विप्रश्निका त्वीक्षणिका दैवज्ञा ऽथ रजस्वला ।
स्त्रीधर्मिण्यविरात्रेयी मलिनी पुष्पवत्यपि ॥
५८४ ऋतुमत्यप्युदक्या ऽपि स्याद्रजः पुष्पमार्तवम् ।

श्रद्धालुर्दोहदवती निष्कला विगतार्तवा ॥
५८५ आपन्नसत्त्वा स्याद्गुर्विण्यन्तर्वत्नी च गर्भिणी ।
गणिकादेस्तु गाणिक्यं गार्भिणं यौवतं गणे ॥
५८६ पुनर्भूर्दिधिषूरूढा द्विस्तस्या दिधिषुः पतिः ।
स तु द्विजोऽग्रे दिधिषूः सैव यस्य कुटुम्बिनी ॥
५८७ कानीनः कन्यकाजातः सुतोऽथ सुभगासुतः ।
सौभागिनेयः स्यात्पारस्त्रैणेयस्तु परस्त्रियाः ॥
५८८ पैतृष्वसेयः स्यात्पैतृष्वस्रीयश्च पितृष्वसुः ।
सुतो मातृष्वसुश्चैवं वैमात्रेयो विमातृजः ॥
५८९ अथ बान्धकिनेयः स्याद्बन्धुलश्चासतीसुतः ।
कौलटेरः कौलटेयो भिक्षुकी तु सती यदि ॥
५९० तदा कौलटिनेयोऽस्याः कौलटेयोऽपि चात्मजः ।
आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियां त्वमी ॥
५९१ आहुर्दुहितरं सर्वेऽपत्यं तोकं तयोः समे ।
स्वजाते त्वौरसोरस्यौ तातस्तु जनकः पिता ॥
५९२ जनयित्री प्रसूर्माता जननी भगिनी स्वसा ।
ननान्दा तु स्वसा पत्युर्नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥
५९३ भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परम् ।
प्रजावती भ्रातृजाया मातुलानी तु मातुली ॥

५९४ पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु पिता तयोः ।
पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः ॥
५९५ श्याला स्युर्भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवृदेवरौ ।
स्वस्रीयो भागिनेयः स्याज्जामाता दुहितुः पतिः ॥
५९६ पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः ।
मातुर्मातामहाद्येवं सपिण्डास्तु सनाभयः ॥
५९७ समानोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः समाः ।
सगोत्रबान्धवज्ञातिबन्धुस्वस्वजनाः समाः ॥
५९८ ज्ञातेयं बन्धुता तेषां क्रमाद्भावसमूहयोः ।
धवः प्रियः पतिर्भर्ता जारस्तूपपतिः समौ ॥
५९९ अमृते जारजः कुण्डो मृते भर्तरि गोलकः ।
भ्रात्रीयो भ्रातृजो भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ ॥
६०० मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ ।
श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च दुहिता च ॥
६०१ दंपती जंपती जायापती भार्यापती च तौ ।
गर्भाशयो जरायुः स्यादुल्बं च कललोऽस्त्रियाम् ।
६०२ सूतिमासो वैजननो गर्भो भ्रूण इमौ समौ ।
तृतीयाप्रकृतिः षण्ढः क्लीबः पण्डो नपुंसके ॥
६०३ शिशुत्वं शैशवं बाल्यं तारुण्यं यौवनं समे ।

स्यात्स्थाविरं तु वृद्धत्वं वृद्धसङ्घे ऽपि वार्धकम् ॥
६०४ पलितं जरसा शौक्ल्यं केशादौ विस्रसा जरा ।
स्यादुत्तानशया डिम्भा स्तनपा च स्तनंधयी ॥
६०५ बालस्तु स्यान्माणवको वयस्थस्तरुणो युवा ।
प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि ॥
६०६ वर्षीयान्दशमी ज्यायान्पूर्वजस्त्वग्रियोऽग्रजः ।
जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोऽवरजानुजाः ॥
६०७ अमांसो दुर्बलश्छातो बलवान्मांसलोंऽसलः ।
तुन्दिलस्तुन्दिभस्तुन्दी बृहत्कुक्षिः पिचण्डिलः ॥
६०८ अवटीटोऽवनाटश्चाऽवभ्रटो नतनासिके ।
केशवः केशिकः केशी वलिनो वलिभः समौ ॥
६०९ विकलाङ्गस्त्वपोगण्डः खर्वो ह्रस्वश्च वामनः ।
खरणाः स्यात्खरणसो विग्रस्तु गतनासिकः ॥
६१० खुरणाः स्यात्खुरणसः प्रज्ञुः प्रगतजानुकः ।
ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानुः स्यात्संज्ञुः संहतजानुकः ॥
६११ स्यादेडे बधिरः कुब्जे गडुलः कुकरे कुणिः ।
पृश्निरल्पतनौ श्रोणः पङ्गौ मुण्डस्तु मुण्डिते ॥
६१२ बलिरः केकरे खोडे खञ्जस्त्रिषु जरावरः ।
जडुलः कालकः पिप्लुस्तिलकस्तिलकालकः ॥

६१३ अनामयं स्यादारोग्यं चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया ।
भेषजौषधभैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥
६१४ स्त्री रुग्रुजा चोपतापरोगव्याधिगदामयाः ।
क्षयः शोषश्च यक्ष्मा च प्रतिश्यायस्तु पीनसः ॥
६१५ स्त्री क्षुत् क्षुतं क्षवः पुंसि कासस्तु क्षवथुः पुमान् ।
शोफस्तु श्वयथुः शोथः पादस्फोटो विपादिका ॥
६१६ किलाससिध्मे कच्छ्वां तु पामपामे विचर्चिका ।
कण्डूः खर्जूश्च कण्डूया विस्फोटः पिटकः स्त्रियाम् ॥
६१७ व्रणो ऽस्त्रियामीर्ममरुः क्लीवे नाडीव्रणः पुमान् ।
कोठो मण्डलकं कुष्ठश्वित्रे दुर्नामकार्शसी ॥
६१८ आनाहस्तु निबन्धः स्याद्ग्रहणीरुक् प्रवाहिका ।
प्रच्छर्दिका वमिश्च स्त्री पुमांस्तु वमथुः समाः ॥
६१९ व्याधिभेदा विद्रधिः स्त्री ज्वरमेहभगन्दराः ।
"श्लीपदं पादवल्मीकं केशघ्नस्त्विन्द्रलुप्तकः" ॥
६२० अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्पूर्वे शुक्रावधेस्त्रिषु ।
रोगहार्यगदङ्कारो भिषग्वैद्यौ चिकित्सके ॥
६२१ वार्तो निरामयः कल्य उल्लाघो निर्गतो गदात् ।
ग्लानग्लास्नू आमयावी विकृतो व्याधितो ऽपटुः ॥
६२२ आतुरो ऽभ्यमितो ऽभ्यान्तः समौ पामनकच्छुरौ ।

दद्रुणो दद्रुरोगी स्यादर्शोरोगयुतो ऽर्शसः ॥
६२३ वातकी वातरोगी स्यात्सातिसारो ऽतिसारकी ।
स्युः क्लिन्नाक्षे चुल्लचिल्लपिल्लाः क्लिन्ने ऽक्ष्णि चाप्यमी॥
६२४ उन्मत्त उन्मादवति श्लेष्मलः श्लेष्मणः कफी ।
न्युब्जो भुग्ने रुजा वृद्धनाभौ तुन्दिलतुन्दिभौ ॥
६२५ किलासी सिध्मलो ऽन्धो ऽदृक् मूर्छाले मूर्तमूर्छितौ ।
शुक्रं तेजोरेतसी च वीजवीर्येन्द्रियाणि च ॥
६२६ मायुः पित्तं कफः श्लेष्मा स्त्रियां तु त्वगसृग्धरा ।
पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषम् ॥
६२७ उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्तद्वल्लूरं त्रिलिङ्गकम् ।
रुधिरं ऽसृग्लोहितास्ररक्तक्षतजशोणितम् ॥
६२८ वुक्का ऽग्रमांसं हृदयं हृन्मेदस्तु वपा वसा ।
पश्चाद्ग्रीवाशिरा मन्या नाडी तु धमनिः शिरा ॥
६२९ तिलकं क्लोम मस्तिकं गोर्दं किट्टं मलो ऽस्त्रियाम् ।
अन्त्रं पुरीतत् गुल्मस्तु प्लीहा पुंस्यथ वस्नसा ॥
६३० स्नायुः स्त्रियां कालखण्डयकृती तु समे इमे ।
"सृणिका स्यन्दिनी लाला दूषिका नेत्रयोर्मलम्" ॥
६३१ नासामलं तु सिंघाणं पिञ्जूषं कर्णयोर्मलम्" ।
मूत्रं प्रस्राव उच्चारावस्करौ शमलं शकृत् ॥

६३२ पुरीषं गूथवर्चस्कमस्त्री विष्ठाविशौ स्त्रियौ ।
स्यात्कर्परः कपालो ऽस्त्री कीकसं कुल्यमस्थि च ॥
६३३ स्याच्छरीरास्थि कङ्कालः पृष्ठास्थि तु कशेरुका ।
शिरोस्थनि करोटिः स्त्री पार्श्वास्थनि तु पर्शुका ॥
६३४ अङ्गं प्रतीको ऽवयवो ऽपघनो ऽथ कलेवरम् ।
गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥
६३५ कायो देहः क्लीवपुंसोः स्त्रियां मूर्तिस्तनुस्तनूः ।
पादाग्रं प्रपदं पादः पदङ्घ्रिश्चरणो ऽस्त्रियाम् ॥
६३६ तद्ग्रन्थी घुटिके गुल्फौ पुमान्पार्ष्णिस्तयोरधः ।
जङ्घा तु प्रसृता जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियाम् ॥
६३७ सक्थि क्लीबे पुमानूरुस्तत्संधिः पुंसि वङ्क्षणः ।
गुदं त्वपानं पायुर्ना बस्तिर्नाभेरधो द्वयोः ॥
६३८ कटो ना श्रोणिफलकं कटिः श्रोणिः ककुद्मती ।
पश्चान्नितम्बः स्त्रीकट्याः क्लीबे तु जघनं पुरः ॥
६३९ कूपकौ तु नितम्बस्थौ द्वयहीने कुकुन्दरे ।
स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथावुपस्थो वक्ष्यमाणयोः ॥
६४० भगं योनिर्द्वयोः शिश्नो मेढ्रो मेहनशेफसी ।
मुष्को ऽण्डकोशो वृषणः पृष्ठवंशाधरे त्रिकम् ॥
६४१ पिचण्डकुक्षी जठरोदरं तुन्दं स्तनौ कुचौ ।

चूचुकं तु कुचाग्रं स्यान्न ना क्रोडं भुजान्तरम् ॥
६४२ उरो वत्सं च वक्षश्च पृष्ठं तु चरमं तनोः ।
स्कन्धो भुजशिरोंऽसो ऽस्त्री संधी तस्यैव जत्रुणी ॥
६४३ बाहुमूले उभे कक्षौ पार्श्वमस्त्री तयोरधः ।
मध्यमं चावलग्नं च मध्यो ऽस्त्री द्वौ परौ द्वयोः ॥
६४४ भुजबाहू प्रवेष्टो दोः स्यात्कफोणिस्तु कूर्परः ।
अस्योपरि प्रगण्डः स्यात्प्रकोष्ठस्तस्य चाप्यधः ॥
६४५ मणिबन्धादाकनिष्ठं करस्य करभो बहिः ।
पञ्चशाखः शयः पाणिस्तर्जनी स्यात्प्रदेशिनी ॥
६४६ अङ्गुल्यः करशाखाः स्युः पुंस्यङ्गुष्ठः प्रदेशिनी ।
मध्यमा ऽनामिका चापि कनिष्ठा चेति ताः क्रमात् ॥
६४७ पुनर्भवः कररुहो नखो ऽस्त्री नखरो ऽस्त्रियाम् ।
प्रादेशतालगोकर्णास्तर्जन्यादियुते तते ॥
६४८ अङ्गुष्ठे सकनिष्ठे स्याद्वितस्तिर्द्वादशाङ्गुलः ।
पाणौ चपेटप्रतलप्रहस्ता विस्तृताङ्गुलौ ॥
६४९ द्वौ संहतौ संहतलः प्रतलौ वामदक्षिणौ ।
पाणिर्निकुब्जः प्रसृतिस्तौ युतावञ्जलिः पुमान् ॥
६५० प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तो मुष्ट्या तु बद्धया ।
स रत्निः स्यादरत्निस्तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना ॥

६५१ व्यामो बाह्वोः सकरयोस्ततयोस्तिर्यगन्तरम् ।
ऊर्ध्वविस्तृतदोष्पाणिनृमाने पौरुषं त्रिषु ॥
६५२ कण्ठो गलो ऽथ ग्रीवायां शिरोधिः कन्धरेत्यपि ।
कम्बुग्रीवा त्रिरेखा सा ऽवटुर्घाटा कृकाटिका ॥
६५३ वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् ।
क्लीबे घ्राणं गन्धवहा घोणा नासा च नासिका ॥
६५४ ओष्ठाधरौ तु रदनच्छदौ दशनवाससी ।
अधस्ताच्चिबुकं गण्डौ कपोलौ तत्परा हनुः ॥
६५५ रदना दशना दन्ता रदास्तालु तु काकुदम् ।
रसज्ञा रसना जिह्वा प्रान्तावोष्ठस्य सृक्किणी ॥
६५६ ललाटमलिकं गोधिरूर्ध्वे दृग्भ्यां भ्रुवौ स्त्रियौ ।
कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्यं तारकाक्ष्णः कनीनिका ॥
६५७ लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी ।
दृग्दृष्टी चास्रु नेत्राम्बु रोदनं चास्रमश्रु च ॥
६५८ अपाङ्गौ नेत्रयोरन्तौ कटाक्षो ऽपाङ्गदर्शने ।
कर्णशब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः स्त्री श्रवणं श्रवः ॥
६५९ उत्तमाङ्गं शिरः शीर्षं मूर्धा ना मस्तको ऽस्त्रियाम् ।
चिकुरः कुन्तलो वालः कचः केशः शिरोरुहः ॥
६६० तद्वृन्दे कैशिकं कैश्यमलकाश्चूर्णकुन्तलाः ।

ते ललाटे भ्रमरकाः काकपक्षः शिखण्डकः ॥

६६१ कवरी केशवेशो ऽथ धम्मिल्लः संयताः कचाः ।
शिखा चूडा केशपाशी व्रतिनस्तु सटा जटा ॥

६६२ वेणिः प्रवेणी शीर्पण्यशिरस्यौ विशदे कचे ।
पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ॥

६६३ तनूरुहं रोम लोम तद्वृद्धौ श्मश्रु पुंमुखे ।
आकल्पवेषौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनम् ॥

६६४ दशैते त्रिष्वलंकर्ता ऽलंकरिष्णुश्च मण्डितः ।
प्रसाधितो ऽलंकृतश्च भूषितश्च परिष्कृतः ॥

६६५ विभ्राट् भ्राजिष्णुरोचिष्णू भूषणं स्यादलंक्रिया ।
अलंकारस्त्वाभरणं परिष्कारो विभूषणम् ॥

६६६ मण्डनं चाथ मुकुटं किरीटं पुंनपुंसकम् ।
चूडामणिः शिरोरत्नं तरलो हारमध्यगः ॥

६६७ वालपाश्या पारितथ्या पत्रपाश्या ललाटिका ।
कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ॥

६६८ ग्रैवेयकं कण्ठभूषा लम्बनं स्याल्ललन्तिका ।
स्वर्णैः प्रालम्बिका ऽथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता ॥

६६९ हारो मुक्तावली देवच्छन्दो ऽसौ शतयष्टिका ।
हारभेदा यष्टिभेदाद्गुच्छगुच्छार्धगोस्तनाः ॥

६७० अर्धहारो माणवक एकावल्येकयष्टिका ।
सैव नक्षत्रमाला स्यात्सप्तविंशतिमौक्तिकैः ॥
६७१ आवापकः पारिहार्यः कटको वलयो ऽस्त्रियाम् ।
केयूरमङ्गदं तुल्ये अङ्गुलीयकमूर्मिका ॥
६७२ साक्षरा ऽङ्गुलिमुद्रा स्यात्कङ्कणं करभूषणम् ।
स्त्रीकट्यां मेखला काञ्ची सप्तकी रशना तथा ॥
६७३ क्लीबे सारसनं चाथ पुंस्कट्यां शृङ्खलं त्रिषु ।
पादाङ्गदं तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरो ऽस्त्रियाम् ॥
६७४ हंसकः पादकटकः किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ।
त्वक्फलकृमिरोमाणि वस्त्रयोनिर्दश त्रिषु ॥
६७५ वाल्कं क्षौमादि फालं तु कार्पासं बादरं च तत् ।
कौशेयं कृमिकोशोत्थं राङ्कवं मृगरोमजम् ॥
६७६ अनाहतं निष्प्रवाणि तन्त्रकं च नवाम्बरम् ।
तत्स्यादुद्गमनीयं यद्धौतयोर्वस्त्रयोर्युगम् ॥
६७७ पत्त्रोर्णं धौतकौशेयं बहुमूल्यं महाधनम् ।
क्षौमं दुकूलं स्याद्द्वे तु निवीतं प्रावृतं त्रिषु ॥
६७८ स्त्रियां बहुत्वे वस्त्रस्य दशाः स्युर्वस्तयोर्द्वयोः ।
दैर्घ्यमायाम आरोहः परिणाहो विशालता ॥
६७९ पटच्चरं जीर्णवस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ ।

वस्त्रमाच्छादनं वासश्चैलं वसनमंशुकम् ॥
६८० सुचेलकः पटो ऽस्त्री स्याद्वराशिः स्थूलशाटकः ।
निचोलः प्रच्छदपटः समौ रल्लककम्बलौ ॥
६८१ अन्तरीयोपसंव्यानपरिधानान्यधोंऽशुके ।
द्वौ प्रावारोत्तरासङ्गौ समौ बृहतिका तथा ॥
६८२ संव्यानमुत्तरीयं च चोलः कूर्पासको ऽस्त्रियाम् ।
नीशारः स्यात्प्रावरणे हिमानिलनिवारणे ॥
६८३ अर्धोरुकं वरस्त्रीणां स्याच्चण्डातकमस्त्रियाम् ।
स्यात्रिष्वाप्रपदीनं तत्प्राप्नोत्याप्रपदं हि यत् ॥
६८४ अस्त्री वितानमुल्लोचो दूष्याद्यं वस्त्रवेश्मनि ।
प्रतिसीरा जवनिका स्यात्तिरस्करिणी च सा ॥
६८५ परिकर्माङ्गसंस्कारः स्यान्मार्ष्टिर्मार्जना मृजा ।
उद्वर्तनोत्सादने द्वे समे आप्लाव आप्लवः ॥
६८६ स्नानं चर्चा तु चार्चिक्यं स्थासको ऽथ प्रबोधनम् ।
अनुबोधः पत्रलेखा पत्राङ्गुलिरिमे समे ॥
६८७ तमालपत्रतिलकचित्रकाणि विशेषकम् ।
द्वितीयं च तुरीयं च न स्त्रियामथ कुङ्कुमम् ॥
६८८ काश्मीरजन्माग्निशिखं वरं बाह्लीकपीतने ।
रक्तसंकोचपिशुनं धीरं लोहितचन्दनम् ॥

६८९ लाक्षा राक्षा जतु क्लीबे यावो ऽलक्तो द्रुमामयः ॥
लवङ्गं देवकुसुमं श्रीसंज्ञमथ जायकम् ॥
६९० कालीयकं च कालानुसार्यं चाथ समार्थकम् ।
वंशिकागुरुराजार्हलोहं कृमिजजोङ्गकम् ॥
६९१ कालागुर्वगुरुः स्यात्तु मङ्गल्या मल्लिगन्धि यत् ।
यक्षधूपः सर्जरसो रालसर्वरसावपि ॥
६९२ बहुरूपो ऽप्यथ वृकधूपकृत्रिमधूपकौ ।
तुरुष्कः पिण्डकः सिह्लो यावनो ऽप्यथ पायसः ॥
६९३ श्रीवासो वृकधूपो ऽपि श्रीवेष्टसरलद्रवौ ।
मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चाथ कोलकम् ॥
६९४ कङ्कोलकं कोशफलमथ कर्पूरमस्त्रियाम् ।
घनसारश्चन्द्रसंज्ञः सिताभ्रो हिमवालुका ॥
६९५ गन्धसारो मलयजो भद्रश्रीश्चन्दनो ऽस्त्रियाम् ।
तैलपर्णिकगोशीर्षे हरिचन्दनमस्त्रियाम् ॥
६९६ तिलपर्णी तु पत्राङ्गं रञ्जनं रक्तचन्दनम् ।
कुचन्दनं चाथ जातीकोशजातीफले समे ॥
६९७ कर्पूरागरुकस्तूरीकङ्कोलैर्यक्षकर्दमः ।
गात्रानुलेपनी वर्तिर्वर्णकं स्याद्विलेपनम् ॥
६९८ चूर्णानि वासयोगाः स्युर्भावितं वासितं त्रिषु ।

संस्कारो गन्धमाल्याद्यैर्यः स्यात्तदधिवासनम् ॥
६९९ माल्यं मालास्रजौ मूर्ध्नि केशमध्ये तु गर्भकः ।
प्रभ्रष्टकं शिखालम्बि पुरोन्यस्तं ललामकम् ॥
७०० प्रालम्बमृजुलम्बि स्यात्कण्ठाद्वैकक्षिकं तु तत् ।
यत्तिर्यक्क्षिप्तमुरसि शिखास्वापीडशेखरौ ॥
७०१ रचना स्यात्परिस्पन्द आभोगः परिपूर्णता ।
उपधानं तूपबर्हः शय्यायां शयनीयवत् ॥
७०२ शयनं मञ्चपर्यङ्कपल्यङ्काः खट्वया समाः ।
गेन्दुकः कन्दुको दीपः प्रदीपः पीठमासनम् ॥
७०३ समुद्गकः संपुटकः प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः ।
प्रसाधनी कङ्कतिका पिष्टातः पटवासकः ॥
७०४ दर्पणे मुकुरादर्शौ व्यजनं तालवृन्तकम् ।

इति मनुष्यवर्गः ६. मूलश्लोकाः १३९॥. क्षेपकः १.

अथ ब्रह्मवर्गः ७

संततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयौ ॥
७०५ वंशोऽन्ववायः संतानो वर्णाः स्युर्ब्राह्मणादयः ।
विप्रक्षत्रियविट्शूद्राश्चातुर्वर्ण्यमिति स्मृतम् ॥
७०६ राजबीजी राजवंश्यो बीज्यस्तु कुलसंभवः ।

महाकुलकुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः ॥
७०७ ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये ।
आश्रमो ऽस्त्री द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवाः ॥
७०८ विप्रश्च ब्राह्मणो ऽसौ षट्कर्मा यागादिभिर्वृतः ।
विद्वान् विपश्चिद्दोषज्ञः सन्सुधीः कोविदो बुधः ॥
७०९ धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः संख्यावान् पण्डितः कविः ।
धीमान्सूरिः कृती कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः ॥
७१० दूरदर्शी दीर्घदर्शी श्रोत्रियच्छान्दसौ समौ ।
"मीमांसको जैमिनीये वेदान्ती ब्रह्मवादिनि ॥
७११ वैशेषिके स्यादौलूक्यः सौगतः शून्यवादिनि ।
नैयायिकस्त्वक्षपादः स्यात्स्याद्वादिक आर्हकः ॥
७१२ चार्वाकलौकायतिकौ सत्कार्ये सांख्यकापिलौ" ।
उपाध्यायो ऽध्यापको ऽथ स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः ॥
७१३ मन्त्रव्याख्याकृदाचार्य आदेष्टा त्वध्वरे व्रती ।
यष्टा च यजमानश्च स सोमवति दीक्षितः ॥
७१४ इज्याशीलो यायजूको यज्वा तु विधिनेष्टवान् ।
स गीष्पतीष्ट्या स्थपतिः सोमपीथी तु सोमपाः ॥
७१५ सर्ववेदाः स येनेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः ।
अनूचानः प्रवचने साङ्गे ऽधीती गुरोस्तु यः ॥

७१६ लब्धानुज्ञः समावृत्तः सुत्वा त्वभिषवे कृते ।
छात्रान्तेवासिनौ शिष्ये शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः ॥

७१७ एकब्रह्मव्रताचारा मिथः सब्रह्मचारिणः ।
सतीर्थ्यास्त्वेकगुरवश्चितवानग्निमग्निचित् ॥

७१८ पारम्पर्योपदेशे स्यादैतिह्यमितिहाव्ययम् ।
उपज्ञा ज्ञानमाद्यं स्याज्ज्ञात्वारम्भ उपक्रमः ॥

७१९ यज्ञः सवो ऽध्वरो यागः सप्ततन्तुर्मखः क्रतुः ।
पाठो होमश्चातिथीनां सपर्या तर्पणं बलिः ॥

७२० एते पञ्चमहायज्ञा ब्रह्मयज्ञादिनामकाः ।
समज्या परिषद्गोष्ठी सभासमितिसंसदः ॥

७२१ आस्थानी क्लीवमास्थानं स्त्रीनपुंसकयोः सदः ।
प्राग्वंशः प्राग्घविर्गेहात्सदस्या विधिदर्शिनः ।

७२२ सभासदः सभास्ताराः सभ्याः सामाजिकाश्च ते ।
अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुः सामर्ग्विदः क्रमात् ॥

७२३ आग्नीध्राद्या धनैर्वार्या ऋत्विजो याजकाश्च ते ।
वेदिः परिष्कृता भूमिः समे स्थण्डिलचत्वरे ॥

७२४ चषालो यूपकटकः कुम्बा सुगहना वृतिः ।
यूपाग्रं तर्म निर्मन्थ्यदारुणि त्वरणिर्द्वयोः ॥

७२५ दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयौ त्रयो ऽग्नयः ।

अग्नित्रयमिदं त्रेता प्रणीतः संस्कृतो ऽनलः ॥
७२६ समूह्यः परिचाय्योपचाय्यावग्नौ प्रयोगिणः ।
यो गार्हपत्यादानीय दक्षिणाग्निः प्रणीयते ॥
७२७ तस्मिन्नानाय्यो ऽथाग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया ।
ऋक् सामिधेनी धाय्या च या स्यादग्निसमिन्धने॥
७२८ गायत्रीप्रमुखं छन्दो हव्यपाके चरुः पुमान् ।
आमिक्षा सा शृतोष्णे या क्षीरे स्याद्दधियोगतः ॥
७२९ धवित्रं व्यजनं तद्यद्रचितं मृगचर्मणा ।
पृषदाज्यं सदध्याज्ये परमान्नं तु पायसम् ॥
७३० हव्यकव्ये दैवपित्र्ये अन्ने पात्रं स्रुवादिकम् ।
ध्रुवोपभृज्जुहूर्ना तु स्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः ॥
७३१ उपाकृतः पशुरसौ यो ऽभिमन्त्र्य क्रतौ हतः ।
परम्पराकं शमनं प्रोक्षणं च वधार्थकम् ॥
७३२ वाच्यलिङ्गाः प्रमीतोपसंपन्नप्रोक्षिता हते ।
सान्नाय्यं हविरग्नौ तु हुतं त्रिषु वषट्कृतम् ॥
७३३ दीक्षान्तो ऽवभृथो यज्ञे तत्कर्मार्हं तु यज्ञियम् ।
त्रिष्वथ क्रतुकर्मेष्टं पूर्तं खातादि कर्म यत् ॥
७३४ अमृतं विघसो यज्ञशेषभोजनशेषयोः ।
त्यागो विहापितं दानमुत्सर्जनविसर्जने ॥

७३५ विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम् ।
प्रादेशनं निर्वपणमपवर्जनमंहतिः ॥
७३६ मृतार्थे तदहे दानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदेहिकम् ।
पितृदानं निवापः स्याच्छ्राद्धं तत्कर्म शास्त्रतः ॥
७३७ अन्वाहार्यं मासिकेऽशोऽष्टमोऽह्नः कुतपोऽस्त्रियाम् ।
पर्येषणा परीष्टिश्चान्वेषणा च गवेषणा ॥
७३८ सनिस्त्वध्येषणा याच्ञाऽभिशस्तिर्याचनाऽर्थना ।
षट् तु त्रिष्वर्घ्यमर्घार्थे पाद्यं पादाय वारिणि ॥
७३९ क्रमादातिथ्यातिथेये अतिथ्यर्थेऽत्र साधुनि ।
स्युरावेशिक आगन्तुरतिथिर्ना गृहागते ।
७४० प्राघूर्णिकः प्राघुणकश्चाभ्युत्थानं तु गौरवम् ।
पूजा नमस्याऽपचितिः सपर्यार्चार्हणाः समाः ॥
७४१ वरिवस्या तु शुश्रूषा परिचर्याऽप्युपासना ।
व्रज्याऽटाट्या पर्यटनं चर्या त्वीर्यापथे स्थितिः ॥
७४२ उपस्पर्शस्त्वाचमनमथ मौनमभाषणम् ।
"प्राचेतसश्चादिकविः स्यान्मैत्रावरुणिश्च सः ॥
७४३ वाल्मीकश्चाथ गाधेयो विश्वामित्रश्च कौशिकः ।
व्यासो द्वैपायनः पाराशर्यः सत्यवतीसुतः ॥"
७४४ आनुपूर्वी स्त्रियां वाऽऽवृत्परिपाटी अनुक्रमः ।

पर्यायश्चातिपातस्तु स्यात्पर्यय उपात्ययः ॥
७४५ नियमो व्रतमस्त्री तच्चोपवासादि पुण्यकम् ।
औपवस्तं तूपवासो विवेकः पृथगात्मता ॥
७४६ स्याद्ब्रह्मवर्चसं वृत्ताध्ययनर्धिरथाञ्जलिः ।
पाठे ब्रह्माञ्जलिः पाठे विप्रुषो ब्रह्मबिन्दवः ॥
७४७ ध्यानयोगासने ब्रह्मासनं कल्पे विधिक्रमौ ।
मुख्यः स्यात्प्रथमः कल्पो ऽनुकल्पस्तु ततो ऽधमः ॥
७४८ संस्कारपूर्वं ग्रहणं स्यादुपाकरणं श्रुतेः ।
समे तु पादग्रहणमभिवादनमित्युभे ॥
७४९ भिक्षुः परिव्राट् कर्मन्दी पाराशर्यपि मस्करी ।
तपस्वी तापसः पारिकांक्षी वाचंयमो मुनिः ॥
७५० तपःक्लेशसहो दान्तो वर्णिनो ब्रह्मचारिणः ।
ऋषयः सत्यवचसः स्नातकस्त्वाप्लुतो व्रती ॥
७५१ ये निर्जितेन्द्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते ।
यः स्थण्डिले व्रतवशाच्छेते स्थण्डिलशाय्यसौ ॥
७५२ स्थाण्डिलश्चाथ विरजस्तमसः स्युर्द्वयातिगाः ।
पवित्रः प्रयतः पूतः पाखण्डाः सर्वलिङ्गिनः ॥
७५३ पालाशो दण्ड आषाढो व्रते राम्भस्तु वैणवः ।
अस्त्री कमण्डलुः कुण्डी व्रतिनामासनं वृषी ॥

७५४ अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री भैक्षं भिक्षाकदम्बकम् ।
स्वाध्यायः स्याज्जपः सुत्याऽभिषवः सवनं च सा ॥
७५५ सर्वैनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वघमर्षणम् ।
दर्शश्च पौर्णमासश्च यागौ पक्षान्तयोः पृथक् ॥
७५६ शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः ।
नियमस्तु स यत्कर्म नित्यमागन्तुसाधनम् ॥
७५७ "क्षौरं तु भद्राकरणं मुण्डनं वपनं त्रिषु" ।
उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे ॥
७५८ प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं कण्ठलम्बितम् ।
अङ्गुल्यग्रे तीर्थं दैवं स्वल्पाङ्गुल्योर्मूले कायम् ॥
७५९ मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पित्र्यं मूले त्वङ्गुष्ठस्य ब्राह्मम् ।
स्याद्ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायुज्यमित्यपि ॥
७६० देवभूयादिकं तद्वत्कृच्छ्रं सांतपनादिकम् ।
संन्यासवत्यनशने पुमान्प्रायोऽथ वीरहा ॥
७६१ नष्टाग्निः कुहना लोभान्मिथ्येर्यापथकल्पना ।
व्रात्यः संस्कारहीनः स्यादस्वाध्यायो निराकृतिः ॥
७६२ धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिरवकीर्णी क्षतव्रतः ।
सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च ॥
७६३ अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ च यथाक्रमम् ।

परिवेत्ताऽनुजोऽनूढे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात् ॥
७६४ परिवित्तिस्तु तज्ज्यायान् विवाहोपयमौ समौ ।
तथा परिणयोद्वाहोपयामाः पाणिपीडनम् ॥
७६५ व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम् ।
त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकैः ॥
७६६ सबलैस्तैश्चतुर्भद्रं जन्याः स्निग्धा वरस्य ये ।
इति ब्रह्मवर्गः ७. मूलश्लोकाः ५८. क्षेपकाः ५.

अथ क्षत्रियवर्गः ८

मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट् ॥
७६७ राजा राट् पार्थिवक्ष्माभृन्नृपभूपमहीक्षितः ।
राजा तु प्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्वरः ॥
७६८ चक्रवर्ती सार्वभौमो नृपोऽन्यो मण्डलेश्वरः ।
येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः ॥
७६९ शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञः स सम्राडथ राजकम् ।
राजन्यकं च नृपतिक्षत्रियाणां गणे क्रमात् ॥
७७० मन्त्री धीसचिवोऽमात्योऽन्ये कर्मसचिवास्ततः ।
महामात्राः प्रधानानि पुरोधास्तु पुरोहितः ॥
७७१ द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाक्षदर्शकौ ।

प्रतीहारो द्वारपालद्वास्थद्वास्थितदर्शकाः ॥
७७२ रक्षिवर्गस्त्वनीकस्थो ऽथाध्यक्षाधिकृतौ समौ ।
स्थायुको ऽधिकृतो ग्रामे गोपो ग्रामेषु भूरिषु ॥
७७३ भौरिकः कनकाध्यक्षो रूप्याध्यक्षस्तु नैष्किकः ।
अन्तःपुरे त्वधिकृतः स्यादन्तर्वंशिको जनः ॥
७७४ सौविदल्लाः कञ्चुकिनः स्थापत्याः सौविदाश्च ते ।
षण्ढो वर्षवरस्तुल्यौ सेवकार्थ्यनुजीविनः ॥
७७५ विषयानन्तरो राजा शत्रुर्मित्रमतः परम् ।
उदासीनः परतरः पार्ष्णिग्राहस्तु पृष्ठतः ॥
७७६ रिपौ वैरिसपत्नारिद्विषद्द्वेषणदुर्हृदः ।
द्विड्विपक्षाहितामित्रदस्युशात्रवशत्रवः ॥
७७७ अभिघातिपराරातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः ।
वयस्यः स्निग्धः सवया अथ मित्रं सखा सुहृत् ॥
७७८ सख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधो ऽनुवर्तनम् ।
यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः ॥
७७९ चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तप्रत्ययितौ समौ ।
सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि ॥
७८० स्युर्मौहूर्तिकमौहूर्तज्ञानिकार्तान्तिका अपि ।
तान्त्रिको ज्ञातसिद्धान्तः सत्री गृहपतिः समौ ॥

७८१ लिपिकारो ऽक्षरचणो ऽक्षरचञ्चुश्च लेखके ।
लिखिताक्षरविन्यासे लिपिर्लिबिरुभे स्त्रियौ ॥
७८२ स्यात्संदेशहरो दूतो दूत्यं तद्भावकर्मणी ।
अध्वनीनो ऽध्वगो ऽध्वन्यः पान्थः पथिक इत्यपि
७८३ स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च ।
राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयो ऽपि च ॥
७८४ संधिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः ।
षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः ॥
७८५ क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम् ।
स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदण्डजम् ॥
७८६ सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम् ।
साहसं तु दमो दण्डः सामसान्त्वमथो समौ ॥
७८७ भेदोपजापावुपधा धर्माद्यैर्यत्परीक्षणम् ।
पञ्च त्रिष्वषडक्षीणो यस्तृतीयाद्यगोचरः ॥
७८८ विविक्तविजनच्छन्ननिःशलाकास्तथा रहः ।
रहश्चोपांशु चालिङ्गे रहस्यं तद्भवे त्रिषु ॥
७८९ समौ विस्रम्भविश्वासौ भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात् ॥
अभ्रेषन्यायकल्पास्तु देशरूपं समञ्जसम् ।
७९० युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत् ।

न्याय्यं च त्रिषु षट् संप्रधारणा तु समर्थनम् ॥
७९१ अववादस्तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ।
शिष्टिश्चाज्ञा च संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः॥
७९२ आगोऽपराधो मन्तुश्च समे तूद्दानबन्धने ।
द्विपाद्यो द्विगुणो दण्डो भागधेयः करो बलिः ॥
७९३ घट्टादिदेयं शुल्को ऽस्त्री प्राभृतं तु प्रदेशनम् ।
उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा ॥
७९४ यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत् ।
तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ॥
७९५ सांदृष्टिकं फलं सद्य उदर्कः फलमुत्तरम् ।
अदृष्टं वह्नितोयादि दृष्टं स्वपरचक्रजम् ॥
७९६ महीभुजामहिभयं स्वपक्षप्रभवं भयम् ।
प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्चामरं तु प्रकीर्णकम् ॥
७९७ नृपासनं यत्तद्भद्रासनं सिंहासनं तु तत् ।
हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् ॥
७९८ भद्रकुम्भः पूर्णकुम्भो भृङ्गारः कनकालुका ।
निवेशः शिविरं षण्ढे सज्जनं तूपरक्षणम् ॥
७९९ हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम् ।
दन्ती दन्तावलो हस्ती द्विरदो ऽनेकपो द्विपः ॥

८०० मतङ्गजो गजो नागः कुञ्जरो वारणः करी ।
इभः स्तम्बेरमः पद्मी यूथनाथस्तु यूथपः ॥
८०१ मदोत्कटो मदकलः कलभः करिशावकः ।
प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः समावुद्वान्तनिर्मदौ ॥
८०२ हास्तिकं गजता वृन्दे करिणी धेनुका वशा ।
गण्डः कटो मदो दानं वमथुः करशीकरः ॥
८०३ कुम्भौ तु पिण्डौ शिरसस्तयोर्मध्ये विदुः पुमान् ।
अवग्रहो ललाटं स्यादीषिका त्वक्षिकूटकम् ॥
८०४ अपाङ्गदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ।
अधः कुम्भस्य वाहित्थं प्रतिमानमधो ऽस्य यत् ॥
८०५ आसनं स्कन्धदेशः स्यात्पद्मकं विन्दुजालकम् ।
पार्श्वभागः पक्षभागो दन्तभागस्तु यो ऽग्रतः ॥
८०६ द्वौ पूर्वपश्चाज्जङ्घादिदेशौ गात्रावरे क्रमात् ।
तोत्रं वेणुकमालानं बन्धस्तम्भे ऽथ शृङ्खले ॥
८०७ अन्दुको निगडोऽस्त्री स्यादंकुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियाम्
दूष्या कक्ष्या वरत्रा स्यात्कल्पना सज्जना समे ॥
८०८ प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः ।
वीतं त्वसारं हस्त्यश्वं वारी तु गजबन्धनी ॥
८०९ घोटके वीतितुरगतुरङ्गाश्वतुरङ्गमाः ।

वाजिवाहार्वगन्धर्वहयसैन्धवसप्तयः ॥

८१० आजानेयाः कुलीनाः स्युर्विनीताः साधुवाहिनः ।
वनायुजाः पारसीकाः काम्बोजा बाह्लिका हयाः ॥

८११ ययुरश्वोऽश्वमेधीयो जवनस्तु जवाधिकः ।
पृष्ठ्यः स्थौरी सितः कर्को रथ्यो वोढा रथस्य यः॥

८१२ बालः किशोरो वाम्यश्वा वडवा वाडवं गणे ।
त्रिष्वाश्वीनं यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते ॥

८१३ कश्यं तु मध्यमश्वानां हेषा ह्रेषा च निःस्वनः ।
निगालस्तु गलोद्देशो वृन्दे त्वश्वीयमाश्ववत् ॥

८१४ आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम् ।
गतयोऽमूः पञ्च धारा घोणा तु प्रोथमस्त्रियाम् ॥

८१५ कविका तु खलीनोऽस्त्री शफं क्लीबे खुरः पुमान् ।
पुच्छोऽस्त्री लूमलाङ्गूले वालहस्तश्च वालधिः ॥

८१६ त्रिषूपावृत्तलुठितौ परावृत्ते मुहुर्भुवि ।
याने चक्रिणि युद्धार्थे शताङ्गः स्यन्दनो रथः ॥

८१७ असौ पुष्यरथश्चक्रयानं न समराय यत् ।
कर्णीरथः प्रवहणं डयनं च समं त्रयम् ॥

८१८ क्लीबेऽनः शकटोऽस्त्री स्याद्गन्त्री कम्बलिवाह्यकम् ।
शिबिका याप्ययानं स्याद्दोला प्रेङ्खादिका स्त्रियाम् ॥

८१९ उभौ तु द्वैपवैयाघ्रौ द्वीपिचर्मावृते रथे।
पाण्डुकम्बलसंवीतः स्यन्दनः पाण्डुकम्बली ॥
८२० रथे काम्बलवस्त्राद्याः कम्बलादिभिरावृते ।
त्रिषु द्वैपादयो रथ्या रथकट्या रथव्रजे ॥
८२१ धूः स्त्री क्लीबे यानमुखं स्याद्रथाङ्गमपस्करः ।
चक्रं रथाङ्गं तस्यान्ते नेमिः स्त्री स्यात्प्रधिः पुमान् ॥
८२२ पिण्डिका नाभिरक्षाग्रकीलके तु द्वयोरणिः ।
रथगुप्तिर्वरूथो ना कूबरस्तु युगन्धरः ॥
८२३ अनुकर्षो दार्वधःस्थं प्रासङ्गो ना युगाद्युगः ।
सर्वं स्याद्वाहनं यानं युग्यं पत्रं च धोरणम् ॥
८२४ परम्परावाहनं यत्तद्वैनीतकमस्त्रियाम् ।
आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ॥
८२५ नियन्ता प्राजिता यन्ता सूतः क्षत्ता च सारथिः ।
सव्येष्टदक्षिणस्थौ च संज्ञा रथकुटुम्बिनः ॥
८२६ रथिनः स्यन्दनारोहा अश्वारोहास्तु सादिनः ।
भटा योधाश्च योद्धारः सेनारक्षास्तु सैनिकाः ॥
८२७ सेनायां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते ।
बलिनो ये सहस्रेण साहस्रास्ते सहस्रिणः ॥
८२८ परिधिस्थः परिचरः सेनानीर्वाहिनीपतिः ।

कञ्चुको वारवाणो ऽस्त्री यत्तु मध्ये सकञ्चुकाः ॥
८२९ बध्नन्ति तत्सारसनमधिकाङ्गो ऽथ शीर्षकम् ।
शीर्षण्यं च शिरस्त्रे ऽथ तनुत्रं वर्म दंशनम् ॥
८३० उरच्छदः कङ्कटको जगरः कवचो ऽस्त्रियाम् ।
आमुक्तः प्रतिमुक्तश्च पिनद्धश्चापिनद्धवत् ॥
८३१ सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकङ्कटः ।
त्रिष्वामुक्तादयो वर्मभृतां कावचिकं गणे ॥
८३२ पदातिपत्तिपदगपादातिकपदाजयः ।
पद्गश्च पदिकश्चाथ पादातं पत्तिसंहतिः ॥
८३३ शस्त्राजीवे काण्डपृष्ठा युधीया युधिकाः समाः ।
कृतहस्तः सुप्रयोगविशिखः कृतपुंखवत् ॥
८३४ अपराद्धपृषत्को ऽसौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायकः ।
धन्वी धनुष्मान्धानुष्को निषङ्ग्यस्त्री धनुर्धरः ॥
८३५ स्यात्काण्डवांस्तु काण्डीरः शाक्तीकः शक्तिहेतिकः ।
याष्टीकपारश्वधिकौ यष्टिपार्श्वधहेतिकौ ॥
८३६ नैस्त्रिंशिको ऽसिहेतिः स्यात्समौ प्रासिककौन्तिकौ ।
चर्मी फलकपाणिः स्यात्पताकी वैजयन्तिकः ॥
८३७ अनुप्लवः सहायश्चानुचरो ऽभिचरः समाः ।
पुरोगाग्रेसरप्रष्ठाग्रतःसरपुरःसराः ॥

८३८ पुरोगमः पुरोगामी मन्दगामी तु मन्थरः ।
जङ्घालो ऽतिजवस्तुल्यौ जङ्घाकरिकजाङ्घिकौ ॥
८३९ तरस्वी त्वरितो वेगी प्रजवी जवनो जवः ।
जय्यो यः शक्यते जेतुं जेयो जेतव्यमात्रके ॥
८४० जैत्रस्तु जेता यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति ।
सोऽभ्यमित्र्योऽभ्यमित्रीयोऽप्यभ्यमित्रीण इत्यपि ॥
८४१ ऊर्जस्वलः स्यादूर्जस्वी य ऊर्जातिशयान्वितः ।
स्यादुरस्वानुरसिलो रथिनो रथिको रथी ॥
८४२ कामंगाम्यनुकामीनो ह्यत्यन्तीनस्तथा भृशम् ।
शूरो वीरश्च विक्रान्तो जेता जिष्णुश्च जित्वरः ॥
८४३ सांयुगीनो रणे साधुः शस्त्राजीवादयस्त्रिषु ।
ध्वजिनी वाहिनी सेना पृतना ऽनीकिनी चमूः ॥
८४४ वरूथिनी बलं सैन्यं चक्रं चानीकमस्त्रियाम् ।
व्यूहस्तु बलविन्यासो भेदा दण्डादयो युधि ॥
८४५ प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णिः सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रहः ।
एकेभैकरथा त्र्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका ॥
८४६ पत्त्यङ्गैः त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम् ।
सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः ॥
८४७ अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौहिण्यथ संपदि ।

संपत्तिः श्रीश्च लक्ष्मीश्च विपत्त्यां विपदापदौ ॥
८४८ आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियौ ।
धनुश्चापौ धन्वशरासनकोदण्डकार्मुकम् ॥
८४९ इष्वासो ऽप्यथ कर्णस्य कालपृष्ठं शरासनम् ।
कपिध्वजस्य गाण्डीवगाण्डिवौ पुंनपुंसकौ ॥
८५० कोटिरस्याटनी गोधे तले ज्याघातवारणे ।
लस्तकस्तु धनुर्मध्यं मौर्वी ज्या शिञ्जिनी गुणः ॥
८५१ स्यात्प्रत्यालीढमालीढमित्यादि स्थानपञ्चकम् ।
लक्षं लक्ष्यं शरव्यं च शराभ्यास उपासनम् ॥
८५२ पृषत्कबाणविशिखा अजिह्मगखगाशुगाः ।
कलम्बमार्गणशराः पत्री रोप इषुर्द्वयोः ॥
८५३ प्रक्ष्वेडनास्तु नाराचाः पक्षो वाजस्त्रिषुत्तरे ।
निरस्तः प्रहिते बाणे विषाक्ते दिग्धलिप्तकौ ॥
८५४ तूणोपासङ्गतूणीरनिषङ्गा इषुधिर्द्वयोः ।
तूण्यां खड्गे तु निस्त्रिंशचन्द्रहासासिरिष्टयः ॥
८५५ कौक्षेयको मण्डलाग्रः करवालः कृपाणवत् ।
त्सरुः खड्गादिमुष्टौ स्यान्मेखला तन्निबन्धनम् ॥
८५६ फलको ऽस्त्री फलं चर्म संग्राहो मुष्टिरस्य यः ।
द्रुघणो मुद्गरघनौ स्यादीली करवालिका ॥

८५७ भिन्दिपालः सृगस्तुल्यौ परिघः परिघातिनः ।
द्वयोः कुठारः स्वधितिः परशुश्च परश्वधः ॥
८५८ स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च छुरिका चासिधेनुका ॥
वा पुंसि शल्यं शङ्कुर्ना सर्वला तोमरो ऽस्त्रियाम् ॥
८५९ प्रासस्तु कुन्तः कोणस्तुः स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः
सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसन्नहनार्थकः ॥
८६० लोहाभिसारो ऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजनाविधिः ।
यत्सेनया ऽभिगमनमरौ तदभिषेणनम् ॥
८६१ यात्रा व्रज्या ऽभिनिर्याणं प्रस्थानं गमनं गमः ।
स्यादासारः प्रसरणं प्रचक्रं चलितार्थकम् ॥
८६२ अहितान्प्रत्यभीतस्य रणे यानमभिक्रमः ।
वैतालिका बोधकराश्चाक्रिका घाण्टिकाऽर्थकाः ॥
८६३ स्युर्मागधास्तु मगधा बन्दिनः स्तुतिपाठकाः ।
संशप्तकास्तु समयात्सङ्ग्रामादनिवर्तिनः ॥
८६४ रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धुलिः पांसुर्ना न द्वयो रजः ।
चूर्णे क्षोदः समुत्पिञ्जपिञ्जलौ भृशमाकुले ॥
८६५ पताका वैजयन्ती स्यात्केतनं ध्वजमस्त्रियाम् ।
सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्यो ऽतिभप्रदा ॥
८६६ अहंपूर्वमहंपूर्वमित्यहंपूर्विका स्त्रियाम् ।

आहोपुरुषिका दर्पाद्या स्यात्संभावनात्मनि ॥
८६७ अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो भवत्यहङ्कारः ।
द्रविणं तरः सहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च ॥
८६८ शक्तिः पराक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता ।
वीरपानं तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे ॥
८६९ युद्धमायोधनं जन्यं प्रधनं प्रविदारणम् ।
मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं साम्परायिकम् ॥
८७० अस्त्रियां समरानीकरणाः कलहविग्रहौ ।
संप्रहाराभिसंपातकलिसंस्फोटसंयुगाः ॥
८७१. अभ्यामर्दसमाघातसङ्ग्रामाभ्यागमाहवाः ॥
समुदायः स्त्रियः संयत्समित्याजिसमिद्युधः ॥
८७२ नियुद्धं बाहुयुद्धे ऽथ तुमुलं रणसंकुले ।
क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्करिणां घटना घटा ॥
८७३ क्रन्दनं योधसंरावो बृंहितं करिगर्जितम् ।
विस्फारो धनुषः स्वानः पटहाडम्बरौ समौ ॥
८७४ प्रसभं तु बलात्कारो हठो ऽथ स्खलितं छलम् ।
अजन्यं क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयम् ॥
८७५ मूर्छा तु कश्मलं मोहोऽप्यवमर्दस्तु पीडनम् ।
अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनं विजयो जयः ॥

८७६ वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं च सा ।
प्रद्रावोद्रावसंद्रावसंदावा विद्रवो द्रवः ॥
८७७ अपक्रमो ऽपयानं च रणे भङ्गः पराजयः ।
पराजितपराभूतौ त्रिषु नष्टतिरोहितौ ॥
८७८ प्रमापणं निबर्हणं निकारणं विशारणम् ।
प्रवासनं परासनं निषूदनं निहिंसनम् ॥
८७९ निर्वासनं संज्ञपनं निर्ग्रन्थनमपासनम् ।
निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनम् ॥
८८० निर्वापणं विशसनं मारणं प्रतिघातनम् ।
उद्वासनप्रमथनक्रथनोज्जासनानि च ॥
८८१ आलम्भपिञ्जविशरघातोन्माथवधा अपि ।
स्यात्पञ्चता कालधर्मो दिष्टान्तः प्रलयो ऽत्ययः ॥
८८२ अन्तो नाशो द्वयोर्मृत्युर्मरणं निधनो ऽस्त्रियाम् ।
परासुप्राप्तपञ्चत्वपरेतप्रेतसंस्थिताः ॥
८८३ मृतप्रमीतौ त्रिष्वेते चिता चित्या चितिः स्त्रियाम् ।
कबन्धो ऽस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्धकलेवरम् ॥
८८४ श्मशानं स्यात्पितृवनं कुणपः शवमस्त्रियाम् ।
प्रग्रहोपग्रहौ बन्द्यां कारा स्याद्बन्धनालये ॥

८८५ पुंसि भून्म्यसवः प्राणाश्चैवं जीवोऽसुधारणम् ।
आयुर्जीवितकालो ना जीवातुर्जीवनौषधम् ॥
इति क्षत्रियवर्गः ८. मूलश्लोकाः ११९॥. क्षेपकः०

अथ वैश्यवर्गः ९

८८६ ऊरव्या ऊरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः ।
आजीवो जीविका वार्ता वृत्तिर्वर्तनजीवने ॥
८८७ स्त्रियां कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं चेति वृत्तयः ।
सेवा श्ववृत्तिरनृतं कृषिरुञ्छशिलं त्वृतम् ॥
८८८ द्वे याचितायाचितयोर्यथासंख्यं मृतामृते ।
सत्यानृतं वणिग्भावः स्यादृणं पर्युदञ्चनम् ॥
८८९ उद्धारोऽर्थप्रयोगस्तु कुसीदं वृद्धिजीविका ।
याच्ञयाऽऽप्तं याचितकं निमयादापमित्यकम् ॥
८९० उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात् ।
कुसीदिको वार्धुषिको वृद्ध्याजीवश्च वार्धुषिः ॥
८९१ क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश्च कृषीवलः ।
क्षेत्रं व्रैहेयशालेयं व्रीहिशाल्युद्भवोचितम् ॥
८९२ यव्यं यवक्यं षष्टिक्यं यवादिभवनं हि यत् ।

तिल्यं तैलीनवन्माषोमाणुभङ्गा द्विरूपता ॥
८९३ मौद्गीनकौद्रवीणादिशेषधान्योद्भवक्षमम् ।
"शाकक्षेत्रादिके शाकशाकटं शाकशाकिनम्" ॥
८९४ बीजाकृतं तूप्तकृष्टे सीत्यं कृष्टं च हल्यवत् ।
त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यमपि तस्मिन्
८९५ द्विगुणाकृते तु सर्वं पूर्वं शम्बाकृतमपीह ।
द्रोणाढकादिवापादौ द्रौणिकाढकिकादयः ॥
८९६ खारीवापस्तु खारीक उत्तमर्णादयस्त्रिषु ।
पुंनपुंसकयोर्वप्रः केदारः क्षेत्रमस्य तु ॥
८९७ कैदारकं स्यात्कैदार्यं क्षैत्रं कैदारिकं गणे ।
लोष्टानि लेष्टवः पुंसि कोटिशो लोष्टभेदनः ॥
८९८ प्राजनं तोदनं तोत्रं खनित्रमवदारणे ।
दात्रं लवित्रमाबन्धो योत्रं योक्त्रमथो फलम् ॥
८९९ निरीशं कुटकं फालः कृषको लाङ्गलं हलम् ।
गोदारणं च सीरो ऽथ शम्या स्त्री युगकीलकः ॥
९०० ईषा लाङ्गलदण्डः स्यात्सीता लाङ्गलपद्धतिः ।
पुंसि मेधिः खले दारु न्यस्तं यत्पशुबन्धने ॥
९०१ आशुर्व्रीहिः पाटलः स्याच्छितशूकयवौ समौ ।
तोक्मस्तु तत्र हरिते कलायस्तु सतीनकः ॥

९०२ हरेणुरेणुकौ चास्मिन्कोरदूषस्तु कोद्रवः ।
मङ्गल्यको मसूरो ऽथ मकुष्टकमयुष्ठकौ ॥
९०३ वनमुद्गे सर्षपे तु द्वौ तन्तुभकदम्वकौ ।
सिद्धार्थस्त्वेष धवलो गोधूमः सुमनः समौ ॥
९०४ स्याद्यावकस्तु कुल्माषश्चणको हरिमन्थकः ।
द्वौ तिले तिलपेजश्च तिलपिञ्जश्च निष्फले ॥
९०५ क्षवः क्षुता ऽभिजननो राजिका कृष्णिका ऽऽसुरी ।
स्त्रियौ कङ्गुप्रियङ्गू द्वे अतसी स्यादुमा क्षुमा ॥
९०६ मातुलानी तु भङ्गायां व्रीहिभेदस्त्वणुः पुमान् ।
किंशारुः सस्यशूकं स्यात्कणिशं सस्यमञ्जरी ॥
९०७ धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः ।
नाडी नालं च काण्डो ऽस्य पलालो ऽस्त्री स निष्फलः
९०८ कडङ्गरो बुसं क्लीबे धान्यत्वचि तुषः पुमान् ।
शूको ऽस्त्री श्लक्ष्णतीक्ष्णाग्रे शमी शिम्बा त्रिषूत्तरे ॥
९०९ ऋद्धमावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतम् ।
माषादयः शमीधान्ये शूकधान्ये यवादयः ॥
९१० शालयः कलमाद्याश्च षष्टिकाद्याश्च पुंस्यमी ।
तृणधान्यानि नीवाराः स्त्री गवेधुर्गवेधुका ॥
९११ अयोग्रं मुसलो ऽस्त्री स्यादुदूखलमुलूखलम् ।

प्रस्फोटनं शूर्पमस्त्री चालनी तितउः पुमान् ॥
९१२ स्यूतप्रसेवौ कण्डोलपिटौ कटकिलिञ्जकौ ।
समानौ रसवत्यां तु पाकस्थानमहानसे ॥
९१३ पौरोगवस्तदध्यक्षः सूपकारास्तु बल्लवाः ।
आरालिका आन्धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः ।
९१४ आपूपिकः कान्दविको भक्ष्यकार इमे त्रिषु ।
अश्मन्तमुद्धानमधिश्रयणी चुल्लिरन्तिका ॥
९१५ अङ्गारधानिका ऽङ्गारशकट्यपि हसन्त्यपि ।
हसन्यप्यथ न स्त्री स्यादङ्गारो ऽलातमुल्मुकम् ॥
९१६ क्लीबे ऽम्बरीषं भ्राष्ट्रो ना कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम् ।
अलञ्जरः स्यान्मणिकः कर्कर्यालुर्गलन्तिका ॥
९१७ पिठरः स्थाल्युखा कुण्डं कलशस्तु त्रिषु द्वयोः ।
घटः कुटनिपावस्त्री शरावो वर्धमानकः ॥
९१८ ऋजीषं पिष्टपचनं कंसो ऽस्त्री पानभाजनम् ।
कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान् ॥
९१९ सर्वमावपनं भाण्डं पात्रामत्रं च भाजनम् ।
दर्विः कम्बिः खजाका च स्यात्तर्दूर्दारुहस्तकः ॥
९२० अस्त्री शाकं हरितकं शिग्रुरस्य तु नाडिका ।
कलम्बश्च कडम्बश्च वेसवार उपस्करः ॥

९२१ तिन्तिडीकं च चुक्रं च वृक्षाम्लमथ वेल्लजम् ।
मरीचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनम् ॥
९२२ जीरको जरणो ऽजाजी कणा कृष्णे तु जीरके ।
सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका ॥
९२३ आर्द्रकं शृङ्गवेरं स्यादथ छत्रा वितुन्नकम् ।
कुस्तुम्बरु च धान्याकमथ शुण्ठी महौषधम् ॥
९२४ स्त्रीनपुंसकयोर्विश्वं नागरं विश्वभेषजम् ।
आरनालकसौवीरकुल्माषाभिषुतानि च ॥
९२५ अवन्तिसोमधान्याम्लकुञ्जलानि च काञ्जिके ।
सहस्रवेधि जतुकं बाह्लीकं हिङ्गु रामठम् ॥
९२६ तत्पत्री कारवी पृथ्वी बाष्पिका कबरी पृथुः ।
निशाख्या काञ्चनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी ॥
९२७ सामुद्रं यत्तु लवणमक्षीबं वशिरं च तत् ।
सैन्धवो ऽस्त्री शीतशिवं माणिमन्थं च सिन्धुजे ॥
९२८ रौमकं वसुकं पाक्यं बिडं च कृतके द्वयम् ।
सौवर्चले ऽक्षरुचकं तिलकं तत्र मेचके ॥
९२९ मत्स्यण्डी फाणितं खण्डविकारः शर्करा सिता ।
कूर्चिका क्षीरविकृतिः स्याद्रसाला तु मार्जिता ॥
९३० स्यात्तेमनं तु निष्ठानं त्रिलिङ्गा वासितावधेः ।

शूलाकृतं भटित्रं-स्याच्छूल्यमुख्यं तु पैठरम् ॥
९३१ प्रणीतमुपसंपन्नं प्रयस्तं स्यात्सुसंस्कृतम् ।
स्यात्पिच्छिलं तु विजिलं संमृष्टं शोधितं समे ॥
९३२ चिक्कणं मसृणं स्निग्धं तुल्ये भावितवासिते ।
आपक्वं पौलिरभ्यूषो लाजाः पुंभूम्नि चाक्षताः ॥
९३३ पृथुकः स्याच्चिपिटको धाना भ्रष्टयवे स्त्रियः ।
पूपो ऽपूपः पिष्टकः स्यात्करम्भो दधिसक्तवः ॥
९३४ भिःसा स्त्री भक्तमन्धो ऽन्नमोदनो ऽस्त्री स दीदिविः।
भिःसटा दग्धिका सर्वरसाग्रे मण्डमस्त्रियाम् ॥
९३५ मासराचामनिस्रावा मण्डे भक्तसमुद्भवे ।
यवागूरुष्णिका श्राणा विलेपी तरला च सा ॥
९३६ "म्रक्षणाभ्यञ्जने तैलं कृसरस्तु तिलौदनः" ।
गव्यं त्रिषु गवां सर्वं गोविट् गोमयमस्त्रियाम् ॥
९३७ तत्तु शुष्कं करीषो ऽस्त्री दुग्धं क्षीरं पयः समम् ।
पयस्यमाज्यदध्यादि द्रप्सं दधि घनेतरत् ॥
९३८ घृतमाज्यं हविः सर्पिर्नवनीतं नवोद्धृतम् ।
तत्तु हैयंगवीनं यत् ह्योगोदोहोद्भवं घृतम् ॥
९३९ दण्डाहतं कालशेयमरिष्टमपि गोरसः ।
तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादाम्ब्वर्धाम्बु निर्जलम् ॥

९४० मण्डं दधिभवं मस्तु पीयूषोऽभिनवं पयः ।
अशनाया बुभुक्षा क्षुद्ग्रासस्तु कवलः पुमान् ॥
९४१ सपीतिः स्त्री तुल्यपानं सग्धिः स्त्री सहभोजनम् ।
"उदन्या तु पिपासा तृट् तर्षो जग्धिस्तु भोजनम्॥"
९४२ जेमनं लेह आहारो निघासो न्याद इत्यपि ।
सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः फेला भुक्तसमुज्झितम् ॥
९४३ कामं प्रकामं पर्याप्तं निकामेष्टं यथेप्सितम् ।
गोपे गोपालगोसंख्यगोधुगाभीरवल्लवाः ॥
९४४ गोमहिष्यादिकं पादबन्धनं द्वौ गवीश्वरे ।
गोमान्गोमी गोकुलं तु गोधनं स्याद्गवां व्रजे ॥
९४५ त्रिष्वाशितं गवीनं तद्गावो यत्राशिताः पुरा ।
उक्षा भद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ॥
९४६ अनड्वान्सौरभेयो गौरुक्ष्णां संहतिरौक्षकम् ।
गव्या गोत्रा गवां वत्सधेन्वोर्वात्सकधैनुके ॥
९४७ वृषो महान्महोक्षः स्याद्वृद्धोक्षस्तु जरद्गवः ।
उत्पन्न उक्षा जातोक्षः सद्यो जातस्तु तर्णकः ॥
९४८ शकृत्करिस्तु वत्सः स्याद्दम्यवत्सतरौ समौ ।
आर्षभ्यः षण्डतायोग्यः षण्डो गोपतिरिट्चरः ॥
९४९ स्कन्धदेशे त्वस्य वहः सास्ना तु गलकम्बलः ।

स्यान्नस्तितस्तु नस्योतः प्रष्ठवाड् युगपार्श्वगः ॥
९५० युगादीनां तु वोढारो युग्यप्रासङ्ग्यशाकटाः ।
खनति तेन तद्वोढा ऽस्येदं हालिकसैरिकौ ॥
९५१ धूर्वहे धुर्यधौरेयधुरीणाः सधुरंधराः ।
उभावेकधुरीणैकधुरावेकधुरावहे ॥
९५२ स तु सर्वधुरीणः स्याद्यो वै सर्वधुरावहः ।
माहेयी सौरभेयी गौरुस्रा माता च शृङ्गिणी ॥
९५३ अर्जुन्यघ्न्या रोहिणी स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी ।
वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः ॥
९५४ द्विहायनी द्विवर्षा गौरेकाब्दा त्वेकहायनी ।
चतुरब्दा चतुर्हायण्येवं त्र्यब्दा त्रिहायणी ॥
९५५ वशा वन्ध्या ऽवतोका तु स्रवद्गर्भा ऽथ संधिनी ।
आक्रान्ता वृषभेणाथ वेहद्गर्भोपघातिनी ॥
९५६ काल्योपसर्या प्रजने प्रष्ठौही बालगर्भिणी ।
स्यादचण्डी तु सुकरा बहुसूतिः परेष्टुका ॥
९५७ चिरप्रसूता बष्कयणी धेनुः स्यान्नवसूतिका ।
सुव्रता सुखसंदोह्या पीनोध्नी पीवरस्तनी ॥
९५८ द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा धेनुष्या बन्धके स्थिता ।
समांसमीना सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते ॥

९५९ ऊधस्तु क्लीबमापीनं समौ शिवककीलकौ ।
न पुंसि दाम संदानं पशुरज्जुस्तु दामनी ॥
९६० वैशाखमन्थमन्थानमन्थानो मन्थदण्डके ।
कुठरो दण्डविष्कम्भो मन्थनी गर्गरी समे ॥
९६१ उष्ट्रे क्रमेलकमयमहाङ्गाः करभः शिशुः ।
करभाः स्युः शृङ्खलका दारवैः पादबन्धनैः ॥
९६२ अजा छागी शुभच्छागबस्तच्छगलका अजे ।
मेढ्रोरभ्रोरणोर्णायुमेषवृष्णय एडके ॥
९६३ उष्ट्रोरभ्राजवृन्दे स्यादौष्ट्रकौरभ्रकाजकम् ।
चक्रीवन्तस्तु बालेया रासभा गर्दभाः खराः ॥
९६४ वैदेहकः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ।
पण्याजीवो ह्यापणिकः क्रयविक्रयिकश्च सः ॥
९६५ विक्रेता स्याद्विक्रयिकः क्रायिकक्रयिकौ समौ ।
वाणिज्यं तु वणिज्या स्यान्मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः ।
९६६ नीवी परिपणो मूलधनं लाभोऽधिकं फलम् ।
परिदानं परीवर्तो नैमेयनिमयावपि ॥
९६७ पुमानुपनिधिर्न्यासः प्रतिदानं तदर्पणम् ।
क्रये प्रसारितं क्रय्यं क्रेयं क्रेतव्यमात्रके ॥
९६८ विक्रेयं पणितव्यं च पण्यं क्रय्यादयस्त्रिषु ।

क्लीबे सत्यापनं सत्यंकारः सत्याकृतिः स्त्रियाम् ॥
९६९ विपणो विक्रयः संख्याः संख्येये ह्यादश त्रिषु ।
विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः ॥
९७० संख्यार्थे द्विबहुत्वे स्तस्तासु चानवतेः स्त्रियः ।
पंक्तेः शतसहस्रादि क्रमाद्दशगुणोत्तरम् ॥
९७१ यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानार्थकं त्रयम् ।
मानं तुला ऽङ्गुलिप्रस्थैर्गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकः ॥
९७२ ते षोडशाक्षः कर्षो ऽस्त्री पलं कर्षचतुष्टयम् ।
सुवर्णबिस्तौ हेम्नो ऽक्षे कुरुबिस्तस्तु तत्पले ॥
९७३ तुला स्त्रियां पलशतं भारः स्याद्विंशतिस्तुलाः ।
आचितो दश भाराः स्युः शाकटो भार आचितः॥
९७४ कार्षापणः कार्षिकः स्यात्कार्षिके ताम्रिके पणः ।
अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुञ्चकः ॥
९७५ कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक् ।
पादस्तुरीयो भागः स्यादंशभागौ तु वण्टके ॥
९७६ द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु ।
हिरण्यं द्रविणं द्युम्नमर्थरैविभवा अपि ॥
९७७ स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते ।
ताभ्यां यदन्यत्तत्कुप्यं रूप्यं तद्द्वयमाहतम् ॥

९७८ गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः ।
शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागो ऽथ मौक्तिकम् ॥
९७९ मुक्ता ऽथविद्रुमः पुंसि प्रवालं पुंनपुंसकम् ।
रत्नं मणिर्द्वयोरश्मजातौ मुक्तादिके ऽपि च ॥
९८० स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेम हाटकम् ।
तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म कर्बुरम् ॥
९८१ चामीकरं जातरूपं महारजतकाञ्चने ।
रुक्मं कार्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदोऽस्त्रियाम् ॥
९८२ अलंकारसुवर्णं यच्छृङ्गीकनकमित्यदः ।
दुर्वर्णं रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेतमित्यपि ॥
९८३ रीतिः स्त्रियामारकूटो न स्त्रियामथ ताम्रकम् ।
शुल्बं म्लेच्छमुखं द्व्यष्टवरिष्ठोदुम्बराणि च ॥
९८४ लोहो ऽस्त्री शस्त्रकं तीक्ष्णं पिण्डं कालायसायसी ।
अश्मसारो ऽथ मण्डूरं सिंहाणमपि तन्मले ॥
९८५ सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी ।
क्षारः काचो ऽथ चपलो रसः सूतश्च पारदे ॥
९८६ गवलं माहिषं शृङ्गमभ्रकं गिरिजामले ।
स्रोतो ऽञ्जनं तु सौवीरं कापोताञ्जनयामुने ॥
९८७ तुत्थाञ्जनं शिखिग्रीवं वितुन्नकमयूरके ।

कर्परी दार्विकाक्काथोद्भवं तुत्थं रसाञ्जनम् ॥
९८८ रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं गन्धाश्मनि तु गन्धिकः ।
सौगन्धिकश्च चक्षुष्याकुलाल्यौ तु कुलत्थिका ॥
९८९ रीतिपुष्पं पुष्पके तु पुष्पकं कुसुमाञ्जनम् ।
पिञ्जरं पीतनं तालमालं च हरितालके ॥
९९० गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु ।
वोलगन्धरसप्राणपिण्डगोपरसाः समाः ॥
९९१ डिण्डीरोऽब्धिकफः फेनः सिन्दूरं नागसंभवम् ।
नागसीसकयोगेष्टवप्राणि त्रपु पिच्चटम् ॥
९९२ रङ्गवङ्गे अथ पिचुस्तूलोऽथ कमलोत्तरम् ।
स्यात्कुसुम्भं वह्निशिखं महारजनमित्यपि ॥
९९३ मेषकम्बल ऊर्णायुः शशोर्णं शशलोमनि ।
मधु क्षौद्रं माक्षिकादि मधूच्छिष्टं तु सिक्थकम् ॥
९९४ मनःशिला मनोगुप्ता मनोह्वा नागजिह्विका ।
नैपाली कुनटी गोला यवक्षारो यवाग्रजः ॥
९९५ पाक्योऽथ सर्जिकाक्षारः कापोतः सुखवर्चकः ।
सौवर्चलं स्याद्रुचकं त्वक्क्षीरी वंशरोचना ॥
९९६ शिग्रुजं श्वेतमरिचं मोरटं मूलमैक्षवम् ।
ग्रन्थिकं पिप्पलीमूलं चटिकाशिर इत्यपि ॥

९९७ गोलोमी भूतकेशो ना पत्राङ्गं रक्तचन्दनम् ।
त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषं त्रिफला तु फलत्रिकम् ॥

इति वैश्यवर्गः ९. मूलश्लोकाः १११. क्षेपकाः १॥.

अथ शूद्रवर्गः १०

९९८ शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः ।
आचण्डालात्तु संकीर्णा अम्बष्ठकरणादयः ॥
९९९ शूद्राविशोस्तु करणो ऽम्बष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः ।
शूद्राक्षत्रिययोरुग्रो मागधः क्षत्रियाविशोः ॥
१००० माहिषो ऽर्याक्षत्रिययोः क्षत्तार्याशूद्रयोः सुतः ।
ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतस्तस्यां वैदेहको विशः ॥
१००१ रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां यस्य संभवः ।
स्याच्चण्डालस्तु जनितो ब्राह्मण्यां वृषलेन यः ॥
१००२ कारुः शिल्पी संहतैस्तैर्द्वयोः श्रेणिः सजातिभिः ।
कुलकः स्यात्कुलश्रेष्ठी मालाकारस्तु मालिकः ॥
१००३ कुम्भकारः कुलालः स्यात्पलगण्डस्तु लेपकः ।
तन्तुवायः कुविन्दः स्यात्तन्नवायस्तु सौचिकः ॥
१००४ रङ्गाजीवश्चित्रकारः शस्त्रमार्जो ऽसिधावकः ।
पादूकृच्चर्मकारः स्याद्व्योकारो लोहकारकः ॥

१००५ नाडिंधमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारकः ।
स्याच्छाङ्खिकः काम्बविकः शौल्विकस्ताम्रकुट्टकः ॥
१००६ तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा रथकारस्तु काष्ठतट् ।
ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षो ऽनधीनकः ॥
१००७ क्षुरी मुण्डी दिवाकीर्तिनापितान्तावसायिनः ।
निर्णेजकः स्याद्रजकः शौण्डिको मण्डहारकः ॥
१००८ जाबालः स्यादजाजीवो देवाजीवस्तु देवलः ।
स्यान्माया शाम्बरी मायाकारस्तु प्रतिहारकः ॥
१००९ शैलालिनस्तु शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः ।
भरता इत्यपि नटाश्चारणास्तु कुशीलवाः ॥
१०१० मार्दङ्गिका मौरजिकाः पाणिवादास्तु पाणिघाः ।
वेणुध्माः स्युर्वैणविका वीणावादास्तु वैणिकाः ॥
१०११ जीवान्तकः शाकुनिको द्वौ वागुरिकजालिकौ ।
वैतंसिकः कौटिकश्च मांसिकश्च समं त्रयम् ॥
१०१२ भृतको भृतिभुक् कर्मकरो वैतनिको ऽपि सः ।
वार्तावहो वैवधिको भारवाहस्तु भारिकः ॥
१०१३ विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः ।
निहीनो ऽपसदो जाल्मः क्षुल्लकश्चेतरश्च सः ॥
१०१४ भृत्ये दासेरदासेयदासगोप्यकचेटकाः ।

नियोज्यकिंकरप्रैष्यभुजिष्यपरिचारकाः ॥
१०१५ पराचितपरिस्कन्दपरजातपरैधिताः ।
मन्दस्तुन्दपरिमृज आलस्यः शीतको ऽलसो ऽनुष्णः
१०१६ दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूत्थान उष्णश्च ।
चण्डालप्लवमातङ्गदिवाकीर्तिजनंगमाः ॥
१०१७ निषादश्वपचावन्तेवासिचाण्डालपुक्कसाः ।
भेदाः किरातशबरपुलिन्दा म्लेच्छजातयः ॥
१०१८ व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धको ऽपि सः ।
कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः ॥
१०१९ शुनको भषकः श्वा स्यादलर्कस्तु स योगितः ॥
श्वा विश्वकद्रुर्मृगयाकुशलः सरमा शुनी ॥
१०२० विड्वरः सूकरो ग्राम्यो वर्करस्तरुणः पशुः ।
आच्छोदनं मृगव्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियाम् ॥
१०२१ दक्षिणारुर्लुब्धयोगाद्दक्षिणेर्मा कुरङ्गकः ।
चौरैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः ॥
१०२२ प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाटच्चरमलिम्लुचाः ।
चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धने ॥
१०२३ वीतंसस्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम् ।
उन्माथः कूटयन्त्रं स्याद्वागुरा मृगबन्धनी ॥

१०२४ शुल्वं वराटकं स्त्री तु रज्जुस्त्रिषु वटी गुणः ।
उद्घाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्वाहनं प्रहेः ॥
१०२५ पुंसि वेमा वायदण्डः सूत्राणि नरि तन्तवः ।
वाणिर्व्यूतिः स्त्रियौ तुल्ये पुस्तं लेप्यादिकर्मणि ॥
१०२६ पाञ्चालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदन्तादिभिः कृता ।
"जतुत्रपुविकारे तु जातुषं त्रापुषं त्रिषु" ॥
१०२७ पिटकः पेटकः पेटा मञ्जूषा ऽथ विहङ्गिका ।
भारयष्टिस्तदालम्बि शिक्यं काचो ऽथ पादुका ॥
१०२८ पादूरुपानत्स्त्री सैवानुपदीना पदायता ।
नध्री वध्री वरत्रा स्यादश्वादेस्ताडनी कशा ॥
१०२९ चाण्डालिका तु कण्डोलवीणा चण्डालवल्लकी ।
नाराची स्यादेषणिका शाणस्तु निकषः कषः ॥
१०३० व्रश्चनः पत्रपरशुरीषिका तूलिका समे ।
तैजसावर्तनी मूषा भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥
१०३१ आस्फोटनी वेधनिका कृपाणी कर्तरी समे ।
वृक्षादनी वृक्षभेदी टंकः पाषाणदारणः ॥
१०३२ क्रकचो ऽस्त्री करपत्रमारा चर्मप्रभेदिका ।
सूर्मी स्थूणा ऽयःप्रतिमा शिल्पं कर्म कलादिकम् ॥
१०३३ प्रतिमानं प्रतिबिम्बं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया

प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात् ॥
१०३३ वाच्यलिङ्गाः समस्तुल्यः सदृक्षः सदृशः सदृक् ।
साधारणः समानश्च स्युरुत्तरपदे त्वमी ॥
१०३५ निभसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः ।
कर्मण्या तु विधाभृत्याभृतयो भर्म वेतनम् ॥
१०३६ भरण्यं भरणं मूल्यं निर्वेशः पण इत्यपि ।
सुरा हलिप्रिया हाला परिस्रुद्वरुणात्मजा ॥
१०३७ गन्धोत्तमाप्रसन्नेराकादम्बर्यः परिस्रुता ।
मदिरा कश्यमद्ये चाप्यवदंशस्तु भक्षणम् ॥
१०३८ शुण्डापानं मदस्थानं मधुवारा मधुक्रमाः ।
मध्वासवो माधवको मधु माध्वीकमद्वयोः ॥
१०३९ मैरेयमासवः सीधुर्मेदको जगलः समौ ।
संधानं स्यादभिषवः किण्वं पुंसि तु नग्नहूः ॥
१०४० कारोत्तरः सुरामण्ड आपानं पानगोष्ठिका ।
चषकोऽस्त्री पानपात्रं सरकोऽप्यनुतर्षणम् ॥
१०४१ धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तो द्यूतकृत्समाः ।
स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः सभिका द्यूतकारकाः ॥
१०४२ द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती कैतवं पण इत्यपि ।
पणोऽक्षेषु ग्लहोऽक्षास्तु देवनाः पाशकाश्च ते ॥

१०४३ परिणायस्तु शारीणां समन्तान्नयने ऽस्त्रियाम् ।
अष्टापदं शारिफलं प्राणिद्यूतं समाह्वयः ॥
१०४४ उक्ता भूरिप्रयोगत्वादेकस्मिन्येऽत्र यौगिकाः ।
ताद्धर्म्यादन्यतो वृत्तावूह्या लिङ्गान्तरेऽपि ते ॥
इति शूद्रवर्गः १०. मूलश्लोकाः ४७. क्षे०.
१०४५ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
द्वितीयः काण्डो भूम्यादिः साङ्ग एव समर्थितः ॥
इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने द्वितीयं काण्डं समाप्तम् ॥

अमरकोशे

तृतीयं काण्डम् ।

अथ विशेष्यनिघ्नवर्गः १

१०४६ विशेष्यनिघ्नैः संकीर्णैर्नानार्थैरव्ययैरपि ।
लिङ्गादिसंग्रहैर्वर्गाः सामान्ये वर्गसंश्रयाः ॥
१०४७ स्त्रीदाराद्यैर्यद्विशेष्यं यादृशैः प्रस्तुतं पदैः ।
गुणद्रव्यक्रियाशब्दास्तथा स्युस्तस्य भेदकाः ॥
१०४८ सुकृती पुण्यवान् धन्यो महेच्छस्तु महाशयः ।
हृदयालुः सुहृदयो महोत्साहो महोद्यमः ॥
१०४९ प्रवीणे निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः ।
वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि ॥
१०५० पूज्यः प्रतीक्ष्यः सांशयिकः संशयापन्नमानसः ।
दक्षिणीयो दक्षिणार्हस्तत्र दक्षिण्य इत्यपि ॥
१०५१ स्युर्वदान्यस्थूललक्ष्यदानशौण्डा बहुप्रदे ।
जैवातृकः स्यादायुष्मानन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित् ॥
१०५२ परीक्षकः कारणिको वरदस्तु समर्धकः ।

हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः ॥
१०५३ दुर्मना विमना अन्तर्मनाः स्यादुत्क उन्मनाः ।
दक्षिणे सरलोदारौ सुकलो दातृभोक्तरि ॥
१०५४ तत्परे प्रसितासक्ताविष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः ।
प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञातविश्रुताः ॥
१०५५ गुणैः प्रतीते तु कृतलक्षणाहतलक्षणौ ।
इभ्य आढ्यो धनी स्वामी त्वीश्वरः पतिरीशिता ॥
१०५६ अधिभूर्नायको नेता प्रभुः परिवृढो ऽधिपः ।
अधिकर्धिः समृद्धः स्यात्कुटुम्बव्यापृतस्तु यः ॥
१०५७ स्यादभ्यागारिकस्तस्मिन्नुपाधिश्च पुमानयम् ।
वराङ्गरूपोपेतो यः सिंहसंहननो हि सः ॥
१०५८ निर्वार्यः कार्यकर्ता यः संपन्नः सत्त्वसंपदा ।
अवाचि मूको ऽथ मनोजवसः पितृसन्निभः ॥
१०५९ सत्कृत्यालंकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः ।
लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणःश्रीलः श्रीमान् स्निग्धस्तु वत्सलः ॥
१०६० स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः ।
स्वतन्त्रो ऽपावृतः स्वैरी स्वच्छन्दो निरवग्रहः ॥
१०६१ परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि ।
अधीनो निघ्न आयत्तो ऽस्वच्छन्दो गृह्यको ऽप्यसौ ॥

१०६२ खलपूः स्याद्बहुकरो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः ।
जाल्मोऽसमीक्ष्यकारी स्यात्कुण्ठो मन्दः क्रियासु यः ।
१०६३ कर्मक्षमोऽलंकर्मीणः क्रियावान्कर्मसूद्यतः ।
स कार्मः कर्मशीलो यः कर्मशूरस्तु कर्मठः ॥
१०६४ भरण्यभुक्कर्मकरः कर्मकारस्तु तत्क्रियः ।
अपस्नातो मृतस्नात आमिषाशी तु शौष्कुलः ॥
१०६५ बुभुक्षितः स्यात्क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः ।
परान्नः परपिण्डादो भक्षको घस्मरोऽद्मरः ॥
१०६६ आद्यूनः स्यादौदरिको विजिगीषाविवर्जिते ।
उभौ त्वात्मंभरिः कुक्षिंभरिः स्वोदरपूरके ॥
१०६७ सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी गृध्नुस्तु गर्धनः ।
लुब्धोऽभिलाषुकस्तृष्णक् समौ लोलुपलोलुभौ ॥
१०६८ सोन्मादस्तून्मदिष्णुः स्यादविनीतः समुद्धतः ।
मत्ते शौण्डोत्कटक्षीबाः कामुके कमिता ऽनुकः ॥
१०६९ कम्रः कामयिता ऽभीकः कमनः कामनोऽभिकः ।
विधेयो विनयग्राही वचनेस्थित आश्रवः ॥
१०७० वश्यः प्रणेयो निभृतविनीतप्रश्रिताः समाः ।
धृष्टे धृष्णग्वियातश्च प्रगल्भः प्रतिभान्विते ॥
१०७१ स्यादधृष्टे तु शालीनो विलक्षो विस्मयान्विते ।

अधीरे कातरस्त्रस्ते भीरुभीरुकभीलुकाः ॥
१०७२ आशंसुराशंसितरि गृहयालुर्ग्रहीतरि ।
श्रद्धालुः श्रद्धया युक्ते पतयालुस्तु पातुके ॥
१०७३ लज्जाशीले ऽपत्रपिष्णुर्वन्दारुरभिवादके ।
शरारुर्घातुको हिंस्रः स्याद्वर्धिष्णुस्तु वर्धनः ॥
१०७४ उत्पतिष्णुस्तूत्पतिता ऽलंकरिष्णुस्तु मण्डनः ।
भूष्णुर्भविष्णुर्भविता वर्तिष्णुर्वर्तनः समौ ॥
१०७५ निराकरिष्णुः क्षिप्नुः स्यात्सान्द्रस्निग्धस्तु मेदुरः ।
ज्ञाता तु विदुरो विन्दुर्विकासी तु विकस्वरः ॥
१०७६ विसृत्वरो विसृमरः प्रसारी च विसारिणि ।
सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥
१०७६ क्रोधनो ऽमर्षणः कोपी चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः ।
जागरूको जागरिता घूर्णितः प्रचलायितः ॥
१०७८ स्वप्नक् शयालुर्निद्रालुर्निद्राणशयितौ समौ ।
पराङ्मुखः पराचीनः स्यादवाङप्यधोमुखः ॥
१०७९ देवानञ्चति देवद्र्यङ् विष्वद्र्यङ् विष्वगञ्चति ।
यः सहाञ्चति सध्र्यङ् स स तिर्यङ् यस्तिरो ऽञ्चति॥
१०८० वदो वदावदो वक्ता वागीशो वाक्पतिः समौ ।
वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वावदूको ऽतिवक्तरि ॥

१०८१ स्याज्जल्पाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक् ।
दुर्मुखे मुखराबद्धमुखौ शक्लः प्रियंवदे ॥
१०८२ लोहलः स्यादस्फुटवाग्गर्ह्यवादी तु कद्वदः ।
समौ कुवादकुचरौ स्यादसौम्यस्वरो ऽस्वरः ॥
१०८३ रवणः शब्दनो नान्दीवादी नान्दीकरः समौ ।
जडो ऽज्ञ एडमूकस्तु वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते ॥
१०८४ तूष्णींशीलस्तु तूष्णीको नग्नो ऽवासा दिगम्बरे ।
निष्कासितो ऽवकृष्टः स्यादपध्वस्तस्तु धिक्कृतः ॥
१०८५ आत्तगर्वो ऽभिभूतः स्याद्दापितः साधितः समौ ।
प्रत्यादिष्टो निरस्तः स्यात्प्रत्याख्यातो निराकृतः ॥
१०८६ निकृतः स्याद्विप्रकृतो विप्रलब्धस्तु वञ्चितः ।
मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः ॥
१०८७ अधिक्षिप्तः प्रतिक्षिप्तो बद्धे कीलितसंयतौ ।
आपन्न आपत्प्राप्तः स्यात्कान्दिशीको भयद्रुतः ॥
१०८८ आक्षारितः क्षारितो ऽभिशस्ते संकसुको ऽस्थिरे ।
व्यसनार्तोपरक्तौ द्वौ विहस्तव्याकुलौ समौ ।
१०८९ विक्लवो विह्वलः स्यात्तु विवशो ऽरिष्टदुष्टधीः ।
कश्यः कशार्हे सन्नद्धे त्वाततायी वधोद्यते ॥
१०९० द्वेष्ये त्वक्षिगतो वध्यः शीर्षच्छेद्य इमौ समौ ।

विध्यो विषेण यो वध्यो मुसल्यो मुसलेन यः ॥
१०९१ शिश्विदानो ऽकृष्णकर्मा चपलश्चिकुरः समौ ।
दोषैकदृक् पुरोभागी निकृतस्त्वनृजुः शठः ॥
१०९२ कर्णेजपः सूचकः स्यात्पिशुनो दुर्जनः खलः ।
नृशंसो घातुकः क्रूरः पापो धूर्तस्तु वञ्चकः ॥
१०९३ अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशाः ।
कदर्ये कृपणक्षुद्रकिंपचानमितंपचाः ॥
१०९४ निःस्वस्तु दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतोऽपि सः ॥
वनीयको याचनको मार्गणो याचकार्थिनौ ॥
१०९५ अहंकारवानहंयुः शुभंयुस्तु शुभान्वितः ।
दिव्योपपादुका देवा नृगवाद्या जरायुजाः ॥
१०९६ स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः पक्षिसर्पादयो ऽण्डजाः ।
उद्भिदस्तरुगुल्माद्या उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम् ॥
१०९७ सुन्दरं रुचिरं चारु सुषमं साधु शोभनम् ।
कान्तं मनोरमं रुच्यं मनोज्ञं मञ्जु मञ्जुलम् ॥
१०९८ तदासेचनकं तृप्तेर्नास्त्यन्तो यस्य दर्शनात् ।
अभीष्टे ऽभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियम् ॥
१०९९ निकृष्टप्रतिकृष्टार्वरेफयाप्यावमाधमाः ॥
कुपूयकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाः ॥

११०० मलीमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितम् ।
पूतं पवित्रं मेध्यं च वीध्रं तु विमलार्थकम् ॥
११०१ निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं निःशोध्यमनवस्करम् ।
असारं फल्गु शून्यं तु वशिकं तुच्छरिक्तके ॥
११०२ क्लीबे प्रधानं प्रमुखप्रवेकानुत्तमोत्तमाः ।
मुख्यवर्यवरेण्याश्च प्रवर्हो ऽनवरार्ध्यवत् ॥
११०३ परार्ध्याग्रप्राग्रहरप्राग्र्याग्र्याग्रीयमग्रियम् ।
श्रेयान् श्रेष्ठः पुष्कलः स्यात्सत्तमश्चातिशोभने ॥
११०४ स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः ।
सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥
११०५ अप्राग्र्यं द्व्यहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने ।
विशङ्कटं पृथु बृहद्विशालं पृथुलं महत् ॥
११०६ वड्रोरुविपुलं पीनपीव्नी तु स्थूलपीवरे ।
स्तोकाल्पक्षुल्लकाः सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दभ्रं कृशं तनु ॥
११०७ स्त्रियां मात्रा त्रुटिः पुंसि लवलेशकणाणवः ।
अत्यल्पे ऽल्पिष्ठमल्पीयः कनीयो ऽणीय इत्यपि ॥
११०८ प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यमदभ्रं वहुलं बहु ।
पुरुहूः पुरु भूयिष्ठं स्फारं भूयश्च भूरि च ॥
११०९ परःशताद्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात् ।

गणनीये तु गणेयं संख्याते गणितमथ समं सर्वम्॥
१११० विश्वमशेषं कृत्स्नं समस्तनिखिलाखिलानि निःशेषम्।
समग्रं सकलं पूर्णमखण्डं स्यादनूनके ॥
११११ घनं निरन्तरं सान्द्रं पेलवं विरलं तनु ।
समीपे निकटासन्नसन्निकृष्टसनीडवत् ॥
१११२ सदेशाभ्याशसविधसमर्यादसवेशवत् ।
उपकण्ठान्तिकाभ्यर्णाभ्यग्रा अप्यभितो ऽव्ययम् ॥
१११३ संसक्ते त्वव्यवहितमपदान्तरमित्यपि ।
नेदिष्ठमन्तिकतमं स्याद्दूरं विप्रकृष्टकम् ॥
१११४ दवीयश्च दविष्ठं च सुदूरं दीर्घमायतम् ।
वर्तुलं निस्तलं वृत्तं बन्धुरं तून्नतानतम् ॥
१११५ उच्चप्रांशून्नतोदग्रोच्छ्रितास्तुङ्गे ऽथ वामने ।
न्यङ्नीचखर्वह्रस्वाः स्युरवाग्रेऽवनतानतम् ॥
१११६ अरालं वृजिनं जिह्ममूर्मिमत्कुञ्चितं नतम् ।
आविद्धं कुटिलं भुग्नं वेल्लितं वक्रमित्यपि ॥
१११७ ऋजावजिह्मप्रगुणौ व्यस्ते त्वप्रगुणाकुलौ ।
शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः ॥
१११८ स्थास्नुः स्थिरतरः स्थेयानेकरूपतया तु यः ।
कालव्यापी स कूटस्थः स्थावरो जङ्गमेतरः ॥

११९ चरिष्णु जङ्गमचरं त्रसमिङ्गं चराचरम् ।
चलनं कम्पनं कम्प्रं चलं लोलं चलाचलम् ॥
११२० चञ्चलं तरलं चैव पारिप्लवपरिप्लवे ।
अतिरिक्तः समधिको दृढसंधिस्तु संहतः ॥
११२१ कर्कशं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढम् ।
जठरं मूर्तिमन्मूर्तं प्रवृद्धं प्रौढमेधितम् ॥
११२२ पुराणे प्रतनप्रत्नपुरातनचिरंतनाः ।
प्रत्यग्रो ऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः ॥
११२३ नूत्नश्च सुकुमारं तु कोमलं मृदुलं मृदु ।
अन्वगन्वक्षमनुगे ऽनुपदं क्लीबमव्ययम् ॥
११२४ प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम् ।
एकतानो ऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायनावपि ॥
११२५ अप्येकसर्ग एकाग्र्यो ऽप्येकायनगतो ऽपि सः ।
पुंस्यादिः पूर्वपौरस्त्यप्रथमाद्या अथास्त्रियाम् ॥
११२६ अन्तो जघन्यं चरममन्त्यपाश्चात्यपश्चिमाः ।
मोघं निरर्थकं स्पष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुल्बणम् ॥
११२७ साधारणं तु सामान्यमेकाकी त्वेक एककः ।
भिन्नार्थका अन्यतर एकस्त्वो ऽन्येतरावपि ॥
११२८ उच्चावचं नैकभेदमुच्चण्डमविलम्बितम् ।

अरुन्तुदं तु मर्मस्पृगबाधं तु निरर्गलम् ॥
११२९ प्रसव्यं प्रतिकूलं स्यादपसव्यमपष्ठु च ।
वामं शरीरं सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणम् ॥
११३० संकटं ना तु संबाधः कलिलं गहनं समे ।
संकीर्णे संकुलाकीर्णे मुण्डितं परिवापितम् ॥
११३१ ग्रन्थितं सन्दितं दृब्धं विसृतं विस्तृतं ततम् ।
अन्तर्गतं विस्मृतं स्यात्प्राप्तप्रणिहिते समे ।
११३२ वेल्लितप्रेंखिताधूतचलिताकम्पिता धुते ।
नुत्तनुन्नास्तनिष्ठ्यूताविद्धक्षिप्तेरिताः समाः ॥
११३३ परिक्षिप्तं तु निवृतं मूषितं मुषितार्थकम् ।
प्रवृद्धप्रसृते न्यस्तनिसृष्टे गुणिताहते ॥
११३४ निदिग्धोपचिते गूढगुप्ते गुण्ठितरूषिते ।
द्रुतावदीर्णे उद्गूर्णोद्यते काचितशिक्यिते ॥
११३५ घ्राणघ्राते दिग्धलिप्ते समुदक्तोद्धृते समे ।
वेष्टितं स्याद्वलयितं संवीतं रुद्धमावृतम् ॥
११३६ रुग्णं भुग्ने ऽथ निशितक्ष्णुतशातानि तेजिते ।
स्याद्विनाशोन्मुखं पक्वं ह्रीणह्रीतौ तु लज्जिते ॥
११३७ वृत्ते तु वृत्तव्यावृत्तौ संयोजित उपाहितः ।
प्राप्यं गम्यं समासाद्यं स्यन्नं रीणं स्नुतं स्रुतम् ॥

११३८ संगूढः स्यात्संकलितो ऽवगीतः ख्यातगर्हणः ।
विविधः स्याद्बहुविधो नानारूपः पृथग्विधः ॥
११३९ अवरीणो धिक्कृतश्चाप्यवध्वस्तो ऽवचूर्णितः ।
अनायासकृतं फाण्टं स्वनितं ध्वनितं समे ॥
११४० बद्धे संदानितं मूतमुद्दितं संदितं सितम् ।
निष्पक्वे क्वथितं पाके क्षीराज्यहविषां श्रृतम् ॥
११४१ निर्वाणो मुनिवह्न्यादौ निर्वातस्तु गते ऽनिले ।
पक्वं परिणते गूनं हन्ने मीढं तु मूत्रिते ॥
११४२ पुष्टे तु पुषितं सोढे क्षान्तमुद्वान्तमुद्गते ।
दान्तस्तु दमिते शान्तः शमिते प्रार्थिते ऽर्दितः ॥
११४३ ज्ञप्तस्तु ज्ञपिते छन्नश्छादिते पूजिते ऽञ्चितः ।
पूर्णस्तु पूरिते क्लिष्टः क्लिशिते ऽवसिते सितः ॥
११४४ प्रुष्टप्लुष्टोषिता दग्धे तष्टत्वष्टौ तनूकृते ।
वेधितच्छिद्रितौ विद्धे विन्नवित्तौ विचारिते ॥
११४५ निष्प्रभे विगतारोकौ विलीने विद्रुतद्रुतौ ।
सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नौ दारिते भिन्नभेदितौ ॥
११४६ ऊतं स्यूतमुतं चेति त्रितयं तन्तुसंतते ।
स्यादर्हितेनमस्यितनमसितमपचायितार्चितापचितम्
११४७ वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च ।

संतापितसंतप्तौ धूपितधूपायितौ च दूनश्च ॥
११४८ हृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदितः प्रीतः ।
छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं वृक्णम् ॥
११४९ स्रस्तं ध्वस्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितम् ।
लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमासादितं च भूतं च ॥
११५० अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितम् ।
आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुन्नमुत्तं च ॥
११५१ त्रातं त्राणं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च ।
अवगणितमवमतावज्ञाते ऽवमानितं च परिभूते ॥
११५२ त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टे ।
उक्तं भाषितमुदितंजल्पितमाख्यातमभिहितं लपितम् ।
११५३ बुद्धं बुधितं मनितं विदितं प्रतिपन्नमवसितावगते ।
ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् ॥
११५४ संगीर्णविदितसंश्रुतसमाहितोपश्रुतोपगतम् ।
ईलितशस्तपणायितपनायितप्रणुतपणितपनितानि ॥
११५५ अपि गीर्णवर्णिताभिष्टुतेडितानि स्तुतार्थानि ।
भक्षितचर्वितलीढप्रत्यवसितागिलितखादितप्सातम् ।
११५६ अभ्यवहृतान्नजग्धग्रस्तग्लस्ताशितं भुक्ते ।
क्षेपिष्ठक्षोदिष्ठप्रेष्ठवरिष्ठस्थविष्ठबंहिष्ठाः ॥

१९५७ क्षिप्रक्षुद्राभीप्सितपृथुपीवरबहुप्रकर्षार्थाः ।
साधिष्ठद्राघिष्ठस्फेष्ठगरिष्ठह्रसिष्ठवृन्दिष्ठाः ॥
१९५८ बाढव्यायतबहुगुरुवामनवृन्दारकातिशये ।
इति विशेष्यनिघ्नवर्गः १. मूलश्लोकाः ११२ ॥. क्षेपकः०

अथ संकीर्णवर्गः २

प्रकृतिप्रत्ययार्थाद्यैः संकीर्णे लिङ्गमुन्नयेत् ॥
११५९ कर्म क्रिया तत्सातत्ये गम्ये स्युरपरस्पराः ।
साकल्यासंगवचने पारायणतुरायणे ॥
११६० यदृच्छा स्वैरिता हेतुशून्या त्वास्या विलक्षणम् ।
शमथस्तु शमः शान्तिर्दान्तिस्तु दमथो दमः ॥
११६१ अवदानं कर्म वृत्तं काम्यदानं प्रवारणम् ।
वशक्रिया संवननं मूलकर्म तु कार्मणम् ॥
११६२ विधूननं विधुवनं तर्पणं प्रीणनावनम् ।
पर्याप्तिः स्यात्परित्राणं हस्तधारणमित्यपि ॥
११६३ सेवनं सीवनं स्यूतिर्विदरः स्फुटनं भिदा ।
आक्रोशनमभीषङ्गः संवेदो वेदना न ना ॥
११६४ संमूर्छनमभिव्याप्तिर्याच्ञा भिक्षाऽर्थनाऽर्दना ।

११६५ वर्धनं छेदने ऽथ द्वे आनन्दनसभाजने ।
आप्रच्छन्नमथाम्नायः संप्रदायः क्षये क्षिया ॥
११६६ ग्रहे ग्राहो वशः कान्तौ रक्षणस्त्राणे रणः क्वणे ।
व्यधो वेधे पचा पाके हवो हूतौ वरो वृतौ ॥
११६७ ओषः प्लोषे नयो नाये ज्यानिर्जीर्णौ भ्रमो भ्रमौ ।
स्फातिर्वृद्धौ प्रथा ख्यातौ स्पृष्टिः पृक्तौ स्नवः स्रवे ॥
११६८ एधा समृद्धौ स्फुरणे स्फुरणा प्रमितौ प्रमा ।
प्रसूतिः प्रसवे श्च्योते प्राघारः क्लमथः क्लमे ॥
११६९ उत्कर्षो ऽतिशये संधिः श्लेषे विषय आश्रये ।
क्षिपायां क्षेपणं गीर्णिर्गिरौ गुरणमुद्यमे ॥
११७० उन्नाय उन्नये श्रायः श्रयणे जयने जयः ।
निगादो निगदे मादो मद उद्वेग उद्भ्रमे ॥
११७१ विमर्दनं परिमलो ऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः ।
निग्रहस्तद्विरुद्धः स्यादभियोगस्त्वभिग्रहः ॥
११७२ मुष्टिबन्धस्तु संग्राहो डिम्बे डमरविप्लवौ ।
बन्धनं प्रसितिश्चारः स्पर्शः स्प्रष्टोपतप्तरि ॥
११७३ निकारो विप्रकारः स्यादाकारस्त्विङ्ग इङ्गितम् ।
परिणामो विकारो द्वे समे विकृतिविक्रिये ॥
११७४ अपहारस्त्वपचयः समाहारः समुच्चयः ।

प्रत्याहार उपादानं विहारस्तु परिक्रमः ॥
११७५ अभिहारोऽभिग्रहणं निर्हारोऽभ्यवकर्षणम् ।
अनुहारोऽनुकारः स्यादर्थस्यापगमे व्ययः ॥
११७६ प्रवाहस्तु प्रवृत्तिः स्यात्प्रवहो गमनं बहिः ।
वियामो वियमो यामो यमः संयामसंयमौ ॥
११७७ हिंसाकर्माभिचारः स्याज्जागर्या जागरा द्वयोः ।
विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः स्यादुपघ्नोऽन्तिकाश्रये ॥
११७८ निर्वेश उपभोगः स्यात्परिसर्पः परिक्रिया ।
विधुरं तु प्रविश्लेषेऽभिप्रायश्छन्द आशयः ॥
११७९ संक्षेपणं समसनं पर्यवस्था विरोधनम् ।
परिसर्या परीसारः स्यादास्या त्वासना स्थितिः ॥
११८० विस्तारो विग्रहो व्यासः स च शब्दस्य विस्तरः ।
संवाहनं मर्दनं स्याद्विनाशः स्याददर्शनम् ॥
११८१ संस्तवः स्यात्परिचयः प्रसरस्तु विसर्पणम् ।
नीवाकस्तु प्रयामः स्यात्सन्निधिः सन्निकर्षणम् ॥
११८२ लवोऽभिलावो लवने निष्पावः पवने पवः ।
प्रस्तावः स्यादवसरस्त्रसरः सूत्रवेष्टनम् ॥
११८३ प्रजनः स्यादुपसरः प्रश्रयप्रणयौ समौ ।
धीशक्तिर्निष्क्रमोऽस्त्री तु संक्रमो दुर्गसंचरः ॥

११८४ प्रत्युत्क्रमः प्रयोगार्थः प्रक्रमः स्यादुपक्रमः ।
स्यादभ्यादानमुद्घात आरम्भः संभ्रमस्त्वरा ॥
११८५ प्रतिबन्धः प्रतिष्टम्भो ऽवनायस्तु निपातनम् ।
उपलम्भस्त्वनुभवः समालम्भो विलेपनम् ॥
११८६ विप्रलम्भो विप्रयोगो विलम्भस्त्वतिसर्जनम् ।
विश्रावस्तु प्रतिख्यातिरवेक्षा प्रतिजागरः ॥
११८७ निपाठनिपठौ पाठे तेमस्तेमौ समुन्दने ।
आदीनवास्रवौ क्लेशे मेलके सङ्गसङ्गमौ ॥
११८८ संवीक्षणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः ।
परिरम्भः परिष्वङ्गः संश्लेष उपगूहनम् ॥
११८९ निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम् ।
प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥
११९० उपशायो विशायश्च पर्यायशयनार्थकौ ।
अर्तनं च ऋतीया च हृणीया च घृणार्थकाः ॥
११९१ स्याद्व्यत्यासो विपर्यासो व्यत्ययश्च विपर्यये ।
पर्ययो ऽतिक्रमस्तस्मिन्नतिपात उपात्ययः ॥
११९२ प्रेषणं यत्समाहूय तत्र स्यात्प्रतिशासनम् ।
स संस्तावः क्रतुषु या स्तुतिभूमिर्द्विजन्मनाम् ॥
११९३ निधाय तक्ष्यते यत्र काष्ठे काष्ठं स उद्घनः ।

स्तम्बघ्नस्तु स्तम्बघनः स्तम्बो येन निहन्यते ॥
११९४ आविधो विध्यते येन तत्र विष्वक्समे निघः ।
उत्कारश्च निकारश्च द्वौ धान्योत्क्षेपणार्थकौ ॥
११९५ निगारोद्गारविक्षावोद्ग्राहास्तु गरणादिषु ।
आरत्यवरतिविरतय उपरामेऽस्त्रियां तु निष्ठेवः ॥
११९६ निष्ठ्यूतिर्निष्ठेवनं निष्ठीवनमित्यभिन्नानि ।
जवने जूतिः सातिस्त्ववसाने स्यादथ ज्वरे जूर्तिः॥
११९७ उदजस्तु पशुप्रेरणमकरणिरित्यादयः शापे ।
गोत्रान्तेभ्यस्तस्य वृन्दमित्यौपगवकादिकम् ॥
११९८ आपूपिकं शाष्कुलिकमेवमाद्यमचेतसाम् ।
माणवानां तु माणव्यं सहायानां सहायता ॥
११९९ हल्या हलानां ब्राह्मण्यवाडव्ये तु द्विजन्मनाम् ।
द्वे पर्शुकानां पृष्ठानां पार्श्वं पृष्ठ्यमनुक्रमात् ।
१२०० खलानां खलिनी खल्या ऽप्यथ मानुष्यकं नृणाम् ।
ग्रामता जनता धूम्या पाश्या गल्या पृथक्पृथक् ॥
१२०१ अपि साहस्रकारीषवार्मणाथर्वणादिकम् ।

इति संकीर्णवर्गः २. मूलश्लोकाः ४३. क्षेपकः०

अथ नानार्थवर्गः ३.

नानार्थाः के ऽपि कान्तादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तिताः ॥
१२०२ भूरिप्रयोगा ये येषु पर्यायेष्वपि तेषु ते ।
आकाशे त्रिदिवे नाको लोकस्तु भुवने जने ॥
१२०३ पद्ये यशसि च श्लोकः शरे खड्गे च सायकः ।
जम्बुकौ क्रोष्टुवरुणौ पृथुकौ चिपिटार्भकौ ॥
१२०४ आलोकौ दर्शनद्योतौ भेरीपटहमानकौ ।
उत्सङ्गचिह्नयोरङ्कः कलङ्को ऽङ्कापवादयोः ॥
१२०५ तक्षको नागवर्धक्योरर्कः स्फटिकसूर्ययोः ।
मारुते वेधसि ब्रध्ने पुंसि कः कं शिरो ऽम्बुनोः ॥
१२०६ स्यात्पुलाकस्तुच्छधान्ये संक्षेपे भक्तसिक्थके ।
उलूके करिणः पुच्छमूलोपान्ते च पेचकः ॥
१२०७ कमण्डलौ च करकः सुगते च विनायकः ।
किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च शूककीटे च वृश्चिकः ॥
१२०८ प्रतिकूले प्रतीकस्त्रिष्वेकदेशे तु पुंस्ययम् ।
स्याद्भूतिकं तु भूनिम्बे कत्तृणे भूस्तृणे ऽपि च ॥
१२०९ ज्योत्स्निकायां च घोषे च कोशातक्यथ कट्फले ।
सिते च खदिरे सोमवल्कः स्यादथ सिल्हके ॥
१२१० तिलकल्के च पिण्याको बाह्लीकं रामठे ऽपि च ।

महेन्द्रगुग्गुलूलूकव्यालग्राहिषु कौशिकः ॥
१२११ रुक्तापशङ्कास्वातङ्कः स्वल्पेऽपि क्षुल्लकस्त्रिषु ।
जैवातृकः शशाङ्केऽपि खुरेऽप्यश्वस्य वर्तकः ॥
१२१२ व्याघ्रेऽपि पुण्डरीको ना यवान्यामपि दीपकः ।
शालावृकाः कपिक्रोष्टुश्वानः स्वर्णेऽपि गैरिकम् ॥
१२१३ पीडार्थेऽपि व्यलीकं स्यादलीकं त्वप्रियेऽनृते ।
शीलान्वयावनूके द्वे शल्के शकलवल्कले ॥
१२१४ साष्टे शते सुवर्णानां हेम्न्युरोभूषणे पले ।
दीनारेऽपि च निष्कोऽस्त्री कल्कोऽस्त्री शमलैनसोः॥
१२१५ दम्भेऽप्यथ पिनाकोऽस्त्री शूलशंकरधन्वनोः ।
धेनुका तु करेण्वां च मेघजाले च कालिका ॥
१२१६ कारिका यातनावृत्त्योः कर्णिका कर्णभूषणे ।
करिहस्तेऽङ्गुलौ पद्मबीजकोश्यां त्रिपूत्तरे ॥
१२१७ वृन्दारकौ रूपिमुख्यावेके मुख्यान्यकेवलाः ।
स्याद्दाम्भिकः कौक्कुटिको यश्चादूरेरितेक्षणः ॥
१२१८ लालाटिकः प्रभोर्भालदर्शी कार्याक्षमश्च यः ।
"भूभृन्नितम्बवलयचक्रेषु कटकोऽस्त्रियाम् ॥
१२१९ सूच्यग्रे क्षुद्रशत्रौ च रोमहर्षे च कण्टकः ।
पाकौ पक्तिशिशू मध्यरत्ने नेतरि नायकः ॥

१२२० पर्यङ्कः स्यात्परिकरे स्याद्व्याघ्रे ऽपि च लुब्धकः ।
पेटकस्त्रिपु वृन्दे ऽपि गुरौ देश्ये च देशिकः ॥
१२२१ खेटकौ ग्रामफलकौ धीवरे ऽपि च जालिकः ।
पुष्करेणौ च किञ्जल्कः शुल्कोऽस्त्री स्त्रीधनेऽपि च ॥
१२२२ स्यात्कल्लोलेऽप्युत्कलिका वार्धकं भाववृन्दयोः ।
करिण्यां चापि गणिका दारकौ बालभेदकौ ॥
१२२३ अन्धे ऽप्यनेडमूकः स्यात् टङ्कौ दर्पाश्मदारणौ" ।
इति पञ्च क्षेपकाः
इति कान्ताः.
मयूखस्त्विट्करज्वालास्वलिबाणौ शिलीमुखौ ॥
१२२४ शङ्खो निधौ ललाटास्थि कम्बौ न स्त्रीन्द्रियेऽपि खम् ।
घृणिज्वाले अपि शिखे—
इति खान्ताः.
—शैलवृक्षौ नगावगौ ॥
१२२५ आशुगौ वायुविशिखौ शरार्कविहगाः खगाः ।
पतङ्गौ पक्षिसूर्यौ च पूगः क्रमुकवृन्दयोः ॥
१२२६ पशवो ऽपि मृगा वेगः प्रवाहजवयोरपि ।
परागः कौसुमे रेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि ॥
१२२७ गजेऽपि नागमातङ्गावपाङ्गस्तिलकेऽपि च ।

सर्गः स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु ॥

१२२८ योगः सन्नहनोपायध्यानसंगतियुक्तिषु ।
भोगः सुखे स्त्र्यादिभृतावहेश्च फणकाययोः ॥

१२२९ चातके हरिणे पुंसि सारङ्गः शबले त्रिषु ।
कपौ च प्लवगः शापे त्वभिषङ्गः पराभवे ॥

१२३० यानाद्यङ्गे युगः पुंसि युगं युग्मे कृतादिषु ।
स्वर्गेषुपशुवाग्वज्रदिङ्नेत्रघृणिभूजले ॥

१२३१ लक्ष्यदृष्ट्या स्त्रियां पुंसि गौर्लिङ्गं चिह्नशेफसोः ।
शृङ्गं प्राधान्यसान्वोश्च वराङ्गं मूर्धगुह्ययोः ॥

१२३२ भगं श्रीकाममाहात्म्यवीर्ययत्नार्ककीर्तिषु ।

इति गान्ताः.

परिघः परिघाते ऽस्त्रे ऽप्योघो वृन्दे ऽम्भसां रये ॥

१२३३ मूल्ये पूजाविधावर्घोऽंहोदुःखव्यसनेष्वघम् ।
त्रिष्विष्टेऽल्पे लघुः–

इति घान्ताः.

–काचाः शिक्यमृद्भेददृग्रुजः ॥

१२३४ विपर्यासे विस्तरे च प्रपञ्चः पावके शुचिः ।
मास्यमात्ये चात्युपधे पुंसि मेध्ये सिते त्रिषु ॥

१२३५ अभिष्वङ्गे स्पृहायां च गभस्तौ च रुचिः स्त्रियाम् ।
इति चान्ताः.
"प्रसन्ने भल्लुके ऽप्यच्छो गुच्छः स्तबकहारयोः ॥
१२३६ परिधानाञ्चले कच्छो जलप्रान्ते त्रिलिङ्गकः" ।
(इति क्षेपकश्छान्तः)
केकिताक्ष्यौविहिभुजौ दन्तविप्राण्डजा द्विजाः ॥
१२३७ अजा विष्णुहरच्छागा गोष्ठाध्वनिवहा व्रजाः ।
धर्मराजौ जिनयमौ कुञ्जो दन्ते ऽपि न स्त्रियाम् ॥
१२३८ वलजे क्षेत्रपूर्द्वारे वलजा वल्गुदर्शना ।
समें क्ष्मांशे रणे ऽप्याजिः प्रजा स्यात्संततौ जने ॥
१२३९ अब्जौ शङ्खशशाङ्कौ च स्वके नित्ये निजं त्रिषु ।
इति जान्ताः.
पुंस्यात्मनि प्रवीणे च क्षेत्रज्ञो वाच्यलिङ्गकः ॥
१२४० संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना ।
इति ञान्ताः.
काकेभगण्डौ करटौ गजगण्डकटी कटौ ॥
१२४१ शिपिविष्टस्तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे ।
देवशिल्पिन्यपि त्वष्टा दिष्टं दैवे ऽपि न द्वयोः ॥
१२४२ रसे कटुः कटुक्कार्ये त्रिषु मत्सरतीक्ष्णयोः ।

रिष्टं क्षेमाशुभाभावेष्वरिष्टे तु शुभाशुभे ॥
१२४३ मायानिश्चलयन्त्रेषु कैतवानृतराशिषु ।
अयोघने शैलशृङ्गे सीराङ्गे कूटमस्त्रियाम् ॥
१२४४ सूक्ष्मैलायां त्रुटिः स्त्री स्यात्कालेऽल्पे संशये ऽपि सा ।
अत्युत्कर्षाश्रयः कोट्यो मूले लग्नकचे जटा ॥
१२४५ व्युष्टिः फले समृद्धौ च दृष्टिर्ज्ञानेऽक्ष्णि दर्शने ।
इष्टिर्यागेच्छयोः सृष्टं निश्चिते बहुनि त्रिषु ॥
१२४६ कष्टे तु कृच्छ्रगहने दक्षामन्दागदेषु च ।
पटुर्द्वौ वाच्यलिङ्गौ च–

इति टान्ताः.

–नीलकण्ठः शिवेऽपि च ॥
१२४७ पुंसि कोष्ठो ऽन्तर्जठरं कुसूलो ऽन्तर्गृहं तथा ।
निष्ठा निष्पत्तिनाशान्ताः काष्ठोत्कर्षे स्थितौ दिशि ॥
१२४८ त्रिषु ज्येष्ठो ऽतिशस्ते ऽपि कनिष्ठोऽतियुवाल्पयोः ।

इति ठान्ताः.

दण्डो ऽस्त्री लगुडे ऽपि स्याद्गुडो गोलेक्षुपाकयोः ॥
१२४९ सर्पमांसात्पशू व्याडौ गोभूवाचस्त्विडा इलाः ।
क्ष्वेडा वंशशलाका ऽपि नाडी नाले ऽपि षट्क्षणे ॥
१२५० काण्डो ऽस्त्री दण्डबाणार्ववर्गावसरवारिषु ।

स्याद्भाण्डमश्वाभरणे ऽमत्रे मूलवणिग्धने ॥

इति डान्ताः.

१२५१ भृशप्रतिज्ञयोर्वाढं प्रगाढं भृशकृच्छ्रयोः ।
शक्तस्थूलौ त्रिषु दृढौ व्यूढौ विन्यस्तसंहतौ ॥

इति ढान्ताः.

१२५२ भ्रूणो ऽर्भके स्त्रैणगर्भे वाणो बलिसुते शरे ।
कणो ऽतिसूक्ष्मे धान्यांशे संघाते प्रमथे गणः ॥
१२५३ पणो द्यूतादिषूत्सृष्टे भृतौ मूल्ये धने ऽपि च ॥
मौर्व्यां द्रव्याश्रिते सत्त्वशौर्यसंध्यादिके गुणः ॥
१२५४ निर्व्यापारस्थितौ कालविशेषोत्सवयोः क्षणः ।
वर्णो द्विजादौ शुक्लादौ स्तुतौ वर्णं तु वा ऽक्षरे ॥
१२५५ अरुणो भास्करे ऽपि स्याद्वर्णभेदे ऽपि च त्रिषु ।
स्थाणुः शर्वो ऽप्यथ द्रोणः काके ऽप्याजौ रवे रणः ॥
१२५६ ग्रामणीर्नापिते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिषु ।
ऊर्णा मेषादिलोम्नि स्यादावर्ते चान्तरा भ्रुवोः ॥
१२५७ हरिणी स्यान्मृगी हेमप्रतिमा हरिता च या ।
त्रिषु पाण्डौ च हरिणः स्थूणा स्तम्भे ऽपि वेश्मनः ॥
१२५८ तृष्णे स्पृहापिपासे द्वे जुगुप्साकरुणे घृणे ।
वणिक्पथे च विपणिः सुरा प्रत्यक्च वारुणी ॥

१२५९ करेणुरिभ्यां स्त्री नेभे द्रविणं तु बलं धनम् ।
शरणं गृहरक्षित्रोः श्रीपर्णं कमले ऽपि च ॥
१२६० विषाभिमरलोहेषु तीक्ष्णं क्लीबे खरे त्रिषु ।
प्रमाणं हेतुमर्यादाशास्त्रेयत्ताप्रमातृषु ॥
१२६१ करणं साधकतमं क्षेत्रगात्रेन्द्रियेष्वपि ।
प्राण्युत्पादे संसरणमसंबाधचमूगतौ ॥
१२६२ घण्टापथे ऽथ वान्तान्ने समुद्गिरणमुन्नये ।
अतस्त्रिषु विषाणं स्यात्पशुशृङ्गेभदन्तयोः ॥
१२६३ प्रवणं क्रमनिम्नोर्व्यां प्रह्वे ना तु चतुष्पथे ।
संकीर्णौ निचिताशुद्धौ इरिणं शून्यमूषरम् ॥
१२६४ "सेतौ च वरणो वेणी नदीभेदे कचोच्चये ।"

इति णान्ताः.

देवसूर्यौ विवस्वन्तौ सरस्वन्तौ नदार्णवौ ॥
१२६५ पक्षिताक्ष्यौं गरुत्मन्तौ शकुन्तौ भासपक्षिणौ ।
अभ्युत्पातौ धूमकेतू जीमूतौ मेघपर्वतौ ॥
१२६६ हस्तौ तु पाणिनक्षत्रे मरुतौ पवनामरौ ।
यन्ता हस्तिपके सूते भर्ता धातरि पोष्टरि ॥
१२६७ यानपात्रे शिशौ पोतः प्रेतः प्राण्यन्तरे मृते ।
ग्रहभेदे ध्वजे केतुः पार्थिवे तनये सुतः ॥

१२६८ स्थपतिः कारुभेदे ऽपि भूभृद्भूमिधरे नृपे ।
मूर्धाभिषिक्तो भूपे ऽपि ऋतुः स्त्रीकुसुमेऽपि च ॥
१२६९ विष्णावप्यजिताव्यक्तौ सूतस्त्वष्टरि सारथौ ।
व्यक्तः प्राज्ञे ऽपि दृष्टान्तावुभौ शास्त्रनिदर्शने ॥
१२७० क्षत्ता स्यात्सारथौ द्वाःस्थे क्षत्रियायां च शूद्रजे ।
वृत्तान्तः स्यात्प्रकरणे प्रकारे कात्स्न्यवार्तयोः ॥
१२७१ आनर्तः समरे नृत्यस्थाननीवृद्विशेषयोः ।
कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु ॥
१२७२ श्लेष्मादि रसरक्तादि महाभूतानि तद्गुणाः ।
इन्द्रियाण्यश्मविकृतिः शब्दयोनिश्च धातवः ॥
१२७३ कक्षान्तरे ऽपि शुद्धान्तो नृपस्यासर्वगोचरे ।
कासूसामर्थ्ययोः शक्तिर्मूर्तिः काठिन्यकाययोः ॥
१२७४ विस्तारवल्लयोर्व्रततिर्वसती रात्रिवेश्मनोः ।
क्षयार्चयोरपचितिः सातिर्दानावसानयोः ॥
१२७५ अर्तिः पीडाधनुष्कोट्योर्जातिः सामान्यजन्मनोः ।
प्रचारस्यन्दयोरीतिरीतिर्डिम्बप्रवासयोः ॥
१२७६ उदये ऽधिगमे प्राप्तिस्त्रेता त्वग्नित्रये युगे ।
वीणाभेदे ऽपि महती भूतिर्भस्मनि संपदि ॥
१२७७ नदीनगर्योर्नागानां भोगवत्यथ संगरे ।

सङ्गे सभायां समितिः क्षयवासावपि क्षिती ॥
१२७८ रवेरर्चिश्च शस्त्रं च वह्निज्वाला च हेतयः ।
जगती जगति छन्दोविशेषे ऽपि क्षितावपि ॥
१२७९ पङ्क्तिश्छन्दो ऽपि दशमं स्यात्प्रभावे ऽपि चायतिः ।
पत्तिर्गतौ च मूले तु पक्षतिः पक्षभेदयोः ॥
१२८० प्रकृतिर्योनिलिङ्गे च कैशिक्याद्याश्च वृत्तयः ।
सिकताः स्युर्वालुकापि वेदे श्रवसि च श्रुतिः ॥
१२८१ वनिता जनितात्यर्थानुरागायां च योषिति ।
गुप्तिः क्षितिव्युदासे ऽपि धृतिर्धारणधैर्ययोः ॥
१२८२ बृहती क्षुद्रवार्ताकी छन्दोभेदे महत्यपि ।
वासिता स्त्रीकरिण्योश्च वार्ता वृत्तौ जनश्रुतौ ॥
१२८३ वार्तं फल्गुन्यरोगे च त्रिष्वप्सु च घृतामृते ।
कलधौतं रूप्यहेम्नोर्निमित्तं हेतुलक्ष्मणोः ॥
१२८४ श्रुतं शास्त्रावधृतयोर्युगपर्याप्तयोः कृतम् ।
अत्याहितं महाभीतिः कर्म जीवानपेक्षि च ॥
१२८५ युक्ते क्ष्मादावृते भूतं प्राण्यतीते समे त्रिषु ।
वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढनिस्तले ॥
१२८६ महद्राज्यं चावगीतं जन्ये स्याद्गर्हिते त्रिषु ।
श्वेतं रूप्ये ऽपि रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु

१२८७ त्रिष्वतो जगदिङ्गे ऽपि रक्तं नील्यादिरागि च।
अवदातः सिते पीते शुद्धे बद्धार्जुनौ सितौ ॥
१२८८ युक्ते ऽतिसंस्कृते मर्षिण्यभिनीतो ऽथ संस्कृतम्।
कृत्रिमे लक्षणोपेते ऽप्यनन्तोनवधावपि ॥
१२८९ ख्याते हृष्टे प्रतीतो ऽभिजातस्तु कुलजे बुधे।
विविक्तौ पूतविजनौ मूर्छितौ मूढसोच्छ्रयौ ॥
१२९० द्वौ चाम्लपरुषौ शुक्तौ शिती धवलमेचकौ।
सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्ते ऽभ्यर्हिते च सत् ॥
१२९१ पुरस्कृतः पूजिते ऽरात्यभियुक्ते ऽग्रतः कृते।
निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च वर्म यत् ॥
१२९२ जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिता उत्थितास्त्वमी।
वृद्धिमत्प्रोद्यतोत्पन्ना आदृतौ सादरार्चितौ ॥

इति तान्ताः.

१२९३ अर्थो ऽभिधेयरैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु।
निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ ॥
१२९४ समर्थस्त्रिषु शक्तिस्थे संबद्धार्थे हिते ऽपि च।
दशमीस्थौ क्षीणरागवृद्धौ वीथी पदव्यपि ॥
१२९५ आस्थानीयत्नयोरास्था प्रस्थो ऽस्त्री सानुमानयोः।
"शास्त्रद्रविणयोर्ग्रन्थः संस्थाधारे स्थितौ मृतौ" ॥

इति थान्ताः.

१२९६ अभिप्रायवशौ छन्दावब्दौ जीमूतवत्सरौ ।
अवपादौ तु निन्दाज्ञे दायादौ सुतबान्धवौ ॥

१२९७ पादा रश्म्यङ्घ्रितुर्यांशाश्चन्द्राग्न्यर्कास्तमोनुदः ।
निर्वादो जनवादेऽपि शादो जम्बालशष्पयोः ॥

१२९८ आरावे रुदिते त्रातर्याक्रन्दो दारुणे रणे ।
स्यात्प्रसादोऽनुरागेऽपि सूदः स्याद्व्यञ्जनेऽपि च ॥

१२९९ गोष्ठाध्यक्षेऽपि गोविन्दो हर्षेऽप्यामोदवन्मदः ।
प्राधान्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम् ॥

१३०० स्त्री संविज्ज्ञानसंभाषाक्रियाकाराजिनामसु ।
धर्मे रहस्युपनिषत्स्यादृतौ वत्सरे शरत् ॥

१३०१ पदं व्यवसितत्राणस्थानलक्ष्मांघ्रिवस्तुषु ।
गोष्पदं सेविते माने प्रतिष्ठाकृत्यमास्पदम् ॥

१३०२ त्रिष्विष्टमधुरौ स्वादू मृदू चातीक्ष्णकोमलौ ।
मूढाल्पापटुनिर्भाग्या मन्दाः स्युर्द्वौ तु शारदौ ॥

१३०३ प्रत्यग्राप्रतिभौ विद्वत्सुप्रगल्भौ विशारदौ ।

इति दान्ताः.

व्यामो वटश्च न्यग्रोधावुत्सेधः काय उन्नतिः ॥

१३०४ पर्याहारश्च मार्गश्च विवधौ वीवधौ च तौ ।
परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके ॥

१३०५ वन्धकं व्यसनं चेतः पीडाधिष्ठानमाधयः ।
स्युः समर्थननीवाकनियमाश्च समाधयः ॥
१३०६ दोषोत्पादे ऽनुबन्धः स्यात्प्रकृत्यादिविनश्वरे ।
मुख्यानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ॥
१३०७ विधुर्विष्णौ चन्द्रमसि परिच्छेदे विले ऽवधिः ।
विधिर्विधाने दैवे ऽपि प्रणिधिः प्रार्थने चरे ॥
१३०८ बुधवृद्धौ पण्डिते ऽपि स्कन्दः समुदये ऽपि च ।
देशे नदविशेषे ऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम् ॥
१३०९ विधा विधौ प्रकारे च साधू रम्येऽपि च त्रिषु ।
वधूर्जाया स्नुषा स्त्री च सुधा लेपो ऽमृतं स्नुही ॥
१३१० संधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ।
मधु मद्ये पुष्परसे क्षौद्रे ऽप्यन्धन्तमस्यपि ॥
१३११ अतस्त्रिषु समुन्नद्धौ पण्डितंमन्यगर्वितौ ।
ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशे ऽथावलम्बितः ॥
१३१२ अविदूरो ऽप्यवष्टब्धः प्रसिद्धौ ख्यातभूषितौ ।

इति धान्ताः.

सूर्यवह्नी चित्रभानू भानू रश्मिदिवाकरौ ॥
१३१३ भूतात्मानौ धातृदेहौ मूर्खनीचौ पृथग्जनौ ।
ग्रावाणौ शैलपाषाणौ पत्रिणौ शरपक्षिणौ ॥

१३१४ तरुशैलौ शिखरिणौ शिखिनौ वह्निबर्हिणौ ।
प्रतियत्नावुभौ लिप्सोपग्रहावथ सादिनौ ॥
१३१५ द्वौ सारथिहयारोहौ वाजिनो ऽश्वेषु पक्षिणः ।
कुले ऽप्यभिजनो जन्मभूम्यामप्यथ हायनाः ॥
१३१६ वर्षार्चिर्व्रीहिभेदाश्च चन्द्राग्न्यर्का विरोचनाः ।
क्लेशेऽपि वृजिनो विश्वकर्मार्कसुरशिल्पिनोः ॥
१३१७ आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च ।
शक्रो घातुकमत्तेभो वर्षुकाब्दो घनाघनः ॥
१३१८ घनो मेघे मूर्तिगुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे ।
अभिमानो ऽर्थादिदर्पे ज्ञाने प्रणयहिंसयोः ॥
१३१९ इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगाङ्के क्षत्रिये नृपे ।
वाणिन्यौ नर्तकीदूत्यौ स्रवन्त्यामपि वाहिनी ॥
१३२० ह्लादिन्यौ वज्रतडितौ वन्दायामपि कामिनी ।
त्वग्देहयोरपि तनुः सूना ऽधोजिह्विकापि च ॥
१३२१ क्रतुविस्तारयोरस्त्री वितानं त्रिषु तुच्छके ।
मन्दे ऽथ केतनं कृत्ये केतावुपनिमन्त्रणे ॥
१३२२ वेदस्तत्त्वं तपो ब्रह्म ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः ।
उत्साहने च हिंसायां सूचने चापि गन्धनम् ॥

व्यञ्जनं लाञ्छनं श्मश्रुनिष्ठानावयवेष्वपि ॥
१३२४ स्यात्कौलीनं लोकवादे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम् ।
स्यादुद्यानं निःसरणे वनभेदे प्रयोजने ॥
१३२५ अवकाशे स्थितौ स्थानं क्रीडादावपि देवनम् ।
उत्थानं पौरुषे तन्त्रे संनिविष्टोद्गमे ऽपि च ॥
१३२६ व्युत्थानं प्रतिरोधे च विरोधाचरणे ऽपि च ।
मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्ये ऽर्थदापने ॥
१३२७ निर्वर्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनम् ।
निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणे ऽपि च ॥
१३२८ व्यसनं विपदि भ्रंशे दोषे कामजकोपजे ।
पक्ष्माक्षिलोम्नि किञ्जल्के तन्त्वाद्यंशे ऽप्यणीयसि ॥
१३२९ तिथिभेदे क्षणे पर्व वर्त्म नेत्रच्छदेऽध्वनि ।
अकार्यगुह्ये कौपीनं मैथुनं संगतौ रते ॥
१३३० प्रधानं परमात्मा धीः प्रज्ञानं बुद्धिचिह्नयोः ।
प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः ॥
१३३१ क्रन्दने रोदनाह्वाने वर्ष्म देहप्रमाणयोः ।
गृहदेहत्विट्प्रभावा धामान्यथ चतुष्पथे ॥
१३३२ संनिवेशे च संस्थानं लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः ।
आच्छादने संपिधानमपवारणमित्युभे ॥

१३३३ आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणे ऽपि च ।
अधिष्ठानं चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि ॥
१३३४ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठे ऽपि वने सलिलकानने ।
तलिनं विरले स्तोके वाच्यलिङ्गं तथोत्तरे ॥
१३३५ समानाः सत्समैके स्युः पिशुनौ खलसूचकौ ।
हीनन्यूनावूनगर्ह्यौ वेगिशूरौ तरस्विनौ ॥
१३३६ अभिपन्नो ऽपराद्धो ऽभिग्रस्तव्यापद्गतावपि ।

इति नान्ताः.

कलापो भूषणे बर्हे तूणीरे संहतावपि ॥
१३३७ परिच्छदे परीवापः पर्युप्तौ सलिलस्थितौ ।
गोधुग्गोष्ठपती गोपौ हरविष्णू वृषाकपी ॥
१३३८ बाष्पमूष्माश्रु कशिपु त्वन्नमाच्छादनं द्वयम् ।
तल्पं शय्याट्टदारेषु स्तम्बे ऽपि विटपो ऽस्त्रियाम् ॥
१३३९ प्राप्तरूपस्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः ।
भेद्यलिङ्गा क्षमी कूर्मी वीणाभेदश्च कच्छपी ॥
१३४० "कुतपो मृगरोमोत्थपटे चाह्नोऽष्टमेंऽश के" ।

इति पान्ताः.

रवर्णे पुंसि रेफः स्यात्कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः ॥

इति फान्ताः.

१३४१ अन्तराभवसत्त्वे ऽश्वे गन्धर्वो दिव्यगायने ।
कम्बुर्ना वलये शङ्खे द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ ॥
१३४२ पूर्वो ऽन्यलिङ्गः प्रागाह पुंबहुत्वे ऽपि पूर्वजान् ।
इति बान्ताः.
कुम्भौ घटेभमूर्ध्वांशौ डिम्भौ तु शिशुबालिशौ ॥
१३४३ स्तम्भौ स्थूणाजडीभावौ शंभू ब्रह्मत्रिलोचनौ ।
कुक्षिभ्रूणार्भका गर्भा विस्रम्भः प्रणये ऽपि च ॥
१३४४ स्याद्भेर्यां दुन्दुभिः पुंसि स्यादक्षे दुन्दुभिः स्त्रियाम् ।
स्यान्महारजने क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान् ॥
१३४५ क्षत्रिये ऽपि च नाभिर्ना सुरभिर्गवि च स्त्रियाम् ।
सभा संसदि सभ्ये च त्रिष्वध्यक्षे ऽपि वल्लभः ॥
इति भान्ताः.
१३४६ किरणप्रग्रहौ रश्मी कपिभेकौ प्लवंगमौ ।
इच्छामनोभवौ कामौ शौर्योद्योगौ पराक्रमौ ॥
१३४७ धर्माः पुण्ययमन्यायस्वभावाचारसोमपाः ।
उपायपूर्व आरम्भ उपधा चाप्युपक्रमः ॥
१३४८ वणिक्पथः पुरं वेदो निगमो नागरो वणिक् ।
नैगमौ द्वौ बले रामो नीलचारुसिते त्रिषु ॥
१३४९ शब्दादिपूर्वो वृन्दे ऽपि ग्रामः क्रान्तौ च विक्रमः ।

स्तोमः स्तोत्रे ऽध्वरे वृन्दे जिह्मस्तु कुटिले ऽलसे ॥

१३५० उष्णे ऽपि घर्मश्चेष्टालंकारे भ्रान्तौ च विभ्रमः ।
गुल्मा रुक्स्तम्बसेनाश्च जामिः स्वसृकुलस्त्रियोः ॥

१३५१ क्षितिक्षान्त्योः क्षमा युक्ते क्षमं शक्ते हिते त्रिषु ।
त्रिषु श्यामौ हरित्कृष्णौ श्यामा स्याच्छारिवा निशा॥

१३५२ ललामं पुच्छपुण्ड्राश्वभूषाप्राधान्यकेतुषु ।
सूक्ष्ममध्यात्ममप्याद्ये प्रधाने प्रथमस्त्रिषु ॥

१३५३ वामौ वल्गुप्रतीपौ द्वावधमौ न्यूनकुत्सितौ ।
जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाममिदं द्वयम् ॥

इति मान्ताः.

१३५४ तुरङ्गगरुडौ तार्क्ष्यौ निलयापचयौ क्षयौ ।
श्वशुर्यौ देवरश्यालौ भ्रातृव्यौ भ्रातृजद्विषौ ॥

१३५५ पर्जन्यौ रसदब्देन्द्रौ स्यादर्यः स्वामिवैश्ययोः ।
तिष्यः पुष्ये कलियुगे पर्यायो ऽवसरे क्रमे ॥

१३५६ प्रत्ययो ऽधीनशपथज्ञानविश्वासहेतुषु ।
रन्ध्रे शब्दे ऽथानुशयो दीर्घद्वेषानुतापयोः ॥

१३५७ स्थूलोच्चयस्त्वसाकल्ये नागानां मध्यमे गते ।
समयाः शपथाचारकालसिद्धान्तसंविदः ॥

१३५८ व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्यनयास्त्रयः ।

अत्ययो ऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दण्डे ऽप्यथापदि ॥
१३५९ युद्धायत्योः संपरायः पूज्यस्तु श्वशुरे ऽपि च ।
पश्चादवस्थायि बलं समवायश्च सन्नयौ ॥
१३६० संघाते संनिवेशे च संस्त्यायः प्रणयास्त्वमी ।
विस्रम्भयाच्ञाप्रेमाणो विरोधे ऽपि समुच्छ्रयः ॥
१३६१ विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेष्वपि ।
निर्यासे ऽपि कषायो ऽस्त्री सभायां च प्रतिश्रयः ॥
१३६२ प्रायो भूम्न्यन्तगमने मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि ।
रहस्योपस्थयोर्गुह्यं सत्यं शपथतथ्ययोः ॥
१३६३ वीर्यं बले प्रभावे च द्रव्यं भव्ये गुणाश्रये ।
धिष्ण्यं स्थाने गृहे भे ऽग्नौ भाग्यं कर्म शुभाशुभम् ॥
१३६४ कशेरुहेम्नोर्गाङ्गेयं विशल्या दन्तिकाऽपि च ।
वृषाकपायी श्रीगौर्योरभिख्या नामशोभयोः ॥
१३६५ आरम्भो निष्कृतिः शिक्षा पूजनं संप्रधारणम् ।
उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव क्रियाः ॥
१३६६ छाया सूर्यप्रिया कान्तिः प्रतिबिम्बमनातपः ।
कक्ष्या प्रकोष्ठे हर्म्यादेः काञ्च्यां मध्येभबन्धने ।
१३६७ कृत्या क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः ।
जन्यं स्याज्जनवादे ऽपि जघन्यो ऽन्त्ये ऽधमे ऽपि च ॥

१३६८ गर्ह्याहीनौ च वक्तव्यौ कल्यौ सज्जनिरामयौ ।
आत्मवाननपेतोऽर्थादर्थ्यौ पुण्यं तु चार्वपि ॥
१३६९ रूप्यं प्रशस्तरूपे ऽपि वदान्यो वल्गुवागपि ।
न्याय्ये ऽपि मध्यं सौम्यं तु सुन्दरे सोमदैवते ॥
इति यान्ताः.
१३७० निवहावसरौ वारौ संस्तरौ प्रस्तराऽध्वरौ ।
गुरू गीष्पतिपित्राद्यौ द्वापरौ युगसंशयौ ॥
१३७१ प्रकारौ भेदसादृश्ये आकाराविङ्गिताकृती ।
किंशारू सस्यशूकेषु मरू धन्वधराधरौ ॥
१३७२ अद्रयो द्रुमशैलार्काः स्त्रीस्तनाब्दौ पयोधरौ ।
ध्वान्तारिदानवा वृत्रा बलिहस्तांशवः कराः ॥
१३७३ प्रदरा भङ्गनारीरुग्बाणा अस्राः कचाः अपि ।
अजातश्रृङ्गो गौः काले ऽप्यश्मश्रुर्ना च तूबरौ ॥
१३७४ स्वर्णे ऽपि राः परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः ।
मुक्ताशुद्धौ च तारः स्याच्छारो वायौ स तु त्रिषु॥
१३७५ कर्बुरे ऽथ प्रतिज्ञाजिसंविदापत्सु संगरः ।
वेदभेदे गुप्तवादे मन्त्रो मित्रो रवावपि ॥
१३७६ मखेषु यूपखण्डे ऽपि स्वरुर्गुह्ये ऽप्यवस्करः ।
आडम्बरस्तूर्यरवे गजेन्द्राणां च गर्जिते ॥

१३७७ अभिहारो ऽभियोगे च चौर्ये संनहने ऽपि च ।
स्याजङ्गमे परीवारः खड्गकोशे परिच्छदे ॥
१३७८ विष्टरो विटपी दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनम् ।
द्वारि द्वाःस्थे प्रतीहारः प्रतीहार्यप्यनन्तरे ॥
१३७९ विपुले नकुले विष्णौ बभ्रुर्ना पिङ्गले त्रिषु ।
सारो बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीबं वरे त्रिषु ॥
१३८० दुरोदरो द्यूतकारे पणे द्यूते दुरोदरम् ।
महारण्ये दुर्गपथे कान्तारं पुंनपुंसकम् ॥
१३८१ मत्सरो ऽन्यशुभद्वेषे तद्वत्कृपणयोस्त्रिषु ।
देवाद्वृते वरः श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाक्प्रिये ॥
१३८२ वंशाङ्कुरे करीरो ऽस्त्री तरुभेदे घटे च ना ।
ना चमूजघने हस्तसूत्रे प्रतिसरोऽस्त्रियाम् ॥
१३८३ यमानिलेन्द्रचन्द्रार्कविष्णुसिंहांशुवाजिषु ।
शुकाहिकपिभेकेषु हरिर्ना कपिले त्रिषु ॥
१३८४ शर्करा कर्परांशे ऽपि यात्रा स्याद्यापने गतौ ।
इरा भूवाक्सुरा ऽप्सु स्यात्तन्द्री निद्राप्रमील्योः ॥
१३८५ धात्री स्यादुपमाताऽपि क्षितिरप्यामलक्यपि ।
क्षुद्रा व्यङ्गा नटी वेश्या सरघा कण्टकारिका ॥
१३८६ त्रिषु क्रूरे ऽधमे ऽल्पे ऽपि क्षुद्रं मात्रा परिच्छदे ।

अल्पे च परिमाणे सा मात्रं कार्त्स्न्ये ऽवधारणे ॥
१३८७ आलेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः ।
योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः ॥
१३८८ निदेशग्रन्थयोः शास्त्रं शस्त्रमायुधलोहयोः ।
स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्षेत्रं पत्नीशरीरयोः ॥
१३८९ मुखाग्रे क्रोडहलयोः पोत्रं गोत्रं तु नाम्नि च ।
सत्रमाच्छादने यज्ञे सदा दाने वनेऽपि च ॥
१३९० अजिरं विषये काये ऽप्यम्बरं व्योम्नि वाससि ।
चक्रं राष्ट्रेऽप्यक्षरं तु मोक्षेऽपि क्षरमप्सु च ।
१३९१ स्वर्णे ऽपि भूरिचन्द्रौ द्वौ द्वारमात्रे ऽपि गोपुरम् ।
गुहादम्भौ गह्वरे द्वे रहो ऽन्तिकमुपह्वरे ॥
१३९२ पुरो ऽधिकमुपर्यग्राण्यगारे नगरे पुरम् ।
मन्दिरं चाथ राष्ट्रो ऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे ॥
१३९३ दरो ऽस्त्रियां भये श्वभ्रे वज्रो ऽस्त्री हीरके पवौ ।
तन्त्रं प्रधाने सिद्धान्ते सूत्रवाये परिच्छदे ॥
१३९४ औशीरश्चामरे दण्डे ऽप्यौशीरं शयनासने ।
पुष्करं करिहस्ताग्रे वाद्यभाण्डमुखे जले ॥
१३९५ व्योम्नि खड्गफले पद्मे तीर्थौषधिविशेषयोः ।
अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिभेदतादर्थ्ये ॥

१३९६ छिद्रात्मीयविनाबहिरवसरमध्येऽन्तरात्मनि च ।
मुस्ते ऽपि पिठरं राजकशेरुण्यपि नागरम् ॥
१३९७ शार्वरं त्वन्धतमसे घातुके भेद्यलिङ्गकम् ।
गौरो ऽरुणे सिते पीते व्रणकार्यप्यरुष्करः ॥
१३९८ जठरः कठिने ऽपि स्यादधस्तादपि चाधरः ।
अनाकुले ऽपि चैकाग्रो व्यग्रो व्यासक्त आकुले ॥
१३९९ उपर्युदीच्यश्रेष्ठेष्वप्युत्तरः स्यादनुत्तरः ।
एषां विपर्यये श्रेष्ठे दूरानात्मोत्तमाः पराः ॥
१४०० स्वादुप्रियौ तु मधुरौ क्रूरौ कठिननिर्दयौ ।
उदारो दातृमहतोरितरस्त्वन्यनीचयोः ॥
१४०१ मन्दस्वच्छन्दयोः स्वैरः शुभ्रमुद्दीप्तशुक्लयोः ।

इति रान्ताः.

चूडा किरीटं केशाश्च संयता मौलयस्त्रयः ॥
१४०२ द्रुमप्रभेदमातङ्गकाण्डपुष्पाणि पीलवः ।
कृतान्तानेहसोः कालश्चतुर्थे ऽपि युगे कलिः ॥
१४०३ स्यात्कुरङ्गे ऽपि कमलः प्रावारे ऽपि च कम्बलः ।
करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम् ॥
१४०४ स्थौल्यसामर्थ्यसैन्येषु बलं ना काकसीरिणोः ।
वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातासहे त्रिषु ॥

१४०५ भेद्यलिङ्गः शठे व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः ।
मलो ऽस्त्री पापविट्किट्टान्यस्त्री शूलं रुगायुधम् ॥
१४०६ शङ्कावपि द्वयोः कीलः पालिः स्त्र्यश्र्यङ्कपङ्क्तिषु ।
कला शिल्पे कालभेदे ऽप्याली सख्यावली अपि ॥
१४०७ अब्ध्यम्बुविकृतौ वेला कालमर्यादयोरपि ।
बहुलाः कृत्तिका गावो बहुलो ऽग्नौ शितौ त्रिषु ॥
१४०८ लीलाविलासक्रिययोरुपला शर्करापि च ।
शोणिते ऽम्भसि कीलालं मूलमाद्ये शिफाभयोः ॥
१४०९ जालं समूह आनायगवाक्षक्षारकेष्वपि ।
शीलं स्वभावे सद्वृत्ते सस्ये हेतुकृते फलम् ॥
१४१० छदिर्नेत्ररुजोः क्लीबं समूहे पटलं न ना ।
अधःस्वरूपयोरस्त्री तलं स्याच्चामिषे पलम् ॥
१४११ और्वानले ऽपि पातालं चैलं वस्त्रे ऽधमे त्रिषु ।
कुकूलं शङ्कुभिः कीर्णे श्वभ्रे ना तु तुषानले ॥
१४१२ निर्णीते केवलमिति त्रिलिङ्गं त्वेककृत्स्नयोः ।
पर्याप्तिक्षेमपुण्येषु कुशलं शिक्षिते त्रिषु ॥
१४१३ प्रवालमङ्कुरेऽप्यस्त्री त्रिषु स्थूलं जडे ऽपि च ।
करालो दन्तुरे तुङ्गे चारौ दक्षे च पेशलः ॥

१४१४ मूर्खेऽर्भकेऽपि बालः स्याल्लोलश्चलसतृष्णयोः ।

इति लान्ताः.

दवदावौ वनारण्यवह्नी जन्महरौ भवौ ॥

१४१५ मन्त्री सहायः सचिवौ पतिशाखिनरा धवाः ।
अवयः शैलमेषार्का आज्ञाह्वानाध्वरा हवाः ॥

१४१६ भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु ।
स्यादुत्पादे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने ॥

१४१७ अविश्वासे ऽपह्नवे ऽपि निकृतावपि निह्नवः ।
उत्सेकामर्षयोरिच्छा प्रसरे मह उत्सवः ॥

१४१८ अनुभावः प्रभावे च सतां च मतिनिश्चये ।
स्याज्जन्महेतुः प्रभवः स्थानं चाद्योपलब्धये ॥

१४१९ शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारशवो मतः ।
ध्रुवो भभेदे क्लीवं तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु ॥

१४२० स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वो स्त्रियां धने ।
स्त्रीकटीवस्त्रबन्धे ऽपि नीवी परिपणे ऽपि च ॥

१४२१ शिवा गौरीफेरवयोर्द्वंद्वं कलहयुग्मयोः ।
द्रव्यासुव्यवसायेषु सत्त्वमस्त्री तु जन्तुषु ॥

१४२२ क्लीवं नपुंसकं षण्ढे वाच्यलिङ्गमविक्रमे ।

इति वान्ताः.

द्वौ विशौ वैश्यमनुजौ द्वौ चराभिमरौ स्पशौ ॥
१४२३ द्वौ राशी पुञ्जमेषाद्यौ द्वौ वंशौ कुलमस्करौ ।
रहःप्रकाशौ वीकाशौ निर्वेशो भृतिभोगयोः ॥
१४२४ कृतान्ते पुंसि कीनाशः क्षुद्रकर्षकयोस्त्रिषु ।
पदे लक्ष्ये निमित्ते ऽपदेशः स्यात्कुशमप्सु च ॥
१४२५ दशा ऽवस्थानेकविधाप्याशा तृष्णापि चायता ।
वशा स्त्री करिणी च स्यात् दृग्ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु॥
१४२६ स्यात्कर्कशः साहसिकः कठोरामसृणावपि ।
प्रकाशो ऽतिप्रसिद्धे ऽपि शिशावज्ञे च बालिशः ॥
१४२७ कोशो ऽस्त्री कुड्मले खड्गपिधाने ऽर्थौघदिव्ययोः ।
इति शान्ताः.
सुरमत्स्यावनिमिषौ पुरुषावात्ममानवौ ॥
१४२८ काकमत्स्यात्खगौ ध्वाङ्क्षौ कक्षौ तु तृणवीरुधौ ।
अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ प्रैषः प्रेषणमर्दने ॥
१४२९ पक्षः सहाये ऽप्युष्णीषः शिरोवेष्टकिरीटयोः ।
शुक्ले मूषके श्रेष्ठे सुकृते वृषभे वृषः ॥
१४३० द्यूते ऽक्षे शारिफलकेऽप्याकर्षो ऽथाक्षमिन्द्रिये ।
ना द्यूताङ्गे कर्षचक्रे व्यवहारे कलिद्रुमे ॥
१४३१ कर्षूर्वार्ता करीषाग्निः कर्षूः कुल्याभिधायिनी ।

पुंभावे तत्क्रियायां च पौरुषं विषमप्सु च ॥
१४३२ उपादाने ऽप्यामिषं स्यादपराधेऽपि किल्बिषम् ।
स्याद्वृष्टौ लोकधात्वंशे वत्सरे वर्षमस्त्रियाम् ॥
१४३३ प्रेक्षा नृत्येक्षणं प्रज्ञा भिक्षा सेवार्थना भृतिः ।
त्विट् शोभा ऽपि त्रिषु परे न्यक्षं कार्त्स्न्यनिकृष्टयोः॥
१४३४ प्रत्यक्षे ऽधिकृते ऽध्यक्षो रूक्षस्त्वप्रेम्ण्यचिक्कणे ।

इति षान्ताः.

रविश्वेतच्छदौ हंसौ सूर्यवह्नी विभावसू ॥
१४३५ वत्सौ तर्णकवर्षौ द्वौ सारङ्गाश्च दिवौकसः ।
शृङ्गारादौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे रसः ॥
१४३६ पुंस्युत्तंसावतंसौ द्वौ कर्णपूरे च शेखरे ।
देवभेदे ऽनले रश्मौ वसू रत्ने धने वसु ॥
१४३७ विष्णौ च वेधाः स्त्री त्वाशीर्हिताशंसाहिदंष्ट्रयोः ।
लालसे प्रार्थनौत्सुक्ये हिंसा चौर्यादिकर्म च ॥
१४३८ प्रसूरश्वापि भूद्यावौ रोदस्यौ रोदसी च ते ।
ज्वालाभासौ न पुंस्यर्चिर्ज्योतिर्भद्योतदृष्टिषु ॥
१४३९ पापापराधयो रागः खगबाल्यादिनोर्वयः ।
तेजःपुरीषयोर्वर्चो महस्तूत्सवतेजसोः ॥
१४४० रजो गुणे च स्त्रीपुष्पे राहौ ध्वान्ते गुणे तमः ।

छन्दः पद्ये ऽभिलाषे च तपः कृच्छ्रादिकर्म च ॥
१४४१ सहो बलं सहा मार्गो नभः खं श्रावणो नभाः ।
ओकः सद्माश्रयश्चौकाः पयः क्षीरं पयो ऽम्बु च ॥
१४४२ ओजो दीप्तौ बले स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये ।
तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्रे ऽप्यतस्त्रिषु ॥
१४४३ विद्वान् विदंश्च बीभत्सो हिंस्रे ऽप्यतिशये त्वमी ।
वृद्धप्रशस्ययोर्ज्यायान् कनीयांस्तु युवाल्पयोः ॥
१४४४ वरीयांस्तूरुवरयोः साधीयान्साधुबाढयोः ।

इति सान्ताः.

दले ऽपि बर्हं निर्बन्धोपरागार्कादयो ग्रहाः ॥
१४४५ द्वार्यापीडे क्वाथरसे निर्व्यूहो नागदन्तके ।
तुलासूत्रे ऽश्वादिरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहो ऽपि च ॥
१४४६ पत्नीपरिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः ।
दारेषु च गृहाः श्रोण्यामप्यारोहो वरस्त्रियाः ॥
१४४७ व्यूहो वृन्दे ऽप्यहिर्वृत्रेऽप्यग्नीन्द्वर्कास्तमो ऽपहाः ।
परिच्छदे नृपार्हेऽर्थे परिबर्हो–

इति हान्ताः.

–ऽव्ययाः परे ॥
१४४८ आङीषदर्थे ऽभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे ।

आ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽप्यास्तु स्यात्कोपपीडयोः॥
१४४९ पापकुत्सेषदर्थे कु धिङ् निर्भर्त्सननिन्दयोः।
चान्वाचयसमाहारेतरेतरसमुच्चये॥
१४५० स्वस्त्याशीःक्षेमपुण्यादौ प्रकर्षे लङ्घनेऽप्यति।
स्वित्प्रश्ने च वितर्के च तु स्याद्भेदेऽवधारणे॥
१४५१ सकृत्सहैकवारे चाप्याराद्दूरसमीपयोः।
प्रतीच्यां चरमे पश्चादुताप्यर्थविकल्पयोः॥
१४५२ पुनःसहार्थयोः शश्वत्साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययोः।
खेदानुकम्पासंतोषविस्मयामन्त्रणे बत॥
१४५३ हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः।
प्रतिप्रतिनिधौ वीप्सालक्षणादौ प्रयोगतः॥
१४५४ इति हेतुप्रकरणप्रकाशादिसमाप्तिषु।
प्राच्यां पुरस्तात्प्रथमे पुरार्थेऽग्रत इत्यपि॥
१४५५ यावत्तावच्च साकल्येऽवधौ मानेऽवधारणे।
मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकार्त्स्न्येष्वथो अथ॥
१४५६ वृथानिरर्थकाविध्योर्नानाऽनेकोभयार्थयोः।
नु पृच्छायां विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोरनु॥
१४५७ प्रश्नावधारणाऽनुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु॥
गर्हासमुच्चयप्रश्नशङ्कासंभावनास्वपि॥

१४५८ उपमायां विकल्पे वा सामि त्वर्धे जुगुप्सिते ।
अमा सह समीपे च कं वारिणि च मूर्धनि ॥
१४५९ इवेत्थमर्थयोरेवं नूनं तर्केऽर्थनिश्चये ।
तूष्णीमर्थे सुखे जोषं किं पृच्छायां जुगुप्सने ॥
१४६० नाम प्रकाशसंभाव्यक्रोधोपगमकुत्सने ।
अलं भूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकम् ॥
१४६१ हुं वितर्के परिप्रश्ने समयान्तिकमध्ययोः ।
पुनरप्रथमे भेदे निर्निश्चयनिषेधयोः ॥
१४६२ स्यात्प्रबन्धे चिरातीते निकटागामिके पुरा ।
ऊर्यूरी चोररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम् ॥
१४६३ स्वर्गे परे च लोके स्ववार्तासंभाव्ययोः किल ।
निषेधवाक्यालङ्कारजिज्ञासानुनये खलु ॥
१४६४ समीपोभयतः शीघ्रसाकल्याभिमुखेऽभितः ।
नामप्राकाश्ययोः प्रादुर्मिथोन्योऽन्यं रहस्यपि ॥
१४६५ तिरोऽन्तर्धौ तिर्यगर्थे हा विषादशुगर्तिषु ।
अहहेत्यद्भुते खेदे हि हेताववधारणे ॥
इति नानार्थवर्गः ३. मूलश्लोकाः २५५ ॥. क्षेपकाः ७ ॥

अथाव्ययवर्गः ४

१४६६ चिराय चिररात्राय चिरस्याद्याश्चिरार्थकाः ।

मुहुः पुनः पुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समाः ॥
१४६७ स्राक् झटित्यञ्जसाऽह्नाय द्राङ् मंक्षु सपदि द्रुते ।
बलवत्सुष्ठु किमुत स्वत्यतीव च निर्भरे ॥
१४६८ पृथग्विनाऽन्तरेणर्ते हिरुङ् नाना च वर्जने ।
यत्तद्यतस्ततो हेतावसाकल्ये तु चिच्चन ॥
१४६९ कदाचिज्जातु सार्धं तु साकं सत्रा समं सह ।
आनुकूल्यार्थकं प्राध्वं व्यर्थके तु वृथा मुधा ॥
१४७० आहो उताहो किमुत विकल्पे किं किमूत च ।
तु हि च स्म ह वै पादपूरणे पूजने स्वति ॥
१४७१ दिवाऽह्नीत्यथ दोषा च नक्तं च रजनाविति ।
तिर्यगर्थे साचि तिरोऽप्यथ संबोधनार्थकाः ॥
१४७२ स्युः प्याट् पाडङ्ग हे है भोः समया निकषा हिरुक् ।
अतर्किते तु सहसा स्यात्पुरः पुरतोऽग्रतः ॥
१४७३ स्वाहा देवहविर्दाने श्रौषट् वौषट् वषट् स्वधा ।
किंचिदीषन्मनागल्पे प्रेत्यामुत्र भवान्तरे ॥
१४७४ व वा यथा तथैवैवं साम्येऽहो ही च विस्मये ।
मौने तु तूष्णीं तूष्णीकां सद्यः सपदि तत्क्षणे ॥
१४७५ दिष्ट्या समुपजोषं चेत्यानन्देऽथान्तरेऽन्तरा ।
अन्तरेण च मध्ये स्युः प्रसह्य तु हठार्थकम् ॥

१४७६ युक्ते द्वे सांप्रतं स्थानेऽभीक्ष्णं शश्वदनारते ।
अभावे नह्यनो नापि मास्म मालं च वारणे ॥
१४७७ पक्षान्तरे चेद्यदि च तत्त्वे त्वद्धाऽञ्जसा द्वयम् ।
प्राकाश्ये प्रादुराविः स्यादोमेवं परमं मते ॥
१४७८ समन्ततस्तु परितः सर्वतो विष्वगित्यपि ।
अकामानुमतौ काममसूयोपगमेऽस्तु च ।
१४७९ ननु च स्याद्विरोधोक्तौ कच्चित्कामप्रवेदने ।
निःषमं दुःषमं गर्ह्ये यथास्वं तु यथायथम् ॥
१४८० मृषा मिथ्या च वितथे यथार्थं तु यथातथम् ।
स्युरेवं तु पुनर्वै वेत्यवधारणवाचकः ॥
१४८१ प्रागतीतार्थकं नूनमवश्यं निश्चये द्वयम् ।
संवद्वर्षेऽवरे त्वर्वागामेवं स्वयमात्मना ॥
१४८२ अल्पे नीचैर्महत्युच्चैः प्रायो भूम्न्यद्रुते शनैः ।
सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेऽस्तमदर्शने ॥
१४८३ अस्ति सत्त्वे रुषोक्तावु ऊंप्रश्नेऽनुनये त्वयि ।
हुं तर्के स्यादुषा रात्रेरवसाने नमो नतौ ॥
१४८४ पुनरर्थेऽङ्ग निन्दायां दुष्ठु सुष्ठु प्रशंसने ।
सायं साये प्रगे प्रातः प्रभाते निकषाऽन्तिके ॥
१४८५ परुत्परार्येषमोऽब्दे पूर्वे पूर्वतरे यति ॥

अद्यात्राह्नयथ पूर्वेऽह्नीत्यादौ पूर्वोत्तरापरात् ॥
१४८६ तथाऽधरान्यान्यतरेतरात्पूर्वेद्युरादयः ।
उभयद्युश्चोभयेद्युः परे त्वह्नि परेद्यवि ॥
१४८७ ह्यो गते नागतेऽह्नि श्वः परश्वस्तु परेऽहनि ।
तदा तदानीं युगपदेकदा सर्वदा सदा ॥
१४८८ एतर्हि संप्रतीदानीमधुना सांप्रतं तथा ।
दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः ।

इत्यव्ययवर्गः ४. मूलश्लोकाः २३. क्षेपकाः ०.

अथ लिङ्गादिसंग्रहवर्गः ५.

१४८९ सलिङ्गशास्त्रैः सन्नादिकृत्तद्धितसमासजैः ।
अनुक्तैः संग्रहे लिङ्गं संकीर्णवदिहोन्नयेत् ॥
१४९० लिङ्गशेषविधिर्व्यापी विशेषैर्यद्यबाधितः ।
स्त्रियामीदूद्विरामैकाच् सयोनिप्राणिनाम च ॥
१४९१ नाम विद्युन्निशावल्लीवीणादिग्भूनदीह्रियाम् ।
अदन्तैर्द्विगुरेकार्थो न स पात्रयुगादिभिः ॥
१४९२ तल् वृन्दे येनिकट्यत्रा वैरमैथुनिकादिवुन् ।
स्त्रीभावादावनिक्तिण्ण्वुल्ण्च्ण्वुच्क्यप्युजिञङ्निशाः

१४९३ उणादिषु निरुरीश्च ङ्यावूङन्तं चलं स्थिरम् ।
तत्क्रीडायां प्रहरणं चेन्मौष्टा पाल्लवा ण दिक् ॥
१४९४ घञो ञः सा क्रियाऽस्यां चेद्दाण्डपाता हि फाल्गुनी ।
श्यैनंपाता च मृगया तैलंपाता स्वधेति दिक् ॥
१४९५ स्त्री स्यात्काचिन्मृणाल्यादिर्विवक्षाऽपचये यदि ।
लङ्का शेफालिका टीका धातकी पञ्जिकाऽऽढकी ॥
१४९६ सिध्रका सारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका ।
तिन्दुकी कणिका भङ्गिः सुरङ्गासूचिमाढयः ॥
१४९७ पिच्छानितण्डाकाकिण्यश्चूर्णिः शाणी द्रुणी दरत् ।
सातिः कन्था तथाऽऽसन्दी नाभी राजसभाऽपि च ॥
१४९८ झल्लरी चर्चरी पारी होरा लट्वा च सिध्मला ।
लाक्षा लिक्षा च गण्डूपा गृध्रसी चमसी मसी ॥

इति स्त्रीलिङ्गसंग्रहः ॥

१४९९ पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्यायाः सुरासुराः ।
स्वर्गयागाद्रिमेघाब्धिद्रुकालासिशरारयः ॥
१५०० करगण्डोष्ठदोर्दन्तकण्ठकेशनखस्तनाः ।
अह्नाह्नान्ताः क्ष्वेडभेदा रात्रान्ताः प्रागसंख्यकाः ॥
१५०१ श्रीवेष्टाद्याश्च निर्यासा असन्नन्ता अबाधिताः ।
कशेरुजतुवस्तूनि हित्वा तुरुविरामकाः ॥

१५०२ कषणभमरोपान्ता यद्यदन्ता अमी अथ ।
पथनयसटोपान्ता गोत्राख्याश्चरणाह्वयाः ॥
१५०३ नाम्न्यकर्तरि भावे च घञजब्नङ्णघाथुचः ।
ल्युःकर्तरीमनिच् भावे को घोः किः प्रादितोऽन्यतः ॥
१५०४ द्वन्द्वेऽश्ववडवावश्ववडवा न समाहृते ।
कान्तः सूर्येन्दुपर्यायपूर्वोऽयः पूर्वकोऽपि च ॥
१५०५ वटकश्चानुवाकश्च रल्लकश्च कुडङ्गकः ।
पुंखो न्यूंखः समुद्गश्च विटपट्टघटाः खटाः ॥
१५०६ कोट्टारघट्टहट्टाश्च पिण्डगोण्डपिचण्डवत् ।
गडुः करण्डो लगुडो वरण्डश्च किणो घुणः ।
१५०७ दृतिसीमन्तहरितो रोमन्थोद्गीथबुद्बुदाः ।
कासमर्दोऽर्बुदः कुन्दः फेनस्तूपौ सयूपकौ ॥
१५०८ आतपः क्षत्रिये नाभिः कुणपक्षुरकेदराः ।
पूरक्षुरप्रचुक्राश्च गोलहिङ्गुलपुद्गलाः ।
१५०९ वेतालभल्लमल्लाश्च पुरोडाशोऽपि पट्टिशः ।
कुल्माषो रभसश्चैव सकटाहः पतद्ग्रहः ॥

इति पुंलिङ्गशेषः.

१५१० द्विहीनेऽन्यच्च खारण्यपर्णश्वभ्रहिमोदकम् ।
शीतोष्णमांसरुधिरमुखाक्षिद्रविणं बलम् ॥

१५११ फलहेमशुल्वलोहसुखदुःखशुभाशुभम् ।
जलपुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ॥
१५१२ कोट्याः शतादिसंख्याऽन्या वा लक्षा नियुतं च तत् ।
द्व्यच्कमसिसुसन्नन्तं यदनान्तमकर्तरि ॥
१५१३ त्रान्तं सलोपधं शिष्टं रात्रं प्राक्संख्ययान्वितम् ।
पात्राद्यदन्तैरेकार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः ॥
१५१४ द्वन्द्वैकत्वाव्ययीभावौ पथः संख्याव्ययात्परः ।
षष्ठ्याश्छाया बहूनां चेद्विच्छायं संहतौ सभा ॥
१५१५ शालार्थापि पराराजामनुष्यार्थादराजकात् ।
दासीसभं नृपसभं रक्षःसभमिमा दिशः ॥
१५१६ उपज्ञोपक्रमान्तश्च तदादित्वप्रकाशने ।
कोपज्ञकोपक्रमादिकन्थोशीनरनामसु ॥
१५१७ भावे नणकचिद्भ्योऽन्ये समूहे भावकर्मणोः ।
अदन्तप्रत्ययाः पुण्यसुदिनाभ्यां त्वहः परः ॥
१५१८ क्रियाव्ययानां भेदकान्येकत्वेऽप्युक्थतोटके ।
चोचं पिच्छं गृहस्थूणं तिरीटं मर्म योजनम् ॥
१५१९ राजसूयं वाजपेयं गद्यपद्ये कृतौ कवेः ।
माणिक्यभाष्यसिन्दूरचीरचीवरपिञ्जरम् ॥
१५२० लोकायतं हरितालं विदलस्थालबाह्लिकम् ।

इति नपुंसकसंग्रहः.

पुंनपुंसकयोःशेषोऽर्धर्चपिण्याककण्टकाः ॥

१५२१ मोदकस्तण्डकष्टङ्कः शाटकः कर्पटोऽर्बुदः ।
पातकोद्योगचरकतमालामलका नडः ॥

१५२२ कुष्ठं मुण्डं शीधु बुस्तं क्ष्वेडितं क्षेमकुट्टिमम् ।
संगमं शतमानार्मशम्बलाव्ययताण्डवम् ॥

१५२३ कवियं कन्दकार्पासं पारावारं युगंधरम् ।
यूपं प्रग्रीवपात्रीवे यूषं चमसचिक्कसौ ॥

१५२४ अर्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवम् ।
तन्नोक्तमिह लोकेऽपि तच्चेदस्त्यस्तु शेषवत् ॥

इति पुंनपुंसकसंग्रहः.

१५२५ स्त्रीपुंसयोरपत्यान्ता द्विचतुःषट्पदोरगाः ।
जातिभेदाः पुमाख्याश्च स्त्रीयोगैः सह मल्लकः ॥

१५२६ ऊर्मिवराटकः स्वातिर्वर्णको झाटलिर्मनुः ।
मूषा सृपाटी कर्कन्धूर्यष्टिः शाटी कटी कुटी ॥

इति स्त्रीपुंसशेषसंग्रहः.

१५२७ स्त्रीनपुंसकयोर्भावक्रिययोः ष्यञ् क्वचिच्च वुञ् ।
औचित्यमौचिती मैत्री मैत्र्यं वुञ् प्रागुदाहृतः ॥

१५२८ षष्ठ्यन्तप्राक्पदाः सेनाछायाशालासुरानिशाः ।

स्याद्वा नृसेनं श्वनिशं गोशालमितरे च दिक् ॥
१५२९ आवन्नन्तोत्तरपदो द्विगुश्चापुंसि नश्च लुप् ।
त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रितक्ष्यपि ॥
इति स्त्रीनपुंसकशेषः.
१५३० त्रिषु पात्रीपुटीवाटीपेटीकुवलदाडिमौ ।
इति त्रिलिङ्गशेषसंग्रहः.
परं लिङ्गं स्वप्रधाने द्वन्द्वे तत्पुरुषेपि तत् ॥
१५३१ अर्थान्ताः प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वाः परोपगाः ।
तद्धितार्थो द्विगुः संख्यासर्वनामतदन्तकाः ॥
१५३२ बहुव्रीहिरदिङ्नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतम् ।
गुणद्रव्यक्रियायोगोपाधिभिः परगामिनः ॥
१५३३ कृतः कर्तर्यसंज्ञायां कृत्याः कर्तरि कर्मणि ।
अणाद्यन्तास्तेन रक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः ॥
१५३४ षट्संज्ञकास्त्रिषु समा युष्मदस्मत्तिङव्ययम् ।
परं विरोधे शेषं तु ज्ञेयं शिष्टप्रयोगतः ॥
इति लिङ्गादिसंग्रहः ५. मूल. ४६. क्षेप. ०.
१५३५ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
सामान्यकाण्डस्तृतीयः साङ्ग एव समर्थितः ॥
इति तृतीयकाण्डं संपूर्णम्.

अमरस्य मातृकावर्णक्रमः ॥

अमरकोशस्य मातृकावर्णक्रमः ।

शब्दः	श्लोकः	शब्दः	श्लोकः	शब्दः	श्लोकः
उद्यान ...	५५१	उन्माद ...	२२६	उपज्ञा ...	७१८
,, ...	१३२४	उन्मादवत्	६२४	उपतप्त ...	११७२
उद्युक्त ...	१०५४	उपकंठ ...	१११२	उपताप ...	६१४
उद्योग ...	१५२१	उपकारिका	३२९	उपत्यका ...	३४७
उद्र ...	२७४	उपकार्या ...	३२९	उपद्रा ...	७९३
उद्वर्तन ...	६८५	उपकुंचिका	४७३	उपधा ...	१३४७
उद्वांत ...	८०१	,, ...	९२२	उपधान ...	७०१
,, ...	११४२	उपकुल्या ...	४४४	उपधि ...	२३०
उद्वासन ...	८८०	उपक्रम ...	७१८	उपनाह ...	२०७
उद्वाह ...	७६४	,, ...	११८४	उपनिधि ...	९६७
उद्वेग ...	५१७	,, ...	१३४७	उपनिषद् ...	१३००
,, ...	१११७	उपक्रोश ...	१८४	उपनिष्कर...	३१८
उन्नत ...	१११५	उपगत ...	११५४	उपन्यास ...	१८०
उन्नतानत ...	१११४	उपगूहन ...	११८८	उपपत्ति ...	५९८
उन्नद्ध ...	१२९२	उपग्रह ...	८८४	उपबर्ह ...	७०१
उन्नय ...	११७०	उपग्राह्य ...	७९३	उपभृत् ...	७३०
उन्नाय ...	११७०	उपघ्न ...	११७७	उपभोग ...	११७८
उन्मत्त ...	४२५	उपचरित ...	११४७	उपमा ...	१०३३
,, ...	६२४	उपचाय्य ...	७२६	,, ...	१०३५
उन्मदिष्णु...	१०६८	उपचित ...	११३४	उपमा ...	१३८५
उन्मनस् ...	१०५३	उपचित्रा ...	४३५	उपमान ...	१०३३
उन्माथ ...	८८१	उपजाप ...	७८७	उपयम ...	७६४
,, ...	१०२२			उपयाम ...	७६४

शब्दः		श्लोकः	शब्दः		श्लोकः	शब्दः		श्लोकः
वर्त्म	...	१३२९	वर्ष्मन्	...	६३४	वशा	...	८०२
वर्धक	...	४३८	,,	...	१३३१	,,	...	९५५
वर्धकि	...	१००६	वलज	...	१२३८	,,	...	१४२५
वर्धन	...	१०७३	वलजा	...	१२३८	वशिक	...	११०१
,,	...	११६५	वलभी	...	३३४	वशिर	...	४४५
वर्धमान	...	३९९	वलय	...	६७१	,,	...	९२७
वर्धमानक	...	९१७	वलयित	...	११३५	वश्य	...	१०७०
वर्धिष्णु	...	१०७३	वलीक	...	३३४	वषट्	...	१४७३
वर्मन्	...	८२९	वलीमुख	...	५२१	वषट्कृत	...	७३२
वर्मित	...	८३१	वल्क	...	३६०	वसति	...	१२७४
वर्य	...	११०२	वल्कल	...	३६०	वसन	...	६७९
वर्या	...	५७०	वल्गित	...	८१४	वसंत	...	१४०
वर्वणा	...	५४६	वल्गु	...	१३५३	वसा	...	६२८
वर्ष	...	९४	वल्मीक	...	३१४	वसु	...	१०
,,	...	३०६	वल्लकी	...	२०२	,,	...	४२९
,,	...	१४३२	वल्लभ	...	१०९८	,,	...	९७६
वर्षवर	...	७७४	,,	...	१३४५	,,	...	१४३६
वर्षाः	...	१४१	वल्लरि	...	३६१	वसुक	...	४२८
वर्षाभू	...	२७८	वल्ली	...	३५७	,,	...	९२८
वर्षाम्वी	...	२७८	वल्लूर	...	६२७	वसुदेव	...	२४
वर्षीयस्	...	६०६	वश	...	११६६	वसुधा	...	३०२
वर्षोपल	...	[illegible]	[illegible]	...	[illegible]	वसुंधरा	...	[illegible]

समाप्तेयमकारादिशब्दवर्णानुक्रमणिका ।